

דמונים, אקדמיות ויהדות

או

מגן סת הזהות הישראלית

מסת ביקורת
פסיכולוגית היסטורית
לקווי יסוד
בתרבות הישראלית

יוסף קלנר

מהדורה פנימית
לא לפרסום

- ג. הקדמה**.....
- א. מרטין לותר והמהפכה המדעית**.....
- הקתוליות.....
- מרד הפרוטסטנטיות.....
- הפרוטסטנטיות כגורם יסוד במהפכה המדעית.....
- משבר הערכים כתוצאה מן המהפכה הפרוטסטנטית והמדעית.....
- נספח א להערה 3.....
- נספח ב להערה 11.....
- ב. המדע וה"מדעניזם" כמסד תרבות ימינו**.....
- מושכלות היסוד של תרבות – הסקוטומה שלה.....
- הרקע ההיסטורי ללדתם של "מדעי הרוח".....
- שפינוזה כתמצית ומשל ל"מדעי הרוח".....
- מדעיותם של "מדעי הרוח" – ה"מדעניזם".....
- ה"פרזיט".....
- "מדעי הרוח" – כנגד ה"רוח".....
- הפורמליזם – ה"סולה סקריפטורה" הפרוטסטנטית של מדעי הרוח.....
- ג. השפעת בשורת החופש, השוויון, וההשכלה על היהדות**.....
- היציאה מהגטו.....
- נסיונות החזרה אל היהדות, ומילוי העסק האקדמי את תפקיד הדת.....
- מבט פסיכולוגי על הנאמר בסעיף הקודם.....
- נספח א להערה 50.....
- נספח ב להערה 51.....
- ד. ההשלכות על זהות ישראל בימינו**.....
- השפעת התרבות הכללית על האינטואיציה ההמונית.....
- מחול השדים. "מדעי הרוח" בפסיכיקה הציבורית האקטואלית.....
- השלכות אקטואליות.....
- מגרסת הזהויות.....
- הניאו-אורתודוכסיה.....
- נספח א להערה 67.....
- נספח ב להערה 79.....
- ה. אפילוג**.....
- ו. נספח כללי**. שאלות ותשובות על הדברים.....

הקדמה

אנו, כאן במדינת-ישראל, מגששים אחר הגדרת זהותנו. זהותנו מבחינה תרבותית, כלאום וכחברה. אי-הבהירות בשאלה זו מהווה בעיה חמורה. הדיון שלקמן יעסוק בהצבעה על היסודות הפסיכולוגיים והתרבותיים ההיסטוריים, המהווים חלק מגורמי היסוד לתופעה זו. מה הוביל אותנו לכך, ומה עדיין מוביל אותנו לכך. הצבת העובדות, אותן יעלה הדיון וינתח, ופרסומן, יועילו מאד למודעות של החברה בישראל לצורך בהתמודדות ולחוסן עמידתה כנגד הזרמים הרוחניים והנפשיים העזים שהיא סחופה בהם בים התרבותי הרוגש המאיים להטביעה.

בירור יסודות אלו יעשה על בסיס ניתוח היסטורי תרבותי רחב היקף החוזר אל ימי הביניים, הרנסנס, וצמיחת העת החדשה מתוכם.

יסודם של הדברים כאן בסדרת הרצאות שנתנו במסגרת התכנית "זהות" של המכון לבירור הזהות והייעוד של ישראל. עיבוד הדברים ועריכתם בחוברת מיועדים ל'חברים מקשיבים', בוגרי המכינה הצבאית "בני דוד" בעלי, ולתלמידי בתי-מדרשות בכל מקום שהם, העומדים להיפגש בגישת הלימוד האקדמית במסגרות האקדמיות, של האוניברסיטאות, המכללות או מכוני-ההוראה, או שכבר נפגשו בגישת הלימוד הזו.

את ההשראה לתפיסת התמונה הכוללת כמו את עיקרי המידע בדברים שימסרו כאן קבלתי מעיון בביקורת תרבות בפרספקטיבה אנתרופולוגית-סוציולוגית העולה ממחקר היסטורי גדול שאת תמציתו פרסם לאחרונה **שחר פלד** בספרו "מגֶרֶסֶת הזהויות". הרצאת דברים זו הינה גיבוש, ניתוב והכללה של התובנות שעלו בי עם קריאת ספרו. מימדים של מחקר-מקיף ופירוט עובדתי בהיבטים שונים, החסרים במסתי זו, יוכל המתעניין למצוא שם.

תודתי העמוקה נתונה לשחר על עבודתו המאלפת שקשה להפריז בחשיבותה.

יוסף קלנר

א. מרטין לותר והמהפכה המדעית

הקתוליות

המהלך ההיסטורי אותו נשרטט, מתחיל הרחק הרחק מחוץ לגבול החברה הישראלית והיהדות. הוא מתחיל – כפי שפותחים הסיפורים הטובים – "לפני שנים רבות". באביב הרנסנס, בנקודת המעבר שבתחילת משבר הקתוליות, בנקודה שזו מצאה את עצמה מותקפת ע"י ראש המתקיפים שלה – מרטין לותר. במסגרת דיון זה לא נעסוק בתנועות ההיסטוריות השונות שפעלו ביסוד הקתוליות ולא בתנועות שנוצרו כפועל יוצא שלה, גם לא נעסוק בכל צדדי הדיכוי שדיכאה הכנסייה את האדם ורוחו, את החיים והמדע, רק נציין שבתקופת שלטונה, "נוכסו" האדם וכל ערכיו, הרוחניים והנפשיים, שכלו ומצפונו, לרשותה, ניכוס ערכי ומוסרי. האדם הפשוט יכול היה להתקרב לאלוהים רק באמצעות הקשר אל "נציגי האל". נציגים אלה היו בראש ובראשונה האפיפיור, ואחריו הקרדינלים וכל "באי כוחם" – הכמרים בכל מקום שהם. אמנם, הכל התכנס, בסכומו של דבר, אל "הכס הקדוש". רק על ידי הקשר אליו, יכול היה האדם לדעת "מה אמת", "מה קדוש", "מה צודק", "איך חושבים" וכן הלאה...

גם בלא מערכת האימים שביססה הכנסייה בשלהי אותה תקופה חשוכה של ימי-הביניים, מערכת שעצבה את דעות האדם והתרבות באמצעות האינקוויזיציה¹ – התודעה הבסיסית, בבחינת מושכל-יסוד של התרבות, הייתה, שהאמת נמצאת ב"קדושה" וב"דת", המצויות רק אצל "נציגי האל עלי אדמות". מתוך כך, האדם – מחשבותיו, שאיפותיו, מצפונו ורגשותיו – הכל קבל את ערכו ומשמעותו מתוך הקשר אל "הכנסייה". בזאת נהיה האדם לאבק, והחיים למלחצת אופל "באר צרה נכריה"².

מרד הפרוטסטנטיות

בריאקציה העצומה שהלכה והתגבשה בנפש האדם כנגד דיכוי בשנות ההגמוניה האפיפיורית, השתמש אותו מרטין לותר כמומנט להקמה של אותה תנועת מחאה – ה"פרוטסט". הוא מינף את התביעה ל"כבוד האדם וחירותו" שתססה בלבבות, כתוצאה מרמיסתם ביותר מאלף שנות שלטון הקתוליות, ליצירת ה"פרוטסטנטיות". המחאה פורטה ע"י הגרמני הזה להרבה מאד טענות (תשעים וחמש תזות), אולם הטיעון, מהעיקריים

1 באמצעות "חימום רגליים", למשל, "הסבירו" לאיש מדע, "שהארץ לא תנוע".

2 משלי כג כז.

בטיעוניו, שעל בסיסו גרף את התמיכה וההצלחה, היה – שהקדושה איננה נמצאת אצל "אנשי הקודש" (לא האפיפיור יקבע מי ומה קדוש, וכתבי מחילה המבטיחים 'מקום בעולם הבא' לכל מרבה במחיר – אינדולגנציות – לא יחולקו עוד ע"י החשמנים. וכו') אלא "רק-הכתב", "סולה סקריפטורה"! (Sola Scriptura) – כלומר, "רק הביבליה (Bible), הברית הישנה והחדשה) קדושה".

לותר טען שהיחס לאל נעוץ במאמין ובאינטראקציה שלו עם "כתבי הקודש", בחוויה האישית של האדם ובתחושותיו הפנימיות. כשאתה קורא בכתובים – מה שאתה מבין וחש – זו 'הקדושה'. זו האותנטיות הדתית הנוצרית.

דברים אלה, כיון שנחו על תביעה טבעית גדולה מאד ברוח האדם באשר הוא – להשתחרר, לחשוב ולהרגיש עצמאית – הועילו מאד להצלחת המהלך.

אמנם, על קנאות דתית ואנטישמיות רבה – יסודות מהותיים לקתוליות – לא ויתר אותו גרמני. הוא אף החרף והעמיק בשני יסודות אלה, שסייעו לעניינו.

המהלך המתואר כאן בקצרה הוא פועל יוצא של תהליכים ארוכים. יש לו גם השלכות רבות, ביניהן עקובות דם. אולם הנקודה העיקרית של הפרוטסטנטיות בה אנו באים להתמקד עתה היא – החידוש שבקריאתה לאדם לקחת את גורל ה"קדושה" בידיו. מכאן הונחה כנתון הלגיטימיות שלו לחשוב ולהרגיש, ויחד עם זה – לשפוט ולבקר.

הפרוטסטנטיות כגורם יסוד במהפכה המדעית

נקודה זו של הרפורמציה הדתית ביטאה את רוח ראשית תקופת התחייה – הרנסנס. היא הייתה ליסוד חשוב שבא בד בבד עם התחוללות המהפך התרבותי ביצירה המחשבתית, האומנותית והמדעית, שהועיל מאד לאומץ ולתוקף המהפכה.

כאמור, המהלך הפרוטסטנטי נתן לגיטימציה לתביעת האדם לחשוב עצמאית, גם מבחינה דתית, מה שעד עתה לא היה קיים. עד אז לא הותר לאדם לחשוב באמת, שכן, אם חלילה, הוא "לא יחשוב נכון" – דינו חרוץ כ"מין ואפיקורס", ושלא לדבר על "מקומו ומצבו בעולם הבא", עלול היה באותם הימים להגיע אליו, כתוצאה ממחשבותיו אלה, מהר משציפה...

אוריינטציה מדכאת זאת הייתה ממחוללי אותו קיפאון תרבותי של אפלטן ימי-הביניים שהוכר בכל אופי החיים והמדע, שלא רק שבכל התקופה הזו הם לא התקדמו, אלא הם אף נסוגו. הישגים מדעיים ואסתטיים, הגותיים ופילוסופיים, אמנותיים והיגייניים, טכנולוגיים וסוציאליים של תקופות קודמות נשכחו, התנוונו או הושמדו.

תוצאות הפרוטסטנטיות גלשו, אם כן, מעבר למסגרתן הדתית ועזרו מאד למהפך גם בעולם המדעי. כי כאשר התברר ש"הכס הקדוש" אינו קובע עוד "מה נכון ומה ראוי", הייתה זו לא רק החנפה מפתה להמון הפשוט, שבה מצא כל אדם את עצמו לפתע אקוויוולנטי ל"כס הקדוש", כי אם גם בשורה על פתח להתאוששות רוחנית, מוסרית ומדעית. רוח האדם אכן צעד צעדים גדולים קדימה כתוצאה ממציאאות חדשה זו.

אך כמו בכל עניני החיים והמציאות, מהפכות מביאות איתן מציאויות מורכבות ובלתי צפויות למבטים הראשוניים, ולא באופן פשטני חד-ערכי, אפשר יהיה למצות את עניינן. ואמנם, בתהליך היסטורי קצר יחסית, נשתלשלו העניינים גם להשלכות נוספות:

תחושת הערך-העצמי שהסעירה, עם המהפכה הפרוטסטנטית, את לבו הקט של האדם, הובילה חיש קל לשלשלת המחשבות: לא רק על קדושת ה"כס הקדוש" אפשר, ואף ראוי להרהר וממילא לערער, גם על הקביעה הפרוטסטנטית ש"הקדושה" נעוצה באינטראקציה שבין מחשבות האדם ורגשותיו עם כתבי הקודש, ובכלל, על עצם קדושת כתבי הקודש אפשר לשאול. היה זה ניצוץ ראשון לתופעה שתלך ותתעצם במאות השנים שאחר-כך – זרם נפשי ההולך ומתגלם לקו תרבותי שענינו ההתקוממות על הדת בכלל, ובכלל זאת גם על הפרוטסטנטיות עצמה. בזאת "קם הגולם על יוצרו", והפרוטסטנטיות שנתנה הנעה גדולה למהלך הזה מצאה עצמה מוכה גם היא על ידו. כי הלכה והתנערה במלא קומתה מסקנת הקביעה הפשוטה – הלא, בעצם, מה שנותן את החשיבות והערך הוא לא דבר חוץ מנטיית לב האדם, ואם כן, תובנותיו והחלטותיו הן, ורק הן, תגדנה עם מה ראוי ליצור אינטראקציה, אם בכלל... "וה"קדושה" בעצם" – התמלאה לפתע שלשלת ההתפתחות הרעיונית בעז והמשיכה לטעון – "אינה אלא מבדה של האדם! א"כ, ביכולתו לברור לו את ערכיו הוא". מכאן עוד צעד קטנטן לנגזרת הבאה: האדם באשר הוא, הוא יבקר וישפוט כל, ובראש ובראשונה יובא אל כס משפטו כל קודש מסורתי!

הנה כי כן, התחוללה "מהפכת חצר" רוחנית עצומה. כי הומרו בזאת קואורדינאטות "הלא מודע הקולקטיבי" שבמסגרתן נערכים הערכים, מקווי המדדים הדתיים אל מדדי הביקורת השכלית המדעית שבאחריות האדם הפרטי ושיפוטו.³ אחרי אלף שנות שלטונה על רוח האדם וערכיו הודחה ההגמוניה האדירה של הדת, ועל כסאה הרם התיישב אותו בן-ערובה ששחרר ע"י מרטין לותר משבי כלאה הנורא, רוח המדע, ויהי הוא ל"רוח-המושלי".⁴

וכדין ודרך הפיכות חצר, מצא המדיח לנכון ולנעלה בחשיבות לצורך ביסוס שלטונו, לשים כמטרה עליונה את השפלת ההגמוניה המודחת. כשלב בסיסי למימוש מגמה זו שמשה הבאת הדת והמסורת אל כס משפטו. ובמסך-שיקוי-הנקם מתקה מאד למושל החדש – המדע – המחשבה שעל זה הכסא עצמו ישבה לפנים היא, הנדונה המושפלת.

בזאת צופים אנו בכמה מקווי המתאר של תהליכי הולדת הגמוניית-העת-החדשה: הגמוניית השכל והביקורת-המדעית.

בנקודה זו כבר נמצאים אנו כמעט באמצע תקופת התחייה – הרנסנס. את רישום התמורה העצומה באופי רוח התרבות המתוארת, אפשר לחוש בבירור באמצעות השוואה בין סגנונות הספרות ההגותית של המחצית הראשונה של תקופת הרנסנס לעומת מחציתה השנייה. במחצית הראשונה אופייני להוגי אותה עת לבסס ולעגן את תפיסותיהם, הפילוסופיות

3 להמחשת המושג "הפיכת חצר", ודרך הפעולה של הלא-מודע-קולקטיבי, בו הימובן-מאליו מהווה את המסגרת שבה התרבות פועלת, ראה נספח א לקמן.

4 קהלת י ד.

והתיאולוגיות, ב"מקורות", ע"י ריבוי ציטוטים להקבלת דבריהם עם "כתבי הקודש" בפרט, והוגים קודמים בכלל. זאת הייתה צורת החשיבה וההערכה התרבותית – מדת התאמת הדברים עם העבר. וממילא, המסורת ונציגיה נתפסו כמקור הסמכות ובסיס האמינות. לעומת זאת, במחצית השנייה של הרנסנס הקו הבולט באופי הרוח הוא בקשת האוטונומיה. הרצון, הניסיון וההשתדלות מתמקדים בחשיבה ויצירה באופן חדש, ללא התבססות על העבר – לא על חכמים-קדמונים ואף לא על "כתבי הקודש". להפך, העניין הוא להציב עמדות שמעולם לא חשבו כמותן. קו זה עולה מכל סגנון המחשבה והתרבות⁵. התהפכה האוריינטציה והתבססה התודעה המחודשת שה"אור" איננו נעוץ בעבר הקדום⁶, כי אם דוקא בעתיד. מושגים כ"קידמה", "פרוגרסיביות", "המבט לעתיד", מופיעים בנקודה זו והולכים ומקבלים את משקלם הרב בעיצוב רוח העת-החדשה, בד בבד עם תחושות ההתנשאות של ה"נאורות", אל מול "פרימיטיביות" העבר. תופעה זו תלך ותתעצם אף היא במאות השנים הבאות.

בשלב זה נכנס לראשונה יהודי לסיפור, הלא הוא מיודענו שפינוזה. ברוך שפינוזה היה מראשוני מניפי דגל "הפרדת הדת מהמדע". "מי שמתעניין באמת – שיעסוק במדע, ומי שמתעניין בצייטנות – שיעסוק בדת"⁷. אין לדת להתערב בענייני מדע כיוון שאלו הם שני תחומים נפרדים". אלו היו מרעיונותיו וניסוחיו שנוצרו מרוח-הזמן וגם יצרו סיסמאות ונתנו את הדגל לרוח זו. החופש! הזכות להיות חופשי, במחשבה וברוח. הרעיון להיות בעל "מחשבה חופשית" "בלי שיאמרו או יכתבו לי מה לחשוב"⁸ – זהו רעיון הנעוץ בפרוטסטנטיות, שתורגם ברוח אותו זמן ע"י שפינוזה לתביעת החופש המדעי משלטון הדת ובכלל זה גם מן הפרוטסטנטיות. ומכאן התפתחו הרעיונות והעניינים וקבל האדם לבסוף את האומץ להנפת דגל החופש, אף בלא היותו "אדם מדעי", להתנערות משלטון הדת ונציגיה על חייו.

5 על תופעה זו מצביע ש. ה. ברגמן בספרו תולדות הפילוסופיה החדשה עמ' 62. שם הוא מצטט את הינץ פלאום (ח. פרי): "אפשר למצוא את המגמה הסינקרטיסטית בכל הזרמים הפילוסופיים של המאה ט"ו: אך לשוא תחפש אותה בזרמים של המאה הט"ז. רוח אחרת לגמרי חיה בדור של אלה שנולדו לאחר שנת ה'ר"מ, בעוד שהראשונים רצו שיראו את התפלספותם כגילוי של אמת עתיקה, הדגישו הצעירים בכל מקום את מקוריותם ואת החידוש שבתורותיהם. האמונה בסמכות הסתלקה ובמקומה באה אופנה חדשה: ההדגשה של העצמיות הפילוסופית. יפה מראה פלאום, על ידי הבאת שמות של ספרים, שהופיעו סביב אמצע המאה הט"ז, שבכל אחד ואחד מן השמות האלה מופיעה המלה 'חדש': הפילוסופים מדגישים את החידוש שבתורותיהם בניגוד לקודמיהם, שרצו להיות קודם-כל ממשיכי המסורת". ושם בעמ' 101: "ההתחדשות, פריקת העול של הסמכויות, מציינת, כמו שהעיר ה. פלאום, את התחייה המאוחרת של המאה הט"ז והי"ז". ושם בעמ' 102: "בכל מקום צצה 'הפילוסופיה החדשה' הזאת, שרצתה לקחת מן העתיקים רק את אבני-הבנין אשר בהן מותר היה לרוח העצמי לשלוט כרצונו".

6 בניגוד להנחה העומדת ביסוד הפתגם העתיק Ex oriente lux – "יוצא מן המזרח האור" (הכוונה היתה – למזרח-הקרב, לארץ ערש התנ"ך), הנחה העומדת גם ביסודה של המילה "אוריינטציה", שפירושה המילולי הוא – התמזרחות, ומשמעותה: התכוונות (עפ"י המזרח); ענינה של הנחה זו הוא מיסוד הערכים, ה"כיוון הנכון", ה"אור", במזרח הקדום. 7 מסכת תאולוגית מדינית, פרק יד (עמ' 152-153).

8 עד לפני כמה עשרות שנים כינו עצמם אנשים חילוניים "חופשים" – מקור ביטוי זה הוא שפינוזיסטי.

והנה כי כן, פרץ המדע קדימה, המחשבה הקוסמולוגית השתנתה, מהלך המחשבה החברתית והאוריינטציה הדתית השתנו, ובעקבות אלה, החיים ומרכז הכובד שלהם השתנו. בפני האדם והתרבות נפתחו אופקים חדשים. אף תוצאות מעשיות ברוכות מאד הלכו והופיעו. כתוצאה מפריצת מסגרות הערכים הקדומות ושימת הדגש על זכותו של האדם לחשוב ולהרגיש באופן עצמאי, המנותק מ"נציגי הקודש" ו"כתבי הקודש" שלהם, הלך ונוצר "האדם החדש", "האדם המדעי". התבססה המתודה המדעית, הדרך להבין "כיצד יוצרים מדע" באופן רציני. הרעיונות הכללים של המדע החלו להיתרגם לפרקטיקה טכנולוגית – כל זה הוביל למהפכה המדעית, הטכנולוגית והתעשייתית של העולם המודרני. בזאת נסללה הדרך לימינו אנו – ה"קידמה", ה"השכלה", ה"נאורות", המדעים, העלאת תוחלת החיים⁹ ורווחת החיים בכלל.

משבר הערכים כתוצאה מן המהפכה הפרוטסטנטית והמדעית

אמנם, העמדת השכל והביקורת-המדעית, החופש, כבוד-האדם ורווחתו וכו', כיסודות השולטים בעת-החדשה והשלכותיהם המתוארים בזה, היא, כטבען של דברים בעולמינו, רק צד אחד, ובמקרה שלנו – הצד היפה, של המטבע. אך יש לתת את הדעת לצדדים נוספים שבאו עם המהפכה התרבותית המתוארת בזה, צדדים פחות מלהיבים.

בד בבד עם הלגיטימיות לשכל ולמדע, לכבוד האדם ולחירותו, נזרעו בזאת זרעי פורענות המהלך שיופיע ויגאה במאות השנים הבאות כ"מרד ההמונים"¹⁰. כי עם הדחת מעמד ה"אצולה הרוחנית הדתית", של המורמים-מעם, נעשית החברה מוכנה יותר לקליטת רעיון אי-הלגיטימיות של המורמים-מעם גם מבחינה מעמדית ופוליטית. זה ילך ויכשיר את המהפכה-הצרפתית והשלכותיה על המאות האחרונות בכלל, ומראות השואות הנאציונאל-סוציאליסטית והקומוניסטית של המאה האחרונה בפרט.

ישנו מתאם בין עולם הרוח ההגותי והערכי לבין הנטיות הפסיכיות של האדם כפרט והחברה בכללה. ובוודאי שישנה קורלציה בין שניהם לבין אופי החיים והחברה, שאינו אלא שיקוף שלהם במציאות הממשית. אם כן, במסגרת ההיררכית של החברה משתקפת ההיררכיה של עולם-הרוח וסולם ערכיו הפנימיים. על פי זה אפשר להתבונן גם על המהפכה הצרפתית ו"ביטול-המעמדות" שלה. מהאספקט החברתי הייתה המהפכה, מבחינות מסוימות, מאורע חיובי. אמנם, באספקט לריא ערכית, היא מהווה סימפטום מובהק למשבר ערכים. במהפכה משתקפת התודעה המתחדשת שלא רק 'כאן עלי אדמות', אין מורס יותר במעמדו וצודק יותר מעצם מינויו וסמכותו, לא רק במעמדות החברה אין "אציל" ואין "אדון נעלה"; כי אם גם בעולם הערכים הרוחני העצמי שבעומק נפש האדם והתרבות, גם שם אין "נעלה" ואין

9 נוהגים חסידי המדע לומר שעד לפני כ- 200 שנה, תוחלת החיים הממוצעת היתה כ-27 שנים, יתכן וזה נכון.

10 כשם ספרו של חוזה אורטגה אי-גאסט.

"אצילי", כי "כל האמיתות שוות". מתראה בזאת מסקנה פנימית שתלך ותופיע באופי התרבות כולה, בהכרזה "שאינ יותר "נכון ולא נכון" כי אין "אמת"!! ואם כן, ישנו כאן שבר ערכים נורא.

מתברר שכשערפה הגיליוטינה עם סיסמאות ה"חופש שויון ואחווה" שלה, את ראשי המלוכנים, היא ערפה גם את ההנחה הפנימית, ששכנה בלא-מודע-הקולקטיבי של האדם, על דבר קיומו האובייקטיבי של מדד לערכים. בזאת ריסקה את האפשרות לעדינות, לאיכותיות, לאצילות רוחנית ולבקשת אמת, ומוטטה את האפשרות להצבת עולם ערכים בכלל.

במדרון אימתני זה מתדרדרת והולכת התרבות עד הלום. בזאת נפרצת ולבסוף אף מתמוטטת ברעש איום חומת כלא "חית האדם", שהיוותה מסגרת המוסכמות המוסריות והערכיות המסורתיות, שדימתה התרבות להקים באמצעות עולם-האמיתות של האמונות והדתות. התרבות מוצאת עצמה בלא מאסריה ללא מחסומים, ללא כל מחויבות לכל ערך המקובל כאמת וישר. בקריסתה הסופית של החומה הזו מגיעים הדברים גם לערכי היסוד, כערך "קדושת חיי אדם", שבאספקלריה שכזו מאבדים גם הם כל משמעות. וכשהמחסומים המוסריים והמסורתיים, שעצרו במשך דורות באדם, אינם יכולים עוד למלא את תפקידם, תוצאות ההתפרצות נהיות לבלתי נמנעות.

השתלשלות היסטורית זו דרך המהפכה הצרפתית עד לימינו אלה, מצביעה על קשר בין לותר, המהפכה הצרפתית והשואה.¹¹

אך בזה לא הסתיים תיאור הצד האפל של הסוגיה. כי ישנו "המשך לסיפור" בבחינות נוספות: עם קריסת שתי מערכות אלה, הרוחנית-דתית והפוליטית, המובילה לקריסת התפיסה הערכית ביסוד התרבות כולה, מופיע אופייה המהותי של תרבות העת-החדשה, שברוחו, כל אצילי ונעלה, אמיתי וקדוש, נמדד עפ"י הצורך הכמותי, החברתי, הפרגמאטי, אותו הוא ממלא. שלטון הסגנון המודרני הגס מוביל מיידית כל דעה שכלית וכל ערך מוסרי או תרבותי, אם רק ממקור המסורת הוא, לדין בפני כס-משפט ההמון.

בזאת קבל פרצופה של תרבות זמננו את צורתו המעוותת בה שלטת הרוח הסוריאליסטית, שבה "דמוקרטיה" יכולה להוות מחסה-כזב, בו זמנית, הן למגמות אנרכיסטיות והן לשחיתות טוטליטרית של גסי-נפש ומקיאוויליסטיים; ודגל ה"הומניזם" מסוגל לשמש כעלה-תאנה להסחת דעת מערוות תרבות זימה ונאפופים הדוניסטית, אגואיסטית ואלימה; ובתחתית מדמנת הרקב הערכי תוססת הרוח הפוסט-מודרנית בה הזלזול-בשכל וטירוף-הדעת מועלים לערך עליון ובלעדי.

נספח א להערה 3 :

להמחשת המושג "הפיכת חצר", ודרך הפעולה של הלא-מודע-קולקטיבי בו הימובן-מאליו מהווה את המסגרת שבה התרבות פועלת, אפשר לערוך סימולציה רעיונית בדוגמא כפולה, של תגובה שונה בשתי שיחות מקבילות. אחת, שיכולה להתרחש כיום, ואחת שאינה יכולה להתרחש כיום אך תיתכן מאד התרחשותה לפני התחוללות המהפכה הרוחנית אותה אנו מתארים :

כיום, במפגש בין אנשים רציניים תיתכן שיחה מעין זו :

אדם א': הדברים אותם כתב הכותב אינם רציניים, הם אינם מבוססים מדעית.

תגובה אפשרית א של אדם ב': לא נכון, הנה כאן וכאן הוא ביסס את דבריו על א' ב' ג'. וכו'...

שיחה שכזאת נשמעת לנו מתנהלת באטמוספירה רצינית, קל להבחין שהנחת-היסוד המשותפת לדוברים היא נכונות ואמיתיות המדע.

לעומת זאת לו תגובת אדם ב' על טיעונו של אדם א' הייתה מתריסה: אז מה? אז מה אם זה לא מדעי? במה זה עושה את המאמר ללא נכון וחשוב?...

מן הסתם היינו סבורים שהוא מגיב סתם באופן פרובוקטיבי, כיוון שתגובה כזאת קוראת תגר על מושכל-היסוד ש"הנכון" ו"האמת" מצויים במדע, וברור לכל שאם משהו איננו מדעי אזי הוא איננו רציני, איננו אמיתי, ואיננו ראוי להתייחסות של אנשים רציניים. בקצרה – הטיעון "אז מה", הוא טיעון לא-לגיטימי, כי על קביעות מדעיות, אין לערער ואין להרהר! מכאן, אגב, מקום רב לסברה שדיונים על נושא כזה – כגון, העלאת השאלה: 'מי קבע ש"מדע" זה דבר המחייב משהו?' – לעולם אינם נערכים.

אך לו נחזור לרגע לאחור כש-מאות שנה, ונערוך הדמיה רעיונית של שיחה דומה, כי אז סביר שיכולנו לשמוע שיחה מעין זו (שמעמד הנפש העומד ביסודה כה רחוק מאתנו, עד שקשה לנו כיום לתאר את אפשרותה הממשית):

אדם א': הדברים אותם כתב הכותב אינם רציניים, הם אינם מתאימים עם כתבי הקודש.

אדם ב': מדוע אתה אומר כך? הנה המובאות א' ב' ג' וכאן ישנם ציטוטים מדברי הקרדינל ד'.

ולו היה מגיב מישוהו על הטענה 'שהדברים אינם עולים בקנה אחד עם כתבי הקודש' – "אז מה?", היה זה כמו לומר כיום "אז מה?" על הטיעון ש"משהו איננו מדעי". זה לא היה רק מסוכן ל"חוס רגליו" של המגיב כך כתוצאה מתגובתו זו, אלא שמבחינה פנימית, בתוך נפש האדם הנורמטיבי, היה זה טיעון שאינו יכול להתקבל. יש בזאת, אגב, המחשה לנאמר לעיל, שהכנסיה שלטה לא רק באמצעות האינקוויזיציות אלא כהגמוניה-רוחנית-כללית. זו הייתה "האמת שאין, ואי-אפשר, לדון עליה".

נספח ב להערה 11 :

חווה אורטגה איגאסט, מבקר ספרות ספרדי, הוגה דעות, פרסם בין שתי מלחמות העולם ספר בשם – 'מרד ההמונים'. שם הוא מתריע על סכנה קיומית לאנושות הממששת ובאה. הוא רואה את הנולד ומנבא בספרו שבאירופה עתידה להתרחש קטסטרופה נוראית. את הקביעות האלה הוא קובע לא בתור כלכלן ולא בתור אסטרוטג, אלא בתור מבקר תרבות. הוא מצביע על 'מרד ההמונים' שהתחיל במהפכה הצרפתית, שבד בבד עם 'החופש, השוויון והאחווה', היוותה את אקורד הסיום לימי הביניים ולמעמד הפיאודלי. סיום התקופה של 'שלטון המעמדות'. מהפכה זו גרמה לביטול המעמדות, והופעת הדמוקרטיה. אם תרצו – היווצרות שלטון ההמון, שלטון הציבור הרחב. לכאורה תופעה יפה. אלא שכידוע במסגרת ההיררכית של החברה משתקפת ההיררכיה של עולם הרוח, סולם הערכים הפנימיים. ומבחינה ערכית, המשמעות של ביטול המעמדות – שמבחינה חברתית זה, לכאורה, ודאי טוב – באמת היא משבר הערכים. כשאין עליון, אצילי, נעלה, נכבד, צודק יותר – וכולם שווים, הערכים הולכים ומתמתנים במשמעותם, עד שאין כלל ערכים. ופה הסכנה.

כדי להסביר את טיעונו זה, נזכיר ספרדי נוסף – סרבנטס. את 'דון קישוט' שלו מכירים כספר מצחיק. אמנם בניגוד לתפיסה הרווחת, מסביר פרופ' קורצוויל, מבקר הספרות הגאוני, את הסיפור באופן מאד רציני – זהו ספר ביקורת-תרבות המהווה מבטא אומנותי למציאות ההיסטורית, שסרבנטס, במין אינטואיציה אומנותית נדירה, חש לאן היא צועדת. 'האביר בן דמות היגון' אינו אלא האנושות, שאבדה את וודאותה בהבחנה בין מציאות למבדה, בין אובייקטיבי

לסובייקטיבי, את אמת-המדה לאמת, ואת המדד להערכה בכלל. ובמסגרת זו הכל אפשרי: טחנות-רוח – ענקים, נודות-יין – מכשפים. 'הכל יכול להיות'. כשמעל ומחוץ למציאות, מרחפת לה המציאות האידיאלית שאינה ברת השגה כדולצינאה. והאדם – 'הדון-קישוטי' הולך ותועה במלחמותיו חסרות הפשר. זהו פרצופה של אנושות שאבדה את סולם ערכיה הפנימי.

באחת הסיטואציות החריפות מציב הסופר את האביר אל מול האריה, 'פריץ החיות' – בלשונו של ביאליק. הסצינה היא של שיירה המובילה אריה בתוך סוגר. כמוכן, מוכרח האביר / לעשות את מעשה הגבורה האדיר / לפתוח את הסוגר בפני פריץ החיות הכביר ./ עד כאן המשל.

והנמשל הוא – בחזרה לדבריו של איגאסט ב'מרד ההמונים' – האנושות שאיבדה את סולם ערכיה הפנימי, ואין לה וודאות בשום דבר – 'הכל פתוח'. הפקפקנות, הספקנות ממתנת את כל המנסה להרים ראש, להציב איזו עמדה, שיטה. אמנם במעמקי נפש האדם שוכן, בד-בבד עם היסוד הפקפקני, גם 'פריץ החיות' – 'החיה הרעה' – הפונדמנטליזם, הפנטיזם. אותם יסודות קמאיים, אפלים, חיתיים, בלתי מתורבתים. אך היסודות האלו עם מהלך שיירת ההיסטוריה שמורים הם, מימים קדומים, בתוך סוגר. סוגר מערכת הערכים המוחלטים. מערכת המוסר, מערכת הדת, ואפילו סוגר האמונות התפלות. לאורך שנים, החיה הרעה שבאדם, כלואה הייתה במסגרת כל מה שאפף אותה, שעצר אותה פנימית, בהכרה שאי-אפשר לתת חופש לחיה הרעה, ליצרים הבלתי נשלטים. אבל, כשהולכת וחודרת ברוח האדם התודעה ש'שום דבר לא בטוח' – תודעה זו ממיסה את הסורגים. פותחת את הסוגר. במציאות הזו הסכנה היא רבה מאוד. השילוב של 'האבירות בעלת דמות היגון' הזאת עם 'פריץ החיות', הוא העושה את 'פריץ החיות' למסוכן. בתרגום למציאות החיים. עם ישראל אמור להבין את זה טוב, אפשר לנפנף במסמך של שלום חתום על-ידי 'פריץ החיות', ולומר 'הכל בסדר', 'הוא הבטיח'. זה המשך מדיניות של 'הרי שום דבר לא בטוח'. אויב יכול להיות אוהב, ואיום, זה בסך-הכל 'נראטיב' אפשרי. אם-כן, 'למה להסתבך, למה להיכנס למהלכים קשים, למהלכים אגרסיביים? – לא. יהיה בסדר. יהיה שלום'. כתוצאה מצ'מברלניזם כזה הפותח ל'פריץ חיות' כזה את הסוגר, הופכים שני מיליון ילדים יהודיים לגויות ועוד ארבע מיליון יהודים לעשן. ובדרך נספים עוד חמישים מיליון איש. זה כבר סם ממתית ומכלה – ממש. זה מסוכן... **"הקריטריון לאמת, הקריטריון למוסר, פלורליזם פנטיזם וכלליות"**, עמ' מא-מג.

ק. ג. יונג, ב'הפסיכולוגיה של הלא מודע' מסביר את תופעת מלחמות-העולם של המאה האחרונה: "תקופת ההשכלה הביאה להכרה בכך שמציאות האלים אינה אלא פרויקציה (של הנפש). בכך הקיץ על האלים הקץ. אמנם התפקוד הנפשי, שהיה כרוך באמונות המסורתיות, לא תם כל עיקר, אך נגזרה עליו הדחקה; דבר זה גרם שעודף הליבידו (בניגוד לפרויד שאצלו הליבידו מזוהה עם הארוס, ליונג מושג זה פירושו: אנרגיה נפשית סתמית, הזהה למטען האינטנסיביות של תכנים נפשיים), שהיה משוקע קודם בפולחן תמונות-האל, הטיל עכשיו את רעלו באדם. ביטול ערכו והדחקתו של תפקוד חזק כתפקוד הדתי יש לו, כמוכן, תוצאות ניכרות לגבי הפסיכולוגיה של היחיד. זרימת הליבידו לאחור מגבירה את הלא-מודע במידה מופלגת והוא מתחיל להשפיע בתכניו הקיבוציים הארכאיים השפעה כבירה על התודעה. תקופת ההשכלה נסתיימה, כידוע, בזוועות המהפכה הצרפתית. גם בימינו אנו מתנסים שוב בהתקוממות זו של כוחות ההרס הלא-מודעים של הנפש הקולקטיבית. רצח-המונים מאין כמוהו".

שם עמ' מח נספח ה.

ב. המדע וה"מדעניזם" כמסד תרבות ימינו

מושכלות היסוד של תרבות – הסקוטומה שלה

נחזור עתה לנקודה בה דברנו על "מהפכת החצר" התרבותית, שבה הלך והתבסס ברוח האדם המדע, כמושכל-יסוד מובן-מאליו, כארכיטיפ בלא-מודע-קולקטיבי, בערכו לכשעצמו, ובסמכותו המכרעת להגדרת המציאות כפי שהיא באמת, במקום שהוא תופס היום.

על מנת לשנות תרבות, יש צורך לשים לב למסד התרבותי המהווה את ה"מטרייה-האוורית" שכל תרבות חיה ומתפתחת בחסותה. מסד זה מאפשר לתרבות הצבת "קואורדינאטות" שבהם היא וודאית, ועל פיהם היא מתייחסת, דנה ומעריכה דברים ועניינים. מכח זה היא קיימת, פועלת וצומחת. ה"קואורדינאטות" הללו של ה"מטרייה-האוורית" הזאת, על אף, ואולי בגלל, שקשה להפריז בחשיבותם לחיי התרבות של החברה והאדם, הן מערכת לא-מודעת, ש'אין מה לדון בה', כי היא ברורה, 'מובנת-מאליה', ומי שדן בה נחשב פרובוקטור ולא רלוונטי. מרד במסגרת כזאת הוא חסר סיכוי, והוא משול להתנגשות בקרחון. לאדם באשר הוא ולתרבות כולה מחסומים פסיכולוגיים אדירים כתוצאה מחרדות עצומות מפני הבא לגרום ולו הרהור, על מסגרת הוודאיות הבסיסיות שבתוכה הם חיים. הוודאיות ביחס למה שהוא "אמת", מה שהוא "ראוי" ומה שהוא "הגון" וכו'. כל ערעור על יסוד זה, נדחה על ידי האדם והתרבות באופן אינסטינקטיבי עז.¹² המשקעים הנפשיים שביסוד זה הם עמוקים מאד וכמעט בלתי אפשריים למגע, והם יוצרים תגובות אי-רציונליות עזות כלפי הבא להפריע אותם ממנוחתם המוחלטת. זו מן סקוטומה פסיכולוגית שנגיעה בה יוצרת, כידוע, תגובות אמוציונאליות בלתי צפויות ומסוכנות מבחינה פסיכולוגית וגם ממשית.

מובן שאין צורך לומר ש"מהפכת החצר" שתשנה את ה"קואורדינאטות הבסיסיות", של התרבות, תשנה את ה"מטרייה-האוורית" שלה, איננה עניין של החלטה של אדם פרטי, אך גם לקבוצה ולחברה שלמה זה דבר שקשה מאד, אם בכלל אפשרי, לחולל באופן מכוון ויזום. דרוש לכך הרבה יותר מזה.

על פי הניתוח דלעיל, עולה בבירור, שמה שהתחולל על ידי לותר, יותר משהיה בגרמתו, היה באמצעותו. הוא ודאי לא העלה על דעתו את ההשלכות העצומות של התנועה שהקים. אלה הם כוחות סטיכיים שהוא ותנועתו לא היו אלא ביטויים קטנים בהם ושלהם.

12 על כן למשל, כיום, אף אחד לא יתייחס ברצינות למישהו שיבוא להתווכח על נכונותו של ה"מדע". לאנשים נורמטיביים "אין כוח" לויכוחים מהסוג הזה, כי ברור להם שזה "בלבול מוח".

מכל מקום, עדים אנו כאן לאחת מהנקודות הדרמטיות בהיסטוריה שתהליך כזה אכן אירע, ומהפכה שכזו אכן התחוללה. לותר יצא 'להתנגשות עם קרחון', אך למרבית הפלא 'ההתנגשות עם הקרחון-הכנסייתי' הובילה להמסתו והתפוררותו. המשך מהלך העניינים הוא מורה שהיה זה תהליך יצירה של 'קרחון חדש' אדיר ממדים לא פחות מן הישן. הייתה זו תנועת התגבשות "דמותו-העליונה של המדע" שחוללה את "התנגשות הקרחונים" הזו, שבה קרס הישן מפני החדש. בזאת הומר השלטון ללא מיצרים של הדת, למצב בו "המובן מאליו" כ"טאבו" ש"אין לדון עליו", בתרבות המערבית, הפך להיות המדע.

ארבעה יסודות עיקריים גרמו להצלחת המהלך הזה:

א. הנטייה לחופש – הנטייה הפנימית של רוח האדם לחשוב, להרגיש, "לחוש את עצמו", הזכות להיות אוטונומי, זו תביעה בסיסית ברוח האדם, תביעה עדינה ואצילית העושה את האדם לאדם. היא היא "צלם האדם" שבתורת ישראל המניחה את החירות לערך יסוד. דחף זה שהלך ותורגם לרוח המדעית האוטונומית, החושבת באופן חופשי על כל דבר, הועיל מאד למהפכת התרבות הזו.

ב. הצלחות רוחניות – האפשרות שניתנה לאדם להתבונן, לחשוב על עצמו, על החיים, על המוות, על כל דבר, בפנימיותו ובחיצוניותו, ובמציאות בכללה, דבר זה עצמו ממלא אותו סיפוק שבהרגשה העדינה הרוחנית, הרגשת ההשכלה, הידע, שגם דרישה זו מאד בסיסית בצלם האדם – הרצון לדעת. בד בבד עם התגברות הצדדים הטבעיים של רוח האדם שמתאוששים בעת התחייה, ישנה התעוררות גם של הרוח הזו.

ג. תוצאות מעשיות מועילות – המדע מקדם את הכל. אפשרות הקיום וההתקדמות התיאורטית והפרקטית, הרוחנית והטכנית, בכל צדדי החיים כפי שאנו מכירים אותם כיום, נעשתה לנגישה הרבה יותר ממה שהייתה לפני המהפכה המדעית. זהו דבר העולה מניסיון החיים ההיסטוריים, באופן ברור וחזק המדבר בעד עצמו גם לולי המשקל של רוח האדם ותביעתו לחרות ולהשכלה – התוצר המעשי הוא מרשים. ובעיקר הודות לנקודה זו צבר העולם המדעי את ההערכה הרבה, שביססה את מעמדו בלא-מודע-התרבותי כ"מובן מאליו" כנכון, כהגון, כנאות.

אמנם שלש נקודות אלו כאחת הובילו לכיבוש ההגמוניה התרבותית ולהושבת "המדע" על כס שלטונו.

לשלת היסודות האלה מצטרף יסוד רביעי שגם הוא מצוי ברובד הפסיכי העמוק שביסוד התרבות: החיפוש אחר תוכן אלטרנטיבי לדת, תוכן שיוכל לשמש גם כמסד לביסוס הריאקציה נגדה. הצורך הזה סופק באמצעות המדע בכלל ובאמצעות "מדעי הרוח" בפרט.

הרקע ההיסטורי ללדתם של "מדעי הרוח"

האנרגיות הרוחניות האדירות שפרצו כהר-געש נגד דיכוי רוח האדם ונישולו מכל ערכיו שנוכסו אל הדת ואל "נציגיה עלי אדמות", ערערו את כל מערכת התרבות בתביעת הנקם על העלבון, העלבון לאינטליגנציה, לתביעת הביטוי העצמי, והדיכוי שבכפיית-הדת¹³ לחופש, לרוח ולאנושיות שנעשו באצטלת ה"קדושה" והדת בחסות כתבי-הקודש. בנפש האדם והחברה הלכה וצפה תובנת-מעמקים שה"קדושה" והשלכותיה על התרבות ורוח האדם, הם ההפך מכל הקשור לטבע-החיים, וגם לצדדים הטובים שבו – למחשבה, ולבריאות ההרגשה הישרה שבמהות האדם, ולפעמים, גם למוסר הפשוט והטבעי.

בשלבים היותר ראשוניים של התפתחות המדע של העת-החדשה, בהם עוד לא עיכל האדם את מלא משמעות ה"בשורה הפרוטסטנטית", בתקופה שבה עוד עסקה המחאה רק בהפקעת בלעדיות סמכותו הדתית וקדושתו של ה"כס הקדוש" והעברתה אל "כתבי הקודש" בלבד; עדיין לא שיחרר האדם את עצמו מחרדת-הקודש של הרגש הדתי העמוק ביחס ל"כתבי הקודש", על כן, כל שיכלה התנועה החדשה לשנות היה את אופן הקריאה. קראה המחאה לאדם להאמין בעצמו ובקריאתו את הכתובים. וברוח אותה קריאה, שהתאימה מאד לרוח אותו הזמן, מימש האדם את נטייתו לחשיבה עצמאית בעסקו ב"כתב-הקדוש" בחשיבה עצמאית. נקודה זו, שהיא לכשעצמה ספוגה הייתה עדיין בתום האמונה הדתית, היוותה את ה"רחם" בו נוצרו וממנו גחו "מדעי הרוח" במהותם הרוחנית שקו דק של אנטי-דתיות גסה אופייני להם כל כך.

כי אמנם מצא האדם בשלב הראשון את עצמו מול "כתבי הקודש" ברצון להבין אותם נכונה, לצורך מציאת ה"קדושה" וה"עבודה הקדושה"; אך הקריאה מתוך עמדה שכלית מתבוננת הובילה את העניינים לכך שהאדם הציב עצמו מול כתבים אלו בעמדת שיפוט. יחס מחודש זה הוביל ממילא לשלב השאלה – "האם בכלל הם קודש"?

ראשון לעניין היה זה שוב מיודענו הנזכר שפינוזה, שבד בבד עם הנפת הדגל ל"הפרדת דת ומדע", מצא את העוז בנפשו לצאת, מנוער מ"חרדת קודש" של רגש-דתי, בביקורת על "כתבי הקודש" ולדון על כתבים אלו כעל טקסט ספרותי ותו לא. בזאת הניח את היסוד ל"מדע ביקורת המקרא". יתירה מכך, בעקבות "מדע" זה, הלכה ונוצרה הסדרה הארוכה של ה"מדעים", שעין חודרת תבחין שהמניע הפנים-פנימי שלהם מעורב באותה נטייה סמויה-גלויה – המלווה כרקע את כל היצירה המדעית רוחנית – הרצון להיפרע מן הרוח הדתית.

13 שיסוי ההמונים כנגד המערכת-הדתית באמצעות סיסמת אנטי-"הכפיה-הדתית" המצוי גם כיום, יסודו, באותה תסיסת-המעמקים של תנועת-המחאה הלותרנית שפנתה בסופו של דבר גם כנגד הפרוטסטנטיות עצמה. השיסוי הזה מממש את הסלידה העמוקה המצויה בנפש האדם מן האוריינטציה הדתית הנוצרית, שעל הכפיה-הדתית, שמחוללה של הנצרות יש"ו היה הראשון שהגה ותבע אותה, גם הפרוטסטנטיות מעולם לא ויתרה (ראה ש.ה. ברגמן בתולדות הפילוסופיה החדשה עמ' 433).

שפינוזה כתמצית ומשל ל"מדעי הרוח"

בכלל, מהוה אישיותו של שפינוזה זעיר-אנפין אנלוגי, מעין שיקוף, לדמותו העליונה של עולם "מדעי-הרוח":

מאחרי סבר פנים קר ומיושב של עמדה אקדמית יבשה, הכופרת בלגיטימיות של האמוציות (ה"היפעלויות" בלשונו של שפינוזה) ובערכם; ומתחת לדגל "שלטון התבונה" – האמורה לשלוט בחיים שלטון ללא מיצרים, תבחין עין-פקוחה בהפרעה אמוציונאלית חריפה של נפש מתעלפת בצמא שהפך לה את הכימהון לאהבה, לחוס, לחמלה, לעדינות-טוב ולחיים,¹⁴ לתיעוב וגועל מכל אלה, ולהתכחשות אידיאולוגית לעצם אפשרות מציאותם.¹⁵ עם כל נאמנותו לעקרונותיו, וגאונותו היהודית, תעוזתו הרוחנית, ותביעתו המוסרית, מבטא מפעלו של שפינוזה הלם רוחני ויאוש משתק. שלא מדעת, משתלט הרקע ההיסטורי שבו צמחה דמותו של שפינוזה וחודר למציאותו הפסיכולוגית ובוקע במשנתו האונתולוגית. בורא שפינוזה את "אלוהים" בדמותו ובצלמו.¹⁶ אלהים קפוא, שכלתני טבעי-מכני, חסר רחמים, אלהים חסר בחירה חפשית,¹⁷ – אבסורדי.

הנטייה המופרזת לשכלתנות של הגאון המוזר, אינה אלא חיפוי על נכות אמוציונאלית היוצרת את העווית הרוחנית המתריסה בפילוסופיה חלולת הסתירות הפנימיות, כנגד העולם ואלהיו, על היתמות, האישית והקולקטיבית, כמו על סבל דורות בכל שנות התעללויות האינקוויזיציה; דורות שהיו כה זקוקים לרחמי-שמים, לנס, שלא קרה להם, אל מול זוועות אינוסם ושימודם, וגירושם להשמדתם של בני עמו ומשפחתו. המציאות המזעזעת של הגורל היהודי עם שואת יהדות ספרד, מתבטאת בזעקת העווית הפילוסופית

14 כל אלה חסרים כמו בחייו האישיים (לא היתה כל דמות נשית בחייו. בגיל רך נתייתם מאמו, ומעולם לא נשא אשה) וברקע ההיסטורי האישי והחברתי-הלאומי, ממנו בא ברוך בנדיקטוס הצעיר (כבן למשפחת אנוסים שנסה מפורטוגל לאמסטרדם, ושבה ליהדות צרובת זכרונות-קולקטיביים אימתניים מתקופת גירוש ספרד) גם במשנתו ההגותית של שפינוזה.

15 באתיקה של שפינוזה החמלה היא רעה כשלעצמה ובלי תועלת. וגם הענוה אינה מעלה, היא אימפוטנציה נפשית. השם חיות, חי, חיים, נפקד מקומו בס' האתיקה. גם תנועה חסרה במושג האלהי של שפינוזה. – קפאון... (בספרו קול-הנבואה עמ' קיח, ציין הרב דוד הכהן שבנגוד לתפיסת הלשון של ראשוני המדקדקים העבריים שלשיטתם שם-הפועל בראש ואח"כ השם, אצל שפינוזה בראש דקדוק שפת עבר שם-העצם ואח"כ הפועל).

16 על נטיה זו של ההגות האנושית, כבר אפשר לעמוד מאז תורתם של כסנופאנס, אויהמרוס (Euhemeros) דרך ניקולאוס קוזאנוס, ועד פויירבאך ופרויד.

17 זהו האבסורד המונח בדגל החירות המונף ביד שפינוזה. כמו גם האבסורד ב"אתיקה" המופיעה כהכרזת יסוד מרכזית בתורתו (- שם ספרו המרכזי) על רקע המכניות הדטרמיניסטית של כללות ההויה שהיא ה"אלהים עצמו".

הקרה והשקטה של שפינוזה.¹⁸ ובביקורת המקרא ה"מדעית" שלו, שולטת ומערבלת המעורבות האמוציונאלית העזה, ומסיטה אותו מן הנאמנות הפשוטה לאמת.¹⁹ מתוך ההלם הפנימי והחיצוני אליו נקלעת היהדות מצטייר עולמו של שפינוזה כעולם ללא חסד, עולם שהאל-הטוב עזב אותו, ניסים אינם מתרחשים בו. ובמסגרת של תוגה, ייאוש וקצפון פנימי, פולחת התביעה חסרת הבסיס וחסרת התכלית לאתיקה אשר בצד שאר תביעות ונתוני החיים רק מבליטה את קו האבסורד המהמם והמשתק, החורז את כל קומת מפעלו ואישיותו של אותו ארוך²⁰ המכונה ברוך. נפשיותו והגותו של שפינוזה, כמדעי הרוח בכלל, הם תוצרים של התהליכים ההיסטוריים העומדים ביסודם. מהותה של יצירתם ה"מדעית" אינה אלא ביטוי של דחפים פסיכולוגיים מעוותים, אך עם זאת הרי משמעויות אדירות בעיצוב המציאות ההיסטוריה החברה והתרבות.

מדעיותם של "מדעי הרוח" – ה"מדעניזם"

כנזכר, היה "מדע" "ביקורת המקרא" הראשון ל"מדעי הרוח" בכלל. ראשון גם לעניין ולחשיבות. שכן ה"רוח" שהייתה אז, הייתה בעיקר "הדת", ומסדה היו "כתבי הקודש". וע"כ, כאשר חיפש ה"מדע" עניין לענות בו, מצא באופן טבעי את המושא העיקרי שלו – ב"כתבי הקודש". אמנם תביעת המחקר השכלי תבעה את המחשבה השיטתית ואת הביקורת בכלל. על כן, בעקבות מחקר המקרא באה תנופת מחקרים בכל תחומי הרוח והחיים. ואמנם כדרכה בביקורת המקרא, מצאה תנועה זו את עצמה דנה לא רק בדברים שאפשר לבחון אותם ולהכריע בעניינם במבחן-המציאות, אלא אף בתחומים שלעולם יישארו עמומים, כ"היסטוריה", "ספרות", "סוציולוגיה" וכו' וכו'.

בזאת נוצרה בעיתיות מדעית ידועה. כי בעוד שלצדדים הריאליים של המדע – פיזיקה, כימיה, ביולוגיה, מתמטיקה וכדומה, לכל שניתן ליישום באופן פרקטי, ממשי, פרגמאטי – ישנן גישות, קביעות והיגדים בעלי קריטריון, כלומר, ישנם מדדים ברורים למבחן-התיאוריה ולמבחן-התוצאה; לתנועה תרבותית זו אין אפשרות לעמידה בתנאים בסיסיים ביותר אלה של המדע, כי אין ל"מדעי הרוח" קריטריון, לא למבחן האמת – שבהתאמה

18 רעיון דומה למנוסח כאן כותב ק. גבהארדט (בספרו (Spinoza (Reclam' 1932).

19 את כשלונו המוסרי והשכלי של שפינוזה ביחס לאמת במסכת-התאולוגית-המדינית שלו, מציינים ומפרטים הרמן כהן, בכתבים יהודיים ח"ג. ר"ז יעבץ בתולדות ישראל, חלק יג. ד"ר קלצקין, בברוך שפינוזה. וד"ר סולה במורה דרך בפלוסופיית הישראלית.

20 הוחרם ע"י הקהילה היהודית (לא בשל דעותיו, אלא בשל אי-קיום מצוות בפרהסייה והתחברותו לנוצרים) נקבר בבית קברות נוצרי.

למציאות,²¹ ולא למבחן התוצאה – כי ישנן עמימות ואי-ודאות, החשודות כמהותיות, בתגובות המסורתיות של נציגיהם לשאלת התועלת שהם אמורים להביא.

לגישה האקדמית במדעי הרוח שקר מוסכם – היומרה לחפות מערכים. כלומר העמדת הפנים המתיימרת ליחס את הבהירות, הודאות והדיון האובייקטיבי המצויים במדעי הטבע – שאינם תלויים בדת, פוליטיקה, לאום, או כל "נגיעה" סובייקטיבית אחרת – למדעי הרוח.²²

במדעי הטבע מתבססים המחקרים על תוצאות ודאיות של ניסויים. על מחקר המעוניין לעמוד בתקן המדעי לציין כיצד ניתן לחזור על הניסויים באופן מפורט. כלומר ישנו קריטריון ל"נכון" ול"לא נכון".²³ מדיניות מדעית אמורה להיות ישרה, שקופה – נתונה לביקורת.²⁴ אלה הם מן ההישגים המוסריים ביותר גדולים של המדע. אולם במדעים-הלא-מדויקים שבמדעי-החברה ובמדעי-הרוח, אין למצוא את זה!

בעיית "מדעי הרוח" מתעצמת מאד לַתֵּר, בפרספקטיבה היסטורית רחבה, אחר התועלת שהביאו "מדעים" אלו לרווחתה או לאושרה של האנושות במאות שנות פעילותם האקדמית, כי בהכרח יתעוררו לו בזאת מחשבות נוגות על ערכם של הגיגים ודיונים בהמון רב של נושאים ועניינים החוסים תחת אצטלת "מדעי הרוח" ושאר המדעים-הלא-מדויקים חסרי הקריטריון לקביעותיהם. "הכל דיבורים" אומרים בעברית, ובערבית – "כלאם פאהדי", "הכל רוח"...

21 הקביעות והאמיתות בעניינים אלה קשורות בהכרח באמונות ובדעות סובייקטיביות, שהמדמה למצוא בהם עמדה "נקייה" – "אובייקטיבית", זו אינה אלא הבעיה הסובייקטיבית שלו. הנסיון לרדת לשורש הודאיות והאמת שבהם, יוביל להזקק לאמרתו של רב משרשיא (סוכה כו. גיטין כח: (ע"ע סוטה לו:)): "ערביך ערבא צריך!" כי יתברר שם שההעדפות בהחלטות בהן "פורחין באויר, ואין להם על מה שיסמכו".

22 את האטמוספירה הנמצאת במדעי הטבע תוכל למצוא, למשל, גם בפקולטה להיסטוריה. למרות שמה שעומד ביסוד ההיסטוריה הוא שיקוף עולם הערכים של ההיסטוריון שמצא לנכון לשפוט כך את הדברים. לשם המחשה: כל היסטוריון יאמר לך על שאלה כגון: "מה היה צבע הנעליים של המשרתת של מרי אנטואנט? מה אומרת על זה ההיסטוריה?" – ש"אינו מתעניין בתשובה, כי זה ממש לא משנה, לא חשוב!" שמזה אתה למד שמה שמצא ההיסטוריון לנכון לספר לך, זה מה ש"משנה" ו"חשוב". מה שבפשוט מעלה את השאלה: "משנה למה? משנה למי? ועל בסיס מה? מהו הקריטריון שעושה את המידע ל"משנה"? וברורה התשובה: שזה חשוב להיסטוריון!... אלא שלא מקובל שיאמר המרצה בפתחת הסמסטר בפקולטה: "אני, עולם הערכים שלי הוא כזה וכזה, לשם אני חותר, כך אני שופט את המציאות, והרצאת הדברים תהיה במסגרת דעתי ועולם הערכים הסובייקטיבי (כלומר, חסר הקריטריון לאמת מחייבת מישהו או משהו – מכוון שהדעות ההפוכות לחלוטין משאומר כאן הן נכונות באותה מידה) שלי".

23 אמנם גם בתחום זה היו וישנם ניסיונות לזייף תוצאות ומחקרים, אך כיוון שהדברים עומדים לביקורת מדויקת, ומדוקדקת, בסופו של דבר השקרים בתחום-הזה מתגלים.

24 עפ"י אחת ההגדרות המרכזיות למדע, זו של קרל פופר, תיאוריה היא מדעית אם היא ניתנת לפריכה. והיה והתיאוריה איננה מציבה טיעונים הניתנים לאישוש או לפריכה, אזי היא איננה מדעית. את "מדעי הרוח" לא ניתן באמת להפריך, כי כל ענינם מצוי במסגרת של "דעתי-דעתך". את פרויד, לדוגמה, לא ניתן להפריך כי כל תופעה לעולם "תוסבר" עפ"י התיאוריה הפרוידיאנית, אך יבוא אדלר והוא יסביר את הכל עפ"י התיאוריה החולקת שלו, והם ימשיכו להתווכח עד יומם האחרון. אי אפשר להוכיח, כי כל אחד יתן הסבר לתופעות באופן שלו. ואם זה כך במישור שבסופו של דבר מגיע לפרקטיקה, מה נאמר לערכם ה"מדעי" של ההיסטוריה, ספרות, אנתרופולוגיה, "מדעי המדינה" וכיו"?

זו ה"מדעניסטיות", העמדת-הפנים המדעית, המונחת בתשתית "מדעי הרוח".
 ובזאת חדרה הרוח המוזרה העורכת "מחקרים" ומפרסמת דעות בטון סמכותי, בעניינים שאין אפשרות לאשש או להפריך אותם, ותהי לנכס יסוד בחברה האקדמית ולנורמה תרבותית בחברה בכללה, שמוצאם ומקורם ב"מדעניזם" של "מדעי הרוח". דְּבַר הרבה ככל האפשר על דברים שאתה מבין בהם מעט ככל האפשר, ואם תאמר את הדברים באופן סמכותי, וגם תחזור על טענותיך פעמים רבות, כי אז תוכל לשפוט מכאן ואילך את הכל בהתאם ל"אמיתותיך המוחלטות" המנוסחות בידך.²⁵

"מדעניזם" כיום זו תופעה נורמטיבית שאפשר למוצאה לא רק בסגנון הדבור וההתייחסות החברתית, כי אם בכל התחומים באקדמיה. אתה מעלה תיאוריה, כותב אותה במאמר בסגנון הגותי ומלומד, במה שאתה מבסס את המאמר בציטוטי מאמרים "מדעיים" אחרים, רבים ככל האפשר, שאמנם גם הם, בדיקה קלה תגלה, שבסיס האמת שבהם אינו נעוץ אלא במציאות העוז לטעון את הטענה (You just have to have the guts) ולגבות גם אותה, שוב, באותו סגנון ה"מדעניסטי" של המאמר הראשון וכו'. קשר של שתיקה ו"שמור לי ואשמור לך" של ההסכמה בין קולגות: "אני לא אכתוב על דבריך שהם שטויות, ואתה לא תעשה כן לדברי. אני אצטט אותך, אתה תצטט אותי וכו'", אלה הם מכלל "קוד הלואליות האקדמית". רשימת הציטוטים הארוכה והרשימה הביבליוגרפית הארוכה עוד יותר, ישלימו את הרושם שמדובר ב"עבודה" ו"מחקר" רציני.²⁶

אין כונה בכל הנאמר בזה לטעון שכל הדבורים והלימודים בנושאי מדעי-החברה ובכלל במדעים הלא מדויקים ואפילו במדעי-הרוח הם הבלים כולם, שרק אנשים חסרי יושרה שכלית ומוסרית מצויים בחוגים האקדמיים האלה, ושהמניע שלהם הוא האנטי-דתיות ותו לא. ישנם אמנם הרבה דברים טובים אפילו במדעי-הרוח – שאיפות הידע לשם ידע, הרחבת ההשכלה, העיון, ו"הרוח"; יתכן למצוא שם גם כמה אנשים ישרים, חכמים וטובים; אולי אף יש מקום לטיעון שמדעי הרוח יצרו את התשתית המושגית שעליו מתבססת התרבות, וכו' וכו'; מ"מ, מסומן כאן קו אחד בין יתר הקווים המניעים את ההתרחשויות התרבותיות

25 גם כאן "קם הגולם על יוצרו". כי, כמובן, מהווה מציאות זו תשתית לאותה מופרעות רוחנית ונפשית של תנועת הדה-קונסטרוקציה הפוסט-מודרניסטית שהחברה המדעית עצמה מתקוממת עליה.

26 את הבעיות הזו של "מדעי הרוח" המחישה לאחרונה יפה "המתחיה של סוקאל": אלן סוקאל פיזיקאי אמריקאי בעל שם, העוסק בתורת הקוונטים, פרסם מאמר באחד מהביטאונים המכובדים ביותר במדעי החברה – Social Text (1996, spring/summer), pp. 217-252. במאמרו, יצא סוקאל בביקורת על מדעיותם של מדעי הטבע בכלל ועל תורת הקוונטים בפרט, מה ששימח, כמובן, את עורכי העיתון ואת צוות המבקרים הבודקים ומאשרים לפרסום כל מאמר לפני פרסומו. אחר שהמאמר התקבל והתפרסם, פרסם סוקאל מאמר נוסף בו הוא חושף שמאמרו הראשון היה אוסף של מילים חסרות תוכן, מושגים מפוברקים וחצאי אמיתות. אך בהיותו כתוב עפ"י כל "הכללים המדעיים", מלא בציטוטים (שאף הם, חלקם היו מפוברקים) ו'מראה מקומות', הוא עבר את מחסום צוות המבקרים האקדמי של האורגן המכובד ללא כל קושי. בזאת רצה סוקאל להביע את מחאתו כנגד הפוסט-מודרנה. הפרובוקציה שלו באה להראות שכבר אין משקל למילה, לתוכן, ולשידוף הרוח כל שנותר הוא – הסגנון. ה"קנקן" – הריק.

העולמיות, קו מסוכן, שנון-קונפורמיסטיות שבנאמנות לאמת, תובעת להפר את קשר השתיקה ביחס אליו,²⁷ ולהציגו לאור עולם.

ה"פרזיט"

במערכות הבוטניות, הזואולוגיות והביולוגיות, ואף במערכות חברתיות מוכרת תופעת ה"פרזיט" (Parasite) – ה"טפיל", אורגניזם שחי בתוך או על יצור אחר, וממנו הוא משיג מזון או חומרים אחרים החיוניים לקיומו התקין ולהתרבותו. פחות מובחנת ונודעת היא תופעה זו בחיי התרבות והרוח, אך ההתבוננות הזו שלנו מובילה להבחנה שתופעה זו קיימת גם שם: למדע התיאורטי והאקספרימנטאלי – הזכאי לכל הקרדיט על פריצת הדרך שהובילה לכל הנאורות הקדמה ורווחת-החיים עליה דברנו עד כה – נדבקו פרזיטים, התבייתה תנועת רוח טפילית. תנועה שאמנם, מסגלת לעצמה את סגנון המדע, אך, במן גאוותנות סהרורית, סבורה ליחס בזה לעצמה מקצועיות וודאות מדעית; ובד בבד עם יומרה זו, בתחושה הזויה של ערך-עצמי ושליחות, מלאה בשובע-רצון-עצמי, יונקת היא מזיז הכבוד אשר רוח האדם רוחש למדע בכללו. אלו הם "מדעי הרוח" ותנועתם התרבותית.

עין בוחנת תחוש שהמסגרת התרבותית החיה ויונקת מחוג "מדעי-הרוח" ומדעי החברה הלא-מדויקים, הרצינות המוזרה, וההסתמכות מתוך יראת כבוד על מסקנות ה"מחקרים" עטויי ההילה ה"מדעית" שלהם, הם עניין הרבה יותר "דתי" מאשר "מדעי", כמין פולחן מאמינים החיים באתוס שיצרו לעצמם. ועוד נחזור לעיון בתופעה זו בהמשך דיונינו.²⁸ אם יתהה כל מתבונן בטענה זו: הייתכן שעולם שלם של אקדמאים, מדענים ואנשי רוח, אנשי תרבות וגם אנשי מעשה פוליטיקאים ופרגמאטיים, עולם אינטליגנטי שלם אינו מבחין בעובדות הפשוטות האלה, וזורר משאבי-אנוש ותקציבי-עתק "לרוח"?!...

– יתבונן התוהה וישים-לבו אל הרובד הפסיכי המניע את תנועות החברה, ואל הדחפים הפסיכיים האדירים שחוללו מהלכי התנדודות ההיסטוריות שאנו עסוקים בשרטוטם, ובהבאה בחשבון את המניע הסמוי הזה של הדחפים הנפשיים האלה הפועלים בלא-מודע-הקולקטיבי שביסוד התרבות, יקבל הטעון הפשוט הזה שקשה לעכלו, את ביסוסו. ומקום בזאת להעמקת הרהורים על העוצמה הסטיכית העומדת ביסוד הדחפים הפסיכיים האדירים המניעים את הלא מודע הקולקטיבי שהאינטליגנציה, המדמה את עצמה כמערכת

27 פשר קשר שתיקה זה נעוץ במה שהוסבר לעיל, שתרבות מתבססת וחיה בחסות רעיונות-על, שהם בבחינת "טאבו" – "מובן מאליו" שאין לדון עליו. אין מקום להעלות שום טיעון כנגד הנושא, ומי שינסה אף להרהר על כך, ימצא עצמו מול מחסומים אי-רציונליים אדירים – הסקוטומה הפסיכולוגית של התרבות. ההגמוניה המדעית במניעה הפסיכיים האדירים ומגננותיה, היא סוד התופעה הזו.

28 ע' לקמן בפרק הפורמליזם – ה"סולה סקריפטורה" הפרוטסטנטית של מדעי הרוח, ובפרק נסיונות החזרה אל היהדות.

מבחנת, מגדירה, פועלת ומעצבת במציאות הכללית, מובחנת בפרספקטיבה זו כמערכת שאיננה אלא נפעלת, נתונה לעיצוב בתצורות שונות, ומסוערת ברוחות הזמן הפנימיות כצדפי-חוף מסודרים ברוח משברי הגלים.

"מדעי הרוח" – כנגד ה"רוח"

אמנם "משל הפרזיט" במסגרת סוגייתנו מטעה. כי אם נמשיך ונגזור באופן חד-חד-ערכי את משמעותו ל"נמשל", נובל להבנה מוטעית ש"פרזיט" "מדעי הרוח" התלבש בשלב מאוחר על הרוח המדעית כדי לינוק מלשדה – הילתה. אולם העובדות ההיסטוריות בסוגיה דגן, מורות על כרוניקת מאורעות הפוכה: ב"נמשל" המציאותי קדום יותר דווקא ה"פרזיט". כלומר, מבחינה היסטורית, "מדעי הרוח" קודמים למהפכה שהתחוללה בעקבות ההישגים הרוחניים והטכנולוגיים של "מדעי הטבע". וההסבר לעניין נעוץ בקו המתואר כאן:

הפרימט שניתן באמצעות לותר לביקורת-השכלית היה היסוד לפריצת דרכו של המדע החדש. ובתהליך של מאות שנים אמנם גם סיפק המדע את ה"קבלות" שלו בתחום הטכנולוגי. אולם מבחינה נפשית-רוחנית-תרבותית עוד הרבה לפני כן כבר נתן לו הצורך במרידה בדיכוי הדתי את החשיבות המכרעת. נקודה זו החשובה מכל, תלויה אותנו בהמשך הדיון.

א"כ, היסוד הנפשי המניע את המדע, היוצר את העניין הרב בו עוד לפני ההצלחה הרוחנית והטכנית שלו, הוא הרצון למחאה כנגד מה שנעשה לרוח האדם במשך אלף וחמש-מאות שנות הדיכוי הדתי. הרצון לשחרור מדיכוי הרוח, הצורך לחשוב, להרגיש, שאלה צצו בנפש האדם יחד עם הרגשת הדחייה מן הדתיות. 'הדת היא הגורם ששלל מן האדם את חופש מחשבתו, אם כן, הדת היא התגלמות כל הרוע'. אידיאה פסיכית זו חלחה במשך אלף השנים (ויותר) של שלטון חושך הקתוליות ונקבעה בלא-מודע-הקולקטיבי של האדם.²⁹ ועם בא הרנסנס, יחד עם הרוח שהתעוררה לתחייה, תובע האדם את חירותו, את זהותו האוטונומית, את מחשבותיו ואת רצונותיו, ואת אי-מחויבותו לדת. שחרור רוח האדם מהדיכוי הוא הצורך הנפשי, הנותן את הפריבילגיה ויוצר את יחס הכבוד לתרבות הפסבדו-מדעית של "מדעי-הרוח", ונותן לאקדמיה את תחושת הערך הראשוני דווקא במתן המחסה ל"מדעי-הרוח", שתפקידם העיקרי הוא ככלי מלחמה כנגד ה"רוח".

על פי זה מובן שלא מקרי הוא מה שקרוב מאד לתקופה ההיא יצר שפינוזה את "מדע ביקורת המקרא". "ביקורת המקרא", עפ"י העולה מכאן, היא מהתוצרים היותר ראשוניים והכרחיים לכל הרוח הזאת, ומעיקר מניעה ומעמידה.

29 זהו הממד האי-רציונלי שביסוד המדע, שבגללו נסיון לערער על ה"רציונליות" המדעית גורר, על פי רוב, תגובה בעוצמות אי-רציונליות (אם כי כיום ישנם כבר בקיעים גם בזה). העמדה הנפשית הנורמטיבית היא קיצרת רוח לעומת כל מה שהוא אי-רציונלי בגלל משקעי הריאקציה העצומים לדיכוי "הדת" והכנסייה.

אחת מן האסטרטגיות של "מדעי הרוח" בכלל היא הסטת רוח האדם מתשומת לב ל"דת" ול"קדושה". שים לב לערכים אחרים ובכך יוקל מעליך. אך קל להבין עד כמה עדיף הוא הבירור שיורה שבעצם "כתבי הקודש", כלי היסוד של ה"קדושה", הם חסרי משמעות אמיתית מלכתחילה מצד עצמם.

ביקורת המקרא היוותה מסגרת שבה אותו הצורך לנקמה מן הדת יכל למצוא את פורקנו באופן היותר טבעי וטוב.

אמנם לא ביום אחד התנער האדם מיראת-הכבוד המצויה בלא-מודע הכללי כלפי ה"קודש" בכלל וכלפי "כתבי הקודש" בפרט. בעומק רוח האדם קימת הנחה שה"קודש" לא כולו הוא שקר; אמנם הנצרות היא שקר מסואב, מהגדולים שסחופה בהם האנושות עד היום, אך כמו בכל שקר גדול מצוי גם בה גרעין של אמת. יסודו, תחילתו, של המבדה הנוצרי נעוץ הוא דווקא בקודש הישראלי, קודש שיש בו אמת. הנצרות, אמנם, הגיחה כבת ממזרה³⁰ מתוך רוח ישראל בנקודת שפלות איומה, אך מעבר לעיי-החורבות של הריקבון הנוצרי, עמוק בפנים, נקודת קודש של אמת נותנת אומץ רב לכל השקר לאורך אלפיים שנותיו עד עצם היום הזה. במסגרת זאת, לא משתחרר האדם בקלות מלפיתת ה"דת", כי האינסטינקטים הפנימיים שלו חשים את נקודת האמת שקיימת שם. אולם אט אט הלך והסתבר לו "שזה לא כך, שזה הכל שקר"... כיום השתלטה אמנם התרבות החילונית על חלקים רבים בעולם, אולם אל נשכח את עוצמתה של הכנסייה עד לפני כמאתיים שנה. כנגד רוח זו נצרכה אותה מערכת רוחנית אלטרנטיבית שסיגלה לעצמה הן את העוצמות החיוביות והן את המבדים האופייניים ל"מדעי-רוחה", אותם ניצלה ועדיין היא מנצלת לצורך ההתמודדות עם הדתיות הנוצרית.

ואמנם נצרכת היא מאד תעצומת הרוח כנגד הדתיות הזקנה, כי עצומה היא מאד. כי מיד נראה בדיונינו כאן את עוצמתה וארסיותה המחלחלת של רוח הנצרות שגם אחרי שכבר הובסה לכאורה לפני תקופות ארוכות מאד בהתנגשותה ברוח החדשה, נחלה ניצחון מסוים אף בעת החדשה בעימות עם רוח המדע, לא רק במה שהצליחה בחשאי לחלחל את ערכיה לרוח האדם בכלל, אלא בתופעה המפליאה של חדירת הנצרות ל"מדעי הרוח" עצמם, בהתהוותה לאחד מיסודות קווי האופי האקדמי של "המדעים" האלה, שכל ענינם, לכאורה, על פי מה שהוצג עד כה, הוא המלחמה כנגדה.

הפורמליזם – ה"סולה סקריפטורה" הפרוטסטנטית של מדעי הרוח

בהשוואה לקו הרבולוציונרי שאפיין מבחינה חיצונית את התנועה שהלכה והתגבשה כ"מדעי הרוח", מבחינה פנימית היא לא הייתה כ"כ אמיצה ולא מצאה את העוז לעמדה עצמית מנוגדת למקובל המסורתי. שלא מדעת, מחוסר מתודה אחרת לעסק במדעים בתחום זה,

30 מן הזיווג המשונה שבין טשטוש ההבנה האמונית של היהדות-הישראלית-הנבואית הדועכת לרעיון המזוהם והברברי האילי.

סגלו לעצמם מדעי הרוח על פי רוב אוריינטציה המתמקדת בפורמליזם. הקו הפסיכו-היסטורי הנמתח בכל הנאמר עד כה מאפשר לעמוד בפשטות על שורש הנטייה "המדעית" הזו, שִׁמְמֵבְקָרִי-הִתְרַבּוּת זִיְהוּ אוֹתָהּ זֶה מִכְבֵּר כְּתוֹפֵעָה בְּעִתִּית. כִּי עוֹלָה מִמֶּנּוּ בְּבִירוֹר שֶׁהֶצְטַמְצַמּוֹתוֹ הַיּוֹמְרִינִית הַזֹּאת שֶׁל הַמַּחְקֵר הַרוּחָנִי בְּאַרְבַּע אֲמוֹת שֶׁל הַמִּימָד הַפּוֹרְמַלִּיסְטִי, יוֹתֵר מִשֶּׁהִיא עוֹנָה עַל תְּבִיעוֹת הַשְּׂאִיפָה ל"מדעיות", וְיוֹתֵר מִמָּה שֶׁהִיא מִשְׁרַתֵּת אֶת מִטְרֹת "הַמַּחְקֵר הַרוּחָנִי הַטְּהוֹר", הַרְיָהּ בִּיטוּי אֲמֵת לְשִׁדְיֹת-רוּחַ אִימְפוֹטְנִטִית הַנוֹבַעֵת מִתּוֹךְ מֵהוֹת רִיקְנִית, כְּלוֹמֵר שֶׁמְשַׁלָּה אֵינָן לֵה כֹל תּוֹכֵן חַיּוּבִי, וְכֹל כּוֹחַ נִשְׂאָב מִן הַרִיאַקְצִיָּה הַעוֹזָה אֶל תּוֹכְנֵי רוּחַ הָעֵבֶר.

וּבִמְחֻשָּׁבָה שְׁנִיָּה, אֵינָן זֶה מִפְתִּיעַ, שֶׁבַחֲנִינָה הָעֵנִיִּין תְּגַלֵּה קוּוֹי דְּמִיּוֹן בּוֹלְטִים בֵּין הַמְדִּינִיּוֹת הַדְּתִיּוֹת הַמְסוֹרֶתִית שֶׁל הַפְּרוֹטֶסְטַנְטִיּוֹת, שֶׁמִּתְגַּלֵּה בְּזֹאת בְּעֶצְמָתָהּ הַפְּטְרֹנְאִלִּית בְּעוֹלָם הַרוּחַ, לְבִין הַמִּתְוֹדָה הַמַּחְקֶרֶת "הַחֲדָשָׁה" שֶׁל "מְדַעֵי הַרוּחַ". גַּם כֹּאֵן תְּשׁוּמַת הַלֵּב הִיא "לְכַתְּבִי", וְהַקְרִיטִירִיּוֹן לְשִׁפּוֹט הוּא רוּחוֹ הָאוֹטוֹנוֹמִי, ה"חֲפְשִׁי", שֶׁל "הַחֹקֵר" וּמַעֲרַכֵּת הָאֶסּוֹצִיאִצִּיּוֹת הָעוֹלוֹת בּוֹ בְּעַמְדוֹ מוֹל "הַטְּקֶסֶט".

אֲמֵנָם חִידוּשׁוֹ הַבְּלַעֲדֵי שֶׁל "הַמַּחְקֵר הַרוּחָנִי" הוּא שֶׁבְּמִקּוֹם שֶׁמְנִיחָה הַדָּת אֶת יַחַס הָאֲמוּן וְהָאוֹרִיִּינְטַצִּיָּה הָעֶרְכִית בְּבַסִּיס הַרְקַע וְהַתְּכִלִּית שֶׁל הַנְּכַתְּבָה, גִּישָׁתוֹ "הַמְדַעִית" מְנִיחָה אֶת אִי-הָאֲמִיטִיּוֹת וְאִי-הַמוֹסְרִיּוֹת הֵן שֶׁל יוֹצְרֵי "הַטְּקֶסֶט" וְהֵן שֶׁל תְּכֵנּוּ – הַנְּחָה שֶׁהִיא "דְּעָה קְדוּמָה" "דְּתִית" הַמְּבּוֹסֶסֶת עַל שְׂרִירוֹת לֵב וְאִינְטוּאִיצִּיָּה אֲמוּנִית, הַרְבֵּה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עַל "עֲבוֹדַת מַחְקֵר שֶׁל רְצִיּוֹנְאִלִּיּוֹת מְדַעִית" – וּמְכַל-מְקוֹם, קוֹ פְּנִטִי זֶה הוּא הַכְּרַחֵי לְמַעוֹנִיִּין בְּלִגִּיטִימַצִּיָּה וּבַהֲכֵרָה אֶקְדָּמִית. "בְּעֵלֵת" דְּעוֹת קְדוּמוֹת" הַלּוֹקָה בְּגִישָׁה סוֹבִיִּיקְטִיבִית הִיא אֶךְ וּרְקָה גִישָׁה שֶׁאֵינָנָה שׁוֹתֵפָה ל"חֻוִיָּה הַדְּתִית הָאֶקְדָּמִית" הַזֹּאת ה"אוֹבִיִּיקְטִיבִית", ה"מְדַעִית". רְקָה גִישָׁה הָעֶרְכִית הַמְּאֵמִינָה בַּהֲתַלְהַבּוֹת בַּחוּסֶר-עֶרֶךְ הַכְּתוּב תְּעַנִּיק, לְמַעוֹנִיִּין, אֶת הַהִילָה הַמְּדַעֲנִיסְטִית שֶׁל "חֹקֵר" – כְּלוֹמֵר: נְקִי "מְדַעָה קְדוּמָה" – הַמְּאֵפְשֶׁרֵת לוֹ "לְבוֹא בְּקַהֲלִי".

וּבְכֹלֵל, הָעַמְדַת הַפְּנִים³¹ שֶׁל אֲפְשָׁרוֹת מְצִיאוֹתָהּ שֶׁל עַמְדָה א-עֶרְכִית, חֲפָה מ"דְּעוֹת קְדוּמוֹת", "אוֹבִיִּיקְטִיבִית", הִיא עַמְדַת יְסוּד כְּעִיקֶר-אֲמוּנָה בְּדַת הַמְּדַעֲנִיסְטִית. עִם מַעַט חוֹפֵשׁ לְנִטְיַת דְּמִיּוֹן אֲוֹמְנוֹתֵי נִיטָן לְתֹאֵר אֶת הָעוֹבְדוֹת הַיְדוּעוֹת הָאֵלָה כְּהַתְּאֲבָכוֹת חֲזִיּוֹן רוּחַ סוֹרִיאִלִּיסְטִי. כִּי בְּמִבְט כּוֹלָל בְּעוֹבְדוֹת הַפְּשׁוּטוֹת הַמְּתוֹאֲרוֹת כֹּאֵן קֵל לְחוּשׁ אֶת חֲדִירַת זֶרַע הַרוּחַ הַפְּרוֹטֶסְטַנְטִיּוֹת אֶל רַחֵם הָאֶקְדָּמִיָּה. לֹא רְקָה בְּמָה שֶׁסִּיגְלָה הָאֲחֵרוֹנָה לְעַצְמָה אֶת הַמְּבַדָּה הַהֲזִיִּיתִי שֶׁל צְרוֹת-הָאוֹפְקִים הַדְּתִית כְּקוֹ אוֹפִיִּינִי בְּמְדִינִיּוֹת ה"מְדַעִית", אֲלֹא בְּמָה שֶׁמִּתְוֹדָה זֶה לְעַסֵּק ב"טְקֶסֶט" הַטְּוֵעֵנָה שֶׁהָאִינְטְרַאקְצִיָּה שֶׁלךְ הַקּוֹרָא עִם הַטְּקֶסֶט הִיא "הַמְּעַנִּינָת", הִיא הַנּוֹתֵנָת אֶת ה"אֲמֵת", כְּנֹזְכֵר כֹּאֵן, הִיא לֹא אַחֲרֵת מֵאֲשֶׁר רוּחוֹ שֶׁל לּוֹתֵר. וְאִם כֵּן, מְדַעֵי-הַרוּחַ בְּאוֹפֵי מַחְקֶרֶם ה"מְדַעֲנִיסְטִי" הֵם אֵינָם אֲלֹא "הַבֵּן", שֶׁאֵינּוּ אֲלֹא "גִּלְגוּלִי"

31 אֲמֵנָם פְּעַמִּים רַבּוֹת אֲפֶשֶׁר לְחוּשׁ שֶׁהַהֲזָדְהוֹת וְהָאֲדִיקוֹת שֶׁל ה"מְדַעֲנִים" לְמַבְדָּה הַזֶּה הֵן בְּכַנּוֹת מְלֵאָה הַמְּעִידָה שׁוֹז אֵינָה "הָעַמְדַת פְּנִים" כִּי אִם אֲשֶׁלִּיָּה עַצְמִית דְּתִית תְּמִימָה.

חילוני של הפרוטסטנטיות, "התינוק הקדוש" יליד הזיווג בין האב – הרוח הלוטרני, מורה היחס אל "הטקסט"; והאם, הבתולה³² – האקדמיה.

לותר אמנם לא העלה על דעתו את האוריינטציה האנטי-דתית שתעמוד ביסוד הגישה ה"מחקרית" של האקדמיה,³³ אך המתודה העוסקת בריקון המשמעות הערכית מן הטקסט, מתוך ההתעלמות מן היסוד התרבותי והרוח העומדת ביסוד הכתוב, ומשתדלת להמירה במסכת האסוציאציות ה"חפשיות" העולות במוחו של הקורא בתור התוכן המשמעותי הראוי להערכה, זוהי נגזרת פרודית-מקאברית ישירה ממדיניותו.

כן כן, בקו שאנו עסוקים כאן במתיחתו מקבלת אישור מעניין ההנחה שלעולם משקף מיתוס שורשי בתרבות את האידיאה היסודית המוטבעת בנשמתה ומכוננת את מהות אופייה.

כי מן הפרופיל התרבותי המצטייר בקווים המשורטטים כאן – של גלגול הרוח של הפרוטסטנטיות, המעברת בזיווג ביזארי את המדעיות ומתעברת בה ויוצאת לאוויר העולם בפרצופם ה"מדעניסטי", המעוצב בצלם דמות תבניתה, של "מדעי הרוח" – כחזיון של רוח-רפאים עולה לפתע בחיך ארסי קודר דמותו-העליונה של המיתוס המהותי של הפרוורסיה הנוצרית, האינקרנציה של רוח-הקודש המעברת בתולה (יהודיה)³⁴ ומתעברת בה.

32 שלא ידעה איש. זהו "המשל" למצוין לעיל – על חוסר הנסיון הקודם של האקדמיה בתחום מדעי-הרוח.

33 אולי מתאימה, להשלמת האילוסטרציה של המשל לענין זה, טומאתו ממזריותו של הולד, וע' בהערה הבאה.

34 שהפרספקטיבה העברית על מיתוס זה מדווחת על מרים סטדא (- הסוטה), שנבעלה לפנדירא (- לא ברור לי מיהו, אולי חיל רומאי) בזמן שפרשה נידה מחופת ארוסיה עם פפוס-בן-יהודה, שממילא ולדה הוא ממזר וכן הנדה [מרמזים משרידי סוגיות, שמאימת הצנזורה הנוצרית טושטשו, ניתן להרכיב את התמונה, שהמסורת שבע"פ משלימה אותה. הרמזים מפורזים בתלמודים בבבלי שבת קד; גיטין צ, סוטה מז, סנהדרין מג, סז, קז; וע' בכל המקורות האלו בחסרונות הש"ס) ובמסכת כלה פרק א. ובירושלמי שבת ע. ויבמות פד, ובמדרש רבה קהלת פרשה י פסקה ו. וע' להסבר מדרש זה בתורת האדם לרמב"ן אות ה). יד רמה סנה' סז. ובבית שמואל על אה"ע סי' קכט: "פנדירא וכו' והוא כינוי ליוסף". ובאוצר הגאונים ברכות יז: (עמ' 44) ד"ה גובאי. ע"ע בספר יוחסין, מאמר ראשון - אות השי"ן, ד"ה התוספות אומר ר"ת].

מקבילה קדומה לסיפור זה מופיעה בדברי המדרש רבה שמות פרשה א פסקה כח (המובאים ברש"י על שמות פרק ב פסוק יא): **וירא איש מצרי** מה ראה? וכו' ומנין שלא נחשדו על הערוה? שהרי אחת היתה ופרסמה הכתוב שנאמר (ויקרא כד) ושם אמו שלומית בת דברי וגו'. אמרו רז"ל: נוגשים היו מן המצריים ושוטרים מישראל נוגש ממונה על עשרה שוטרים, שוטר ממונה על עשרה מישראל והיו הנוגשים הולכים לבתי השוטרים בהשכמה להוציאן למלאכתן לקריאת הגבר פעם אחת הלך נוגש מצרי אצל שוטר ישראל ונתן עיניו באשתו שהיתה יפת תואר בלי מום, עמד לשעת קריאת הגבר והוציאו מביתו וחזר המצרי ובא על אשתו והיתה סבורה שהוא בעלה ונתעברה ממנו. חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בדך? אמרה לו הן, וסבורה אני שאתה הוא. כיון שידע הנוגש שהרגיש בו, החזירו לעבודת הפרך והיה מכה אותו ומבקש להרגו. והיה משה רואה אותו ומביט בו וראה ברוח הקודש מה שעשה בבית וראה מה שעתידי לעשות לו בשדה. אמר: ודאי זה חייב מיתה כמו שכתוב (ויקרא כד) ומכה אדם יומת ולא עוד אלא שבא על אשתו של דתן על כך חייב הריגה שנא' (שם כ) מות יומת הנואף והנואפת. והיינו דכתיב ויפן כה וכה וגו' ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה.

וביקרא פרק כ י מופיע המשך הסיפור: **וַיֵּצֵא בְּן אִשָּׁה יִשְׂרָאֵלִית** והוא בן איש מצרי בתוך בני יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵאוּ בְּמַחְנֵה בֶן הַיִּשְׂרָאֵלִית וַאִישׁ הַיִּשְׂרָאֵלִית: וַיִּקָּב בֶּן הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרָאֵלִית אֶת הַשֵּׁם וַיִּקָּלֵל וַיִּבְיֵאוּ אֹתוֹ אֶל מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת דָּבְרִי לְמִטָּה דָן. וברש"י שם יא: ושם אמו שלומית בת דברי - שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה. שלמית - דהות פטפטת שלם עלך שלם עלך שלם עליון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל. בת דברי - דברנית

הטומאה הממזרית הזו היא היא המחוללת את האובססיה ה"מדעית" התובעת את הניכור הערכי, באבסולוטיזם של בידול "הטקסט" מכל ערך, (זו האינקרנציה של ה"סולה סקריפטורה" (Sola Scriptura)) המובילה להפרדת השכל והחיים, הרוח והחברה, הערכים והאדם.

היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה. וסוף העניין שם כג: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת הַמִּקְלָל אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּגְמְוּ אֹתוֹ אֲבָן וַיִּבְנוּ יִשְׂרָאֵל עֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ד' אֶת מֹשֶׁה".
וברש"י דברים פרק כא פסוק כב: ותלית אותו על עץ - רבותינו אמרו (סנהדרין מה:): "כל הנסקלין נתליין" שנאמר: "כי קללת אלהים - תלוי" והמברך ה' - בסקילה.
מקבילה זו עומדת ביסוד הגישה המצויה בספרות הסוד המזהה את עניין שלומית בת דברי ובנה נקב השם המקלל עם מרים ויש"ו. ע' בשמונה קבצים, קובץ ה רלח, ובפנקס יג סי' מג כותב הרב קוק: "מצרי, המ"ם צורתו לפעמים היא כ"ו ולפעמים נו"ן וי"ו. וכיון שהתוך של האמת שהוא המ"ם, והוא נגד וי"ו דיעקב, תתן אמת ליעקב, נתקצר על ידי הקלוקל, ממילא המ"ם הוא נו"ן וי"ו, והוא הדין איש נו"צרי במקום מצרי".

ג. השפעת בשורת החופש, השוויון וההשכלה על היהדות

היציאה מהגטו

כל מה שסופר עד כאן לא נגע אלינו, אלא התרחש במסגרת התרבות הכללית. בכל המציאות הזאת, לא נטלה היהדות חלק, כי לאורך כל התהליכים האלו, לא הייתה היהדות כלל קיימת כישות היסטורית. כי מסגרת הקיום הבסיסי שלה – ישותה הממשית כעם – שבתה. רבצה עלינו קללת התורה "ואני אקניאם בלא עם"³⁵. ואנחנו "כִּמוֹ חֲלָלִים שְׁכָבֵי קֶבֶר"³⁶, "עצמות יבשות", "גוף בלא נפש"³⁷. ההיסטוריה לא מתייחסת אלינו ואנחנו לא מתייחסים אליה. "במתים חופשיים"³⁸. תהליכים, מהפכות, מלחמות – בגלות, כל זה לא נגע אלינו. חיה היהדות את חייה המסוגרים לאורך "שנות-אלפיים" כשהיא נבדלת, סגורה ומנותקת מסביבתה התרבותית. עד שיום בהיר אחד (או לחילופין – יום אפל אחד³⁹) הגיעה בשורת האמנציפציה, בשורת ה"חופש, שוויון ואחוה" אל הגטו. הגטו היה, בלשון דימוי, "המודל הפיזי" שביטא בשפת המציאות הממשית את המעמד הרוחני והתרבותי – "הקבר" – שבו חי (מת) עם-ישראל באלף שבע מאות השנים האחרונות. ובכן, הגיעה הבשורה אל הגטו, ונפתחו שעריו. התברר, על פי רוח אותו זמן, "שלמרות שהיצורים האלו שם בגטו הם "יהודים", הם גם "בני אדם"⁴⁰, ובמסגרת זו "גם להם מגיע שוויון זכויות". אמנציפציה – הזכות להיות! עם "היציאה מן הגטו" החל המהלך שתואר עד כה להשפיע גם על המציאות היהודית. אך התוצאות הראשונות של האמנציפציה הזו היו ליהדות לשואה-רוחנית. לאורך דורות של מאות ויותר שנים, בהם דוכא, נרצח, נאנס, בוזח, הושפל, נירמס ישראל עד עפר, נוצרה, בנפש הקולקטיבית של החברה היהודית, תופעה המקבילה לתופעה הידועה במצבים קשים מאד בפסיכולוגית הפרט – כ"הזדהות עם התוקפן"⁴⁰. תופעה המאפיינת את החברה היהודית שהיה לה מגע עם אירופה ורוחה עד עצם היום הזה. ואירוניית ההיסטוריה

35 דברים לב כא.

36 תהילים פח ו.

37 מיסוד חזון "העצמות היבשות" של יחזקאל בפרק לו, שבו החזיק ריה"ל בכוזרי (מאמר שני סי' כט, ל) מבאר הגר"א (ליקוטים בסוף פירושו לספרא דצניעותא): "כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו, עטרת ראשנו, ונשארנו רק אנחנו הוא גוף שלה בלא נפש, ויציאה לחוץ-לארץ הוא הקבר, ורימה מסובבת עלינו ואין בידינו להציל הן העובדי-כוכבים האוכלים בשרנו, ומכל מקום היו עדין העצמות קימות שהן התלמידי-חכמים שבישראל מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תְּרִדָּה רקב מאתנו ונעשה עפר, "שחה לעפר נפשנו", ואנחנו מקוים עתה לתחית המתים, "התנערי מעפר קומי", ו"יערה רוח ממרום עלינו"⁴⁰. ועפ"י דבריו באדרת אליהו (בלק כד כג, מהדורא שתיארה): "תחית המתים, כאשר ישים אותנו לעם ויחיה אותנו" מתבססת הבנת הענין.

38 תהילים שם.

39 היו מגדולי ישראל כגון הרש"ז מלאדי, "בעל התניא", שלהם היה ברור, כבר מההתחלה, שהאמנציפציה היא "יום אופל" ליהדות.

40 הנאנסת, החשה צורך פסיכוטי להזדהות עם זה שתקף אותה, להצדיק אותו ולחשוב שבעצם, "הכל באשמתה".

היא שהחל הדבר להתבטא דווקא בפרק ההיסטורי שבו נוצר רושם שאפשר לדמות ש"הפסיקו לאנוס אותה". דווקא אז פרצו הדברים בצורה היותר קשה.

בכל תקופת הסבל הארוכה הצליחה היהדות, להחזיק מעמד במציאותה המכווצת, כשהיא שוכבת ולא נעה, "חנוטה", כך שימרה, באיזה מידה, את צורתה המסורתית באלף שנות ההתעללות הנוצרית והמוסלמית. אולם כעת, לא יכלה עוד היהדות לעמוד בפני השינויים החריפים שבאופי החיים והמוסר שנשאה עמה המהפכה התרבותית-מדעית. והטלטלה הנפוליאונית שזעזעה את אירופה, הובילה את היהדות לנקודת קריסתה.

הפלח הגדול בין אלו הרואים עצמם היום כ"יהודים", הוא הפלח החילוני, הרפורמי והקונסרבטיבי. אבותיהם של אלו, היו כולם יהודים בני-תורה, דתיים עפ"י מסורת ישראל-סבא. נקודת המשבר ברצף המשכיות הדורות היא הנקודה הזאת של היציאה מהגטו.

היהודים לא ידעו כיצד להודות ל"אמא גרמניה" על כך שסוף סוף הכירה שעל אף היותם יהודים – הם בני אדם, ועל הזכות שנתנה להם לחיות חיי אדם. נתגלעה תופעה קשה של צורך אובססיבי להוכיח לאירופה "שאנו ראויים לאמון שניתן בנו, ושאכן אנו "בני אדם"". בתקופה קצרה מאד, בלחץ נפשי עצום, פרצו-נמלטו היהודים מן הגטו, לא רק פיזית אלא גם רוחנית, בתחילה במערב אירופה ובהמשך גם במזרח, וניסו לממש את הזכויות שניתנו להם. היהודים שיכלו עתה לנסות לקחת את גורלם המקצועי והאישי בידיהם, בפרץ של כוחות ובזמן קצר מאד, חברו אל התרבות הכללית בהמוניהם. החלה התבוללות המונית. הלחץ הנפשי האדיר בא משילוב של הרצון הפשוט להינצל מגורל של השפלה, דיכאון-יאוש ופחד, ממועקת החיים שבאי-לגיטימציה ודה-הומניזציה שהייתה גורלם ומנת חלקם של היהדות-והיהודים במשך מאות שנים, עם הכרת-התודה לתרבות הכללית והתקדמותה המדעית והמוסרית שהובילה למצב החדש והמעורר תקווה, והרצון להשתלב ב"רוח" וב"אור" הכלליים של העת החדשה.

כי סבל החיים הממשיים: הלחץ, ההשפלה והפחד של הגלות ומרורותיה, נתנו את אותותיהם לא רק באופי הממשי של החיים כי אם גם בחיי הרוח היהודיים. הם הלכו ודוכאו ומבחינות מסוימות נכנסו לשינת-עילפון, לקיפאון ולהתנוונות. בשלב זה של העת החדשה כבר נמצאה החברה היהודית בנחיתות רוחנית מסוימת, ביחס לחברה המשכילה הכללית, מבחינת הבריור השכלי-הפילוסופי, המדעי והמושגי, ופה ושם אפילו מהבחינה האמונית והמוסרית.

אמנם אצל הדמויות המרכזיות המדהימות של גדולי-ישראל, שגאונות האצילות היהודית שהתבטאה בהם הצליחה לשמור על יתרונה המוחלט של היהדות המקורית בעולם הרוחני והמוסרי גם בנתונים אלה, לא היה המצב כך, אך בהמון הרחב וגם ברבנות הבינונית ובמושגיהם התרבותיים והרוחניים, שמה התבטאה ההתנוונות בהשוואה ליתרונם היחסי בתקופות הקדומות של האומה לעומת מערכות החיים והרוח שבתרבויות העמים שסבבו אותם.

מציאות זו החריפה את הבעיה. כי הנה הבריקה פתאום בעלטה חיי-היהודים האופציה לא רק לשרוד, כי אם להתקדם. "מדע", "אור", "קידמה", כל אלה נמצאו פתאום "שם – מחוץ

לגטו". כמו בתחושה שהתבטאה כעבור שנים, אצל ביאליק ב"כולם נשא הרוח, כולם סחף האור, ואני... תחת כנפי השכינה..."⁴¹ – ב"בית-המדרש" ישנה בעיה, כי בחוץ, שם ה"רוח" וה"אור", שם מחוץ לבית המדרש; כך הייתה התחושה ביחס למה שמחוץ לגטו, מחוץ לחיים היהודיים – שם ה"רוח", שם יש תוחלת.

בשלב הראשון הייתה הפנייה אל הלימודים, אל המדע, כי אלו, כמובן, היו התחומים, שעל פי המסורת היהודית שהלמדנות והשכל כ"כ אופייניים לה, התאימו לנפשם של המגששים לפרוץ את דרכם החוצה. ואמנם הם התלכדו עם רוח הלימוד הכללית שנשבה באירופה – "ההשכלה". בגרמנית זה היה נקרא "בילדונג" (Bildung). כלולה במשמעות מונח זה לא רק הבניה העצמית, החינוך העצמי, ההשכלה, אלא גם "הנאורות", ההגינות, ה"נאות והראוי". כלומר מי שהוא "בילדונג" הוא האדם "בן-הישוב", ומי שאיננו "בילדונג" הוא ה"פרימיטיבי", זה שהנפש-היפה סולדת ממנו. זו הייתה הרוח המרכזית שם בגרמניה. גרמניה שהייתה למרכז-תרבות מכל הבחינות: ההגות, הקומפוזיציה, האומנות, השירה, שם צמחו והופיעו גדולי התרבות – קנט, ביטהובן, גטה, שילר, היינה.

היינה, אגב, היה יהודי שהתנצר, כמו רבים שם באותו זמן, לא בגלל שהאמין כ"כ בנצרות,⁴² אלא מאחר שהמציאות העגומה לימדה שעל אף האמנציפציה, "הריח היהודי", שכה סלד ממנו "האף" האירופאי, כ"כ דבק ביהודים, עד שלא נותר מן האמנציפציה אלא שמה בלבד. כלומר, גרמני הוא גרמני, יהודי הוא יהודי, ולא יוכלו לשבת יחדו. התברר שהארט-הפנים המערב-אירופאית אינה אלא העמדת-פנים, המחפה על חיק צונן מתנכר ודוחה. למדו היהודים להפתעתם שעל אף היותם באופן רשמי "בני אדם" אין מי שבאמת מוכן לקבל זאת ולקלוט אותם. כי ביחס הפנימי העצמי של אירופה דבר לא השתנה והכל כבעבר נשאר חסום בפני היהודי. אך האמת המרה הזו טפחה על פניהם כאשר הם כבר היו עם רגל וחצי מחוץ לעולם היהדות. וכדרכם של יהודים (עד רגעי ימינו אלה), העדיפו גם אז האומללים לא להבחין בקדרות האיוס שבצבץ ונתגלע בתופעה קשה זו. הם בחרו להתעלם לחלוטין מרמזי שצף תהום הניגוד האנטישמי לאידיאת יסוד ההווה הישראלית, ולהסבירם לעצמם באופן דילטנטי, מסיח דעת מן הבעיה. נמצאה להם הנוסחה הפרגמטית שישבה את דעתם – מה שמפריע למימוש האפשרות לחיים נורמאליים הוא הזיהוי הפורמאלי שלהם עם המגדר היהודי (שבאופן מעשי הלא ויתרו זה מכבר על מציאותם בו והזדהותם איתו). מכאן, כבר היתה פתוחה לפניהם הדרך הצינית להסברת מדיניותם: "אז, בגלל כמה טיפות-מים שווה

41 ח.נ. ביאליק: לבדי.

42 את הבדיחה המיוחסת (בהערות לס' אוצר הבדיחה והחידוד לא' דוריאנוב ח"ב עמ' 139, בדיחה מס' 1420) למוריץ-גוטליב ספיר ("Saphiriana", עמ' 58), ייחס הרב צבי-יהודה קוק בוריאציה המשנה אותה לשבח, להינה: הינה המיר ונעשה קתולי. לא הוציא שנה בקתוליות והמיר שוב ונעשה פרוטסטנט. אמרו לו: סחורה אתה עושה בדתות? אמר: לא הוא ולא מקצתו. הייתי יהודי, ידעתי שאלוהים רואה אותי, אך לא היתה כל אפשרות לראות אותו. עמדתי ונהיתי לקתולי. מעתה, יכולתי לראות אותו אך ידעתי שהוא אינו רואה אותי. נמלכתי והמירותיו באלוהים של הפרוטסטנטים, ומכאן, אין אני רואה אותו ואין הוא רואה אותי...

לסבול ולסגת אל דיכוי והשפלה ולוותר על תואר, מעמד, אפשרות לחיים אקונומיים סבירים, ובכלל להיות "נורמאליס"?⁴³ ... לא יכלו לעמוד בזה, ונטבלו...

נסיונות החזרה אל היהדות, ומילוי העסק האקדמי את תפקיד הדת

עם התנפצות האשליה של האפשרות ל"חיים נורמאליס", בתחושה שנוצרה מהמשוב-החוזר מן הסביבה הגויית על ניסיון הפריצה של היהודים "החוצה", כשהתברר ליהודים שלמרות ההתנצרות "זה לא באמת הולך"⁴⁴, באיזו נקודה במצוקת המבוכה הזו, קמה תנועה שניסתה לחזור חזרה. תנועה זו ניסתה ליצור איזו עמדה אלטרנטיבית עמ"נ לסכור או לתעל את הפרץ העצום שסחף, בעיקר את הדור הצעיר, אל מחוץ ליהדות. במגמה זו, בניגוד למה שרגילים לחשוב, קמה הרפורמה. ראשוני הרפורמים היו בעד היהדות.⁴⁵ הרפורמה הייתה תנועה שקמה בכדי להראות שכל מה שמחפשים שמה בחוץ – במחוזות הנצרות, אפשר למצוא בפנים – בתוך היהדות. הפתרון המוצע היה "הבה ונראה שאת הדברים היפים שבנצרות, אפשר למצוא גם ביהדות: חוויה דתית אותנטית, עבודת אלוהים ברגש, בית-תפילה אסתטי. וביחס ל"לחץ" שהיהדות יוצרת – ניצור הרפיה מסוימת מעומס המצוות ומעומס האידיאליסם הלאומיים היהודיים. הרפיה זו תאפשר להתמזג עם ה"בילדונג" ולמתן את המוזרות וההתבלטות הגורמות לעוינות הסביבה. את כל זה אפשר לעשות גם בלא ויתור על היהדות, בשביל זה לא צריך להיות נוצרי!".

הרפורמה לא הייתה התנועה היחידה שקמה ברוח זו, גם מעניינה של ההשכלה החילונית, בדומה לניסיון הרפורמי, היה לשמר איזה קשר עם היהדות. יהודי אירופה, נמצאו לפתע חסרי זהות "קרחים מכאן ומכאן": מחד, הם "אינם יהודים", ומאידך, הם אינם מתקבלים כאירופאים, כגרמנים, כצרפתים, וכו'. הם מצאו את עצמם בהווה חסר קשר לדבר, ללא עבר וללא עתיד. זו הייתה הקרקע עליה צמחה, ע"י אנשי ההשכלה, מסגרת נוספת, שנקראה "חכמת ישראל". היה זה עיסוק אקדמי "בילדונג"י בכל עניני מסורת ישראל. "חכמת

43 הד לגישה הצינית של החברה היהודית ביחס להתנצרות הזו אפשר למצוא בס' הבדיחה והחידוד לא' דוריאנוב ח"ב עמ' 141, בדיחה מס' 1428:

פעם אחת הלעיב בו, בפרופסור המומר דניאל חוולסון, חבר נעוריו ואמר לו: כיצד אין אתה מתבייש מפני זכרו של רבנו ישראל אזרצר, שקיבלנו תורה מפיו, וגם אתה היית תלמיד מובהק לו?

החזיר לו חוולסון: ידידי, אין אדם נתפס על אמונה שבלב.

רגז הלה: צא וספר לתינוקות. כלום באמת אתה מאמין?...

הפסיקו חוולסון: הן, ידידי; אני מאמין באמונה שלימה, שנוח לו לאדם שיהיה פרופסור בפטרבורג משיהיה מלמד בשניפישוק...

44 כזכור מן ה"שיעור" שקבלנו לפני כשבעים שמונים שנה: דם היהודי נשאר זורם באופן אוטנטי, לגבי האירופאים בכלל והגרמנים בפרט, גם מאה שנים אחר ההתנצרות.

45 האורתודוקסיה ראתה ורואה עד עצם היום הזה ברפורמה את גלום הרוח המעוכה, חסרת-השדרה, החנפנית, בוגדנית ומשוקצת, אך הרפורמה לא התכוונה להיות כזאת כי-אם בכיוון הפוך לזה. (גם התנועה הקונסרבטיבית שקמה אחרי הרפורמית, איננה זוכה אצל האורתודוקסיה להערכה שונה בהרבה מן הראשונה).

ישראל" אימצה את "הרוח והאור" שמחוץ למחנה ישראל כדרך העיסוק בענייני התורה, הדת, ההגות והאמונה היהודיים הפנימיים. זרם זה נתן פתרון לחוג רחב של "נבוכי-הזמן"⁴⁶ שרצו לאחוז במידה כלשהיא בחיים היהודים, אך גילו שלחזור לפרקטיקה היהודית זה למעלה מכוחותיהם. בזאת מצאו את זהותם היהודית האבודה – בצורה רוחנית-למדנית. היה זה פתרון מזהיר, מוצא של כבוד. כי בעצם, הלמדנות הייתה הליבה הפנימית של היהדות. "דמות הגיבור" של העם היהודי לאורך יותר מאלפיים השנים האחרונות היה התלמיד-חכם. ולפנות ללמדנות, זו חזרה לעסק יהדותי אותנטי. מאידך, אוריינטציה אקדמית-מדעית, העומדת בקדמת ה"בילדונג", היא דבר נכבד במדדי ההערכה האירופיים. וכפי שזכר בפרק הקודם, הרצון "להתיישר אליהם" היה צורך נפשי אובססיבי למנטאליות היהודית נפגעת-התקיפה האירופית. לעסוק באטמוספירה הזו ובעזרת הכלים האלה בתורה ובמסורת, הייתה 'סינתזה מופלאה' בין ההשכלה והתורה. זו הייתה חכמתה של "חכמת ישראל".

למהלך הזה נשזרו במשך השנים שמות של אנשים מוכשרים מאד, כמו קרוכמל, מנדלסון, צונץ, גרץ, בנימין וולטר, גרשם שלום, מאגנס ועוד. אנשים אשר הקדישו את חייהם ליהדות באופן אקדמי. המציאות הזאת של אנשי "חכמת ישראל" כללה מפעלים חשובים, לדוגמה, כתיבת ההיסטוריה הישראלית ע"י גרץ. הייתה זו עבודת עמל ענקית שבה נכתבה ההיסטוריה של עם ישראל בסדר רחב ומקיף שמעולם לא נעשה כן לפניו. יש שם הרבה מן החיוב, אך הדגשת הלאומיות והחילוניות, כקואורדינטות סוליפיסטיטיות לסקירותיו, הביאו לתוצר בעייתי מנקודת המבט המסורתית האותנטית.

חוץ מאשר חקר ההיסטוריה, התפתח גם מחקר כתבי הקודש. בנקודה הזאת השתלבו מספר זרמים עליהם דובר לעיל, שכולם נמזגו לתמהיל שהפך להיות למין סחרחורת-ים רוחנית שהלכה והיוותה את "ההשכלה העברית".

כפי שאמרנו, שני זרמים התלכדו כאן, מצד אחד הצורך להעמיד אלטרנטיבה לנצרות, הצורך להגדרה עצמית, כדי למלא את הפונקציה שמילאה הדת בחיי היהודים לאורך אלפי שנים. כי כאמור, מצאו את עצמם היהודים כשהם חסרי דת, אך להפתעתם בנקודה זו הם גילו שזהותם הבלעדית היא זו הדתית. אך הם כבר לא היו דתיים... את פתרון בעיה זו, של מילוי החלל בחיי היהודים הנבוכים, הועידה חכמת ישראל לפונקציה האקדמית – 'היא תיתן את הזהות', התפקיד שמילאה עד כה ה"דת". במסגרת זו של הצורך בהגדרה העצמית, קבל העסק האקדמי במקורות היהדות את ערכו העליון.

איננו דנים כאן על ממד מודע, רציונאלי, בהכרח. המתואר כאן התחולל בדחף פסיכי שנוצר מתחושת חסך פסיכי. דחף אי-רציונאלי, בלתי מבוקר ונשלט, שעמד ביסוד תנועה שכל עניינה היא "הביקורת", "ההשכלה", "הנאורות", "הקדמה". זו הסיבה שהמתבונן בעניין יחוש מהרה שהרוח הזו של חכמת-ישראל זוהי "דתיות" ממש. משום שמבחינה נפשית היו שם כל האלמנטים ה"דתיים".

46 כמטבע לשון שבשם ספרו של אחד מראשוני אותו זרם, הר"ג קרוכמל. "מורה נבוכי הזמן".

ומצד שני, מלבד המניע של הרצון לחזור ליהדות, שחיפש את האופי הדתי, גם המניע השני – העסוק ב"חכמת-ישראל" מכח תביעת הרוח שהייתה לאידיאל היסודי של אותו זמן, שכל התרבות זרמה בו ואליו, "רוח-הזמן", הבילדונג, כלומר: ההשכלה, הנאורות, ההזדהות עם הקדמה, האנושיות – כבמניע הראשון גם בו ישנו אלמנט פסיכי דתי. כי המעקב שלנו אחר תנודות הרוח מראה שתנועת הבילדונג הזו אינה כי אם בת-כחה של הנצרות. הרוח שעומדת ביסודה, היא הרוח הפרוטסטנטית, "אימה של המדעיות", שנתנה לאדם את זכותו לחשוב, להרגיש ולהיות חירותי. אך פה, אמנם, מומשה "הזכות" הזאת כנגד ה"דת" עצמה. זהו זרם בעל מומנט "דתי" אוניברסאלי, אמנם ברוח אנטי-קתולית, ולימים אנטי-פרוטסטנטית, שיצרה הפרוטסטנטיות בעצמה. ובשלב זה צוותה "הדתיות" הזו על מאמיניה בלחש תקיף – על מנת שאתה, "האדם הנאור" תוכל להשתלב בזרם "רוח הזמן", אתה חייב לסגל את הרוח האנטי-דתית, המתעבת את הדת, היודעת לחוש כמה לא נתנה הדת להרגיש, לחשוב, כמה הציקה לרוח האדם ודיכאה אותו, ונישלה מן האדם את כל נכסיו הערכיים לטובת עצמה.⁴⁷

מבט פסיכולוגי על הנאמר בסעיף הקודם

מתוך פרספקטיבה פסיכולוגית אפשר לעמוד ביתר הבנה על התופעה התרבותית הזו של חכמת ישראל והפונקציה שמילאה בהיסטוריה היהודית באירופה: במשך למעלה מאלף שנה, נלוותה לכל נאמן ליהדות תחושת נרדפות ודיכוי. עצם היותו יהודי הובילה לתחושת השפלה, מצוקה, חוסר זכות בסיסית לחיים ותחושת מחנק של פחד קיומי.

מה באמת יצר את התחושה הזאת? – הניגוד הדיאמטרלי שבין מערכות ההווה היהודית והמציאות הגויית הדתית הכללית, ותוצריו ותוצאותיו הזוועתיות של ניגוד זה, שבנטל זיכרונות ההתנגשויות הקשות שבין שתי המערכות האלה, יצרו זעזוע-צרב תמידי בתודעה-ההיסטורית היהודית.

לא בגלל דתיותו של היהודי הוא חש את תחושת הדיכוי וההשפלה – להיפך, הדתיות היהודית, כל עוד הייתה אותנטית, תורנית, לא דיכאה את היהודים, היא מצד עצמה מאד רחוקה מזה.⁴⁸ וכי "תלמיד חכם" מנוע מלחשוב? וכי הזכות להיות תלמיד חכם היא של אליטה רוחנית סגורה "מורמת מעם"? וכי מעמדו של "החכם" נבע מעצם ישיבתו על "כס קדוש"? בית המדרש מעולם לא היה "מיוחסים", להיפך, ההדרכה המסורתית הורתה

47 נדגיש בדומה למה שהדגשנו לעיל בסוף פרק ב בסעיף על מדעיותם של "מדעי הרוח" – ה"מדעניזם": המתואר כאן הוא אחד מקוי הרוח שהיו דומיננטיים בהתפתחות מהלך העניינים ההיסטורי, ובשום פנים אין בכונת הדברים לטעון שזה הקו הבלעדי. ודאי שהיו מניעים נוספים, חיוביים, שחוללו את התקדמות התרבות המדעית והמוסרית הכללית והובילו לנאורות מסוימת (– בלא מרכאות).

48 להרחבה בטיעון זה ע' בתשובה לשאלה ז, בשו"ת בנספח הכללי שבסוף החוברת.

"היזהרו מבני עניים שמהם תצא תורה"⁴⁹. באופן פשוט ביהדות הדתית הזכות והחובה ללמוד היא של כולם – כולם לומדים! ומי שנהיה לתלמיד-חכם יש לו זכות להורות הלכה ולהנהיג ברוחו את עצמו ומשפחתו ותלמידיו. וכי היה דיכוי מחשבתי אי-פעם בבית המדרש היהודי? מהי היהדות הלמדנית אם לא העמדת העמדה החולקת על מה שנאמר? – זו אווירת בית המדרש הטבעית. הדתיות הייתה האווירה הפשוטה של הבית היהודי, והוא, היה גדוש בחמימות משפחתית עדינה, אהבה וכבוד. אהבה משפחתית זו באיזה מידה הלכה והתפשטה והתלכדה עם אהבת האומה, עם זיכרונות העבר ותקוות העתיד הלאומיות, ואלה היו תמיד מיסודות הדתיות, הלוח רוחה ומקור התוקף למחויבות לשמירת הלכותיה.⁵⁰ עם אלה ההזדהות הייתה רבה ללא שום תחושת דיכוי. אך כאמור באופן ממשי, בגלל יהדותו, נתלוותה כצל ליהודי באשר הוא תחושת הדיכוי והמחנק. תחושה שהיה בה דמיון רב לתחושתו של בן התרבות ה"דתית" הנוצרית – בגלל נוצריותו.

בזאת זרמו המהלכים התרבותיים השונים של היהדות והמערב-אירופאיות דווית הנצרות בכיוון נפשי דומה.

על תחושת הדיכוי המשותפת "לבני שתי הדתות"⁵¹, ששו היהודים כמוצאי שלל רב. חשוב

49 נדרים פא.

50 'קבלת האומה' היא היסוד הנותן את תוקף ההלכה, ותחושת האחריות ביחס לשמירת רוחה וזהותה המיוחדים של האומה כדי לאפשר את הופעת תכונותיה הפנימיות שדורותיה הולכים וחושפים, היא יסוד הנאמנות להלכה. זו גם הסיבה בגללה לומדים תורה בכלל - עמ"נ לקשר את הלוח רוחינו עם רוח-ד' אשר על עמו בצדדים האינטלקטואליים הרוחניים של חיינו ובזאת להעלות את ערך חיינו לכלל קדושת-חיים כללית נצחית של "נצח ישראל". לעיון בענין ע' בנספח א בסוף הפרק.

51 בזיהוי העצמי של היהודים את היהדות כ"דת" נורמטיבית ואת עצמם בתוכה כ"דתיים", יש תסמונת חריפה של הדקדנטיות שבקלה (ויקרא כו לח-לט): וְאֶבְדְּתֶם בְּגוֹיִם וְאֶקְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֲיִבִּיכֶם. וְהַנְּשָׂאִים בְּכֶם יִמְקוּ בְּעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶצַת אֲיִבִּיכֶם וְגו'. יסודה של "דת" נעוץ לעולם במעמד ה**נפש הפרטית** המבקשת את "קרבת אלוהים", במחשבותיה, דיבוריה, רגשותיה ומעשיה, וכאשר נטיה זו משותפת לקבוצה הממסדת מערכת מעשית שתתן ביטוי לשאיפות אלה, בזאת נוצרת ומתקיימת "דת". כאלה הן כל הדתות וכך הן נוצרו. קביעה פשוטה זו כבר מבלטת שהיהדות, אם בכלל נכנסת לקטגוריית "דת", היא איננה "דת" במובן הנורמטיבי, וממילא איננה ברת הכללה בכלל ה"דתות". תורת-ישראל מוצאה בתודעת נצח של עם, "נצח ישראל", ופונה בראש ובראשונה לעם כעם, וחיה במילואה אך ורק ברוח-עם. "בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו" – זו נוסח הברכה שהוטבעה ע"י חכמי-האומה, שרק בהקדמתה ללמוד-התורה מתירה ההלכה את העסוק בו. היהודים הם בני אברהם יצחק ויעקב, בני הגזע העברי. כשם שאדם איננו פוסק להיות אדם כאשר הוא איננו מתנהג כבן-אדם, כך יהודי איננו פוסק להיות יהודי כאשר הוא איננו מתנהג כיהודי, כלומר כאשר איננו דתי. "ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא" (סנהדרין מד.). ההתנהגות היהודית המסורתית אינה אלא הדרך האולטימטיבית לשמירת הזהות של החיים הלאומיים של העם העברי, המאפשרת את הופעת תכונות הנשמה-הקולקטיבית של העם הזה במלא עוצמת טהרתם. כאשר יופיעו החיים הלאומיים הישראליים במלואם, תהיה הופעה זו לברכת האדם והיקום שהינם באמת אורגניות אחת. כי בזאת יחשף אופייה האידיאלי-האלהי של אורגניות זו בגובה האיכותי העליון שיתבטא באיכות החיים הישראליים.

אי-ההבחנה במה שהוסבר פה מוערך בין חכמי-התלמוד-הירושלמי כחוסר דעת – את נוסח ההבדלה קבעה ההלכה בברכת "חונן הדעת" משום ש"אם אין דיעה – הבדלה מניין?" (ירושלמי ברכות לט.). מובא ברע"ב בפירושו למשנה ברכות ה ב). ובנוסף ההבדלה פותח היהודי את השבוע שלו בהכרזה על "המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים". והכונה היא למהות הישראלית המובדלת המתבטאת בזהותו התרבותית המובדלת. לעיון נוסף בענין ע' בנספח ב בסוף הפרק.

היה להם שלא לתת משמעות רבה מדי לשוני המהותי ביסודות תחושת הדיכוי ולהתעלם ממנו, כי בזאת מצאו פתח להזדהות רוחנית אותנטית ביניהם ובין "רוח הזמן". היסוד לכך הייתה תקוות-הבל תת-הכרתית, ש"שותפות הגורל" שלהם עם "רשות-הרבים" "הבילדונגית" המחוזקת ב"ישור הקו" שלהם עמה, תהווה בסיס ממשי להזדהות ואמפתיה חוזרת כלפיהם. רק לזה יחלה הנפשיות היהודית השפלה, המרוסקת בנידויה ותיעובה על כל בתגובה פוסט-טראומטית לתוקפנות ההיסטורית של סביבתה כלפיה, הייתה הנפש היהודית זקוקה יותר מכל להצליח לפרוץ את חומת הניכור ולזכות באמפתיה של הסביבה עמה. "עוֹדֵינו תְּכַלֵּינָה עֵינֵינו אֶל עֲזָרְתֵנו הַבֵּל, בְּצַפִּיתֵנו צְפִינו אֶל גּוֹי לֹא יוֹשֵׁעַ".⁵² ובגלל כמיהתה זו, כה שמחה לשקוע במבדה הזו ולזהות את הדיכאון-הנפשי תוצר הדתיות הכללית למצוי בתחושת "רשות-היחיד" שלה. מהלך פסיכי זה היה הרקע הנוח להתרקמות ולהתבססות ההחלטה הפנימית של החברה היהודית המשכילה כלפי הדת: 'הדת – היא דיכוי לחיים! כולם מרגישים כך, שים לב ל"פרוטסט" הכללי כנגד הדת. אתה היהודי אל תעמוד מנגד, השתלב ב"רוח הזמן", חקה את הסביבה התרבותית בה אתה רוצה להתקבל ולחיות, בזאת תמצא את אפשרות הזדהותך עם התרבות הכללית, ואת הזדהות התרבות הכללית אתך!...'.

כך נוצרה הטרגדיה של החילוניות-המשכלת, זו שזוהתה למעלה כפסיכוזת ה"הזדהות עם התוקפן". פסיכופתיות קולקטיבית תוצאת הצורך הנפשי לבקשת ההינצליות מהמועקה היהודית. התנועה הזו הזדהתה עם תרבות התוקפן הנוצרי, אימצה לעצמה את תבניות המחשבה, הביקורת, האסתטיקה, והמוסר שהם כולם מושפעי השתלשלות המהלכים ההיסטוריים התוך-נוצריים – הקתוליות והתנגשותה עם הפרוטסטנטיות ותוצאותיה האנטי-דתיות. חולשת-נפש זו יצרה את "ברלין של היהודים". זוהי החולניות החילונית של "ההשכלה".

בכך, הושרצו בעורקי היהודים-והיהדות ביצי הצפעוני של מהומת המהלך ההיסטורי של תסיסת הכוחות שבריקבון הנוצרי ותהליכי הריאקציה כנגדו, שלכאורה הייתה מיוחדת לעולם הנוצרי וללא כל מגע ועניין ליהודים. הותאמו והתמזגו שני תוצרי תרבויות ונסיבות היסטוריות שונות לחלוטין לעניין אחד באמצעות "שתוף שם"⁵³ ודמיון רגשות. מצב זה לא הותיר סיכוי רב לחלכאים הרוחניים של היהדות מותשת הגלות, ועם התרוממות הגל התרבותי העצום שאנו עסוקים בתיאורו, נשטפו ונסחפו באחת, ונבלעו במערבולת הרוחנית הקוצפת.

כך התגבשה מציאות סוריאליסטית של התלכדות זרמים פסיכיים נוצריים ופסיכוטיות יהודית לכלל ההנעה הפנימית של יהדות גוססת הנוברת אובססיבית ברוח חולנית שחופה

52 איכה ד יז.

53 "שתוף שם" או "שם משותף" הוא ביטוי משפת פילוסופית-הראשונים למלה זהה לשתי משמעותיות (או יותר) שונות לגמרי זו מזו (homonym). (מושג הפוך למושג "מלה נרדפת" – מילים שונות בעלות משמעות זהה).

אחר זהותה הדתית-יהודית באמצעות עסוק אקדמי ביהדות.⁵⁴ בזאת מוצא "היהודי החדש", "הנאור", את "הרוח", "האור", "הקדמה", "הנכון", "העתיד". הכל מתמקד בבילדונגיות היהודית הזאת.

"יהודי חדש" זה, רחוק מאד מיכולת ביקורת עצמית, כי דחפיו יוצאים מתהום נפשו, הוא אף יאמר שזה נובע "מנשמתו" – אך הוא אינו יודע ש"מכר אותה לשטן". והאמת היא, שהוא לא "מכר", אלא נמכר – נסיבות התהליכים ההיסטוריים הם שהובילוהו שלא מדעת לכך שנמכר – והתמכר לכך. "והתמכרתם שם לאויבך לעבדים ולשפחות ואין קונה"⁵⁵... זוהי אחרונת "אלות הברית" של פרשת הקללה.⁵⁶ "ואין קונה" – משום שזו התמכרות עצמית פסיכוטית כאשר אין שם שום "קונה"...

"לעבדים ולשפחות"...

ולהשלמת האימפרוביזציה הסוריאליסטית הולכת רוח-העבדים-והשפחות האלה באומללותה המבחילה, ומניפה את דגלי – "כבוד האדם וחירותו", "השוויון", ו"הביטוי העצמי"...

"בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה. באחרית הימים..."⁵⁷

54 בספרו הפרודי 'עד עולם' בא ש"י עגנון חשבון עם החולניות הדוחה הזו. אמנם פחות מצחיקה ואף מעוררת חלחלה ובחילה היא **ביאת-החשבון הרוחני** עם התופעה הזו ברוח בה שורטט (לעיל בסוף פרק ב) קו המתאר של ההיסטוריה האירופאית במיתוס האינקרנציה. כי קל מאד להבחין במתיחת הקו הזה שוב בוריאציה ההיסטורית הזו כאן: "רוח-הקודש" – הָאֵס, הנוצרות הרומית; ה"בתולה" הסוטה בטומאת נידתה – היהדות הגלותית, הדווה, שבאונס יאושה "נבעלת מרצון" לרוח-הנוצרית; ו"ולדה" הממזרי, ה"קדוש" – "חכמת-ישראל" היהודית-אירופאית-נוצרית.

55 דברים כח סח. וברש"י שם: והתמכרתם שם לאויבך - אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות.

56 שם כט כ.

57 שם ד ל.

במסכת עבודה זרה לו. : "אמר רבי יוחנן בכל יכול לבטל בית דין דברי בית דין חבירו, חוץ משמונה עשר דבר, שאפילו יבא אליהו ובית דינו אין שומעין לו. אמר רב משרשיא: מה טעם? הואיל ופשט איסורו ברוב ישראל... וסמכו רבותינו על דברי רבן שמעון בן גמליאל ועל דברי רבי אלעזר בר צדוק שהיו אומרים: אין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה. דאמר רב אדא בר אהבה מאי קרא: "במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו", אי איכא גוי כולו – אין; אי לא – לא". ובמסכת סופרים פי"ד: "אין הלכה נקבעת עד שיהא מנהג. וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג ותיקין אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת". מנחות לב: "אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל". אוצר הגאונים, ראש השנה עמ' 62: "ומנן אנן יודעים כי יש עלינו מצוה לתקוע בראש השנה? - ועיקר התורה הכתובה מניין אנו יודעים כי תורת משה שכתבה מפי הגבורה? אלא מפי עם ישראל! הנה אלו המעידים עליה, גם הם מעידים כי במעשה זה יצאנו ידי חובותינו, וכי כן העתיקו בקבלה מפי הנביאים הלכה למשה מסיני. ודברי הרבים הוא המוכיח על כל משנה ועל כל גמרא, ויותר מכל ראייה! מזה: פוק חזי מה עמא דבר. זה העיקר והסמך, ואחר כך אנו מביטים בכל הדברים שנאמרו במשנה או בגמרא בענין הזה ומה שיעלה מהם ויתרץ כאשר את נפשותינו מוטב, ואם יש בה כלום שלא יתכוין כאשר בלבנו ולא יתברר בראיה אינו עוקר את העיקר". בהקדמת הרמב"ם ליד-החזקה: "כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל". ובהקדמה למשנה, מהד' שילת עמ' מב: "וכאשר התפרסם אסורה בישראל - אין אפשרות לחלק על אותה הגזרה, ואפילו הנביאים לא יוכלו לסתרה". ושם: □ תקנות ומנהגות, אסור לעבור עליהם בשום פנים, הואיל והסכימה עליהם האומה". ועי' רש"י שבת י: ד"ה "הוה נקיט תרתי מתנתא דתורא", ר"ן פסחים ד. מדפי הר"ף בשם הרמב"ן (חולין מו:), חינוך מצוה תרג, ריטב"א ומאירי כתובות ז.; ובדרכי משה או"ח סי' רצח סק"ב, שו"ע יו"ד רמב בהג"ה, שו"ת הרמ"א סי' פא: "מנהגן של ישראל תורה היא". וכן בשו"ת חת"ס או"ח סי' נא, קנט, ויו"ד סי' קצא. ובמטה אפרים, תרג ס"ק ז. ובערוך השלחן, ה' תשעה באב, תקנא ס"ק כג: "דכיון שאבותינו קבלו עליהם מנהג הוי נדר של כלל ישראל, (והעוברים עליו) עוברים איסור דאורייתא מטעם נדר". וכן בדברי הרב ראי"ה קוק בדרשה, בחוברת ניצני-ארץ יב עמ' 21: יש כח בקבלת הצבור לעשות מילי דרבנן לדאורייתא". ובי' מאמרות לרמ"ע, חקו"ד ח"ב יח: "והאמת שאין קובעים הלכה אלא על פי המנהג וכל זמן שנהגו העם בדבר לא מחינן, אבל אם הוא מנהג ותיקין מורין, וכיון שהוקבעה ההלכה דרשין לה בפרקא". וביד יהודה, שם סק"ז: □ שהגם שהב"ד ראשי להכריע ההלכה כרצונם, מ"מ האמת שלא לקבוע הלכה אלא עפ"י המנהג היכא דנהגו העם מחלקי ההלכה וכו". ע"ע אורים ותומים דף מח: קיצור תקפו כהן, ס"ק ככג-ד במש"כ ביחס לפסקי השו"ע והרמ"א שאין לחלוק עליהם מאחר שהוסכמו בכלל ישראל, רוח ד' נוססה בס גם במקום שלא כיוונו. והרחיב כדבריו ר"צ במחשבות חרוץ, פרק ג ד"ה והאמונה, ע"ש, ושם פרק טו ד"ה ו"נראה": "מאחר שמלאכת שמים הצליחה בידם להתקבל לפסק עד שכל דבריהם אצלנו תורה שלימה ובכלל תורה שבע"פ, נוכל לרמז בהם מה שלא כיוונו, כבכל תורה שבע"פ שבידינו שהוא ממש דוגמת התורה שבכתב, כי כולם מרועה אחד נתנו והכל ברוח-הקודש ולא בא שום דבר על צד המקרה וההזדמן". ע"ע לשב"ו, ס' הדע"ה, ח"ב פא: "כל מה שנטוע באמונת לב כל ישראל מכל הדורות שלפנינו בכל הנועד ומפורסם בתוך כלל ישראל, כל המהרהר אחריהם... כאילו מהרהר אחר שכינה. כי קב"ה ואורייתא וישראל אינון מתקשרן דא בדא וכו". בעין-איה שבת ח"א פרק ב קלט: "יסודה של תורה שבע"פ הוא השמירה של קבלת אבותינו מה שהתנחלו באומה בפרסום והסכמה". ע"ע. עין-איה ברכות ח"ב עמ' 203, 363 ושם שבת ח"א פרק א עג (45), ובאדר-היקר עמ' לח-ט, אגרות-הראיה ח"א עמ' מא, □ קצד. באר-אליהו עמ' רה-ז. אוצרות-הראיה עמ' 727. ועי' במובא בשם הרב קוק בבאור הרא"ל פרומקין "מערכי לב" בסדרו עמ' 156. ע"ע שמונה קבצים, קובץ ג יג. ושם קובץ ה רעא. ובקבצים מכתב יד קדשו, פנקס ראשון ליפו 11, פט1, צא1. ובלחם אבירים לרי"ס חרל"פ עמ' יט, כב: "כל מה שנחל בקרב ישראל ונתקבל, הרי זה מסמן לנו אופים האמיתיים של ישראל, שהם עצמם הם גילויי תורה, ולולא זה לא היו אלה ננחלים אצלם". ובמעייני הישועה, עמ' שלז. ובשו"ת קול מבשר לרמ"ר, ח"א סי' יג סק"ב. ע"ע לנתיבות-ישראל ח"ב, אל טהרת מחננו ה, (עמ' תעא-תעג מהדורת מאבני המקום, בית-אל תשס"ג). ע"ע עין-איה ברכות ח"ב פרק ט שכו. ושם פרק ז יח.

נספח ב להערה 51 :

כותב הרב ראי"ה קוק :

"במה שאין אלהים מושג כ"א מתוך הדת, זה הפיל את העולם בעומק השפלות. האלהים צריך שיהיה נודע מכל החיים, מכל ההויה וממילא יהיה ידוע בכל החיים ובכל ההויה. הדת היא אמצעי, עוזרת להכשיר את המעשים, המדות, הרגשות סדרי החברה החיצוניים והפנימיים באופן מתאים המכשיר את החיים ואת ההויה לדעת אלהים. אלהים איננו מתגלה בתוך הדת כ"א באותה המדה שהדת עצמה היא חדורה ממה שלמעלה מן הדת. דת, זהו שם הנאות אצל כל עם ולשון, לא כן בישראל, תורת חיים איננה דת לחוד. תורת חיים שלנו, היא ההתגלות האלהית, המתגלה בתוכה ביחד כמכל ההויה. התורה וההויה בהיותם לאחדים, מגלים הם את אלהים בחיים, בתוך הנשמה הפרטית והכללית. הקודש והחול הם חלקים מצד הדת, הדת תשים משטרה על עניני הקודש, ותניח ידה מעניני החול, זהו מושג מחויב ממושג הדת, האלהים הוא מתגלה מן הכל מתוך הקודש ומתוך החול".

בקונטרס פנימיות התורה בס' אורות התורה (מהדורת הרב אבינר) עמ' 228 :

"בכלל מושג הדת ביחוד בנוגע לישראל צריך חידוש צורה והארה. הרבה נתחשכו המאורות על ידי הזוהמא שקלטה תכונת הדת, מכל העולם הגס, עד שאנו חייבים להשתמש ביותר בקריאה של "דעת אלהים" ו"דרישת ד'", שהם הנס ביטויים שאמרו הנביאים בזמן שהאומה הייתה בנויה בנה, והרגשותיה היו בקרבה בצורה של חיים, והעולם החיצוני לא הספיק אז עדיין לקחת את המושגים של היהדות ולהחשיכם. מה שאין כן מושג "דת" שהוא משותף לנו ולכל העמים, ביחוד שנטלו את היהדות ויוציאוה מארצה וממקורה, ועל ידי זה נהפכה לזועה בחלקים רבים ממנה, עד שעכשיו העולם החי הוא מביט עליה מגבוה. ובאומץ יאמר על כללות הדתיות שהיא חורבה ועזובה. וכל זה הוא מכוון היטב לאותה ההכרה הדתית שאפשר לעולם להכיר, מתוך המקורות הנשאבים של מהלך בלתי טבעי ונורמלי, כמו שהייתה בהשפעה זו של היהדות הדתית. על כן עלינו עתה להתרומם בבת אחת כנשר אל אור השמש הבהירה, למעלה מעל עבי חושך של הדתיות, שנקו מאורותיה, אל האור המאיר, הזורח מעולם ועד עולם בעוז תפארת גבורתו, אור ד' אלהים. שאנו מוכרחים לחדש לנו את החופש כימי עולם, לכתוב את השמות באותיותיהם המלאות, כדי שלא תחשיך לנו החרדה הדתית העלובה, שכשל כחה מפני החוחים הרבים אשר סבוה, את האור הבהיר שאנו צריכים לשאוב מהמעין האלהי".

בעקבי הצאן עמ' קלז-קלח

"הדמיון הכוזב, שאפשר לקבל תמציתה של תורה בתור רגש דת שאין לו יחס לעצם סגולתה של האומה, בחייה היותר שלמים החברתיים והמדיניים, גרם ליקוי גדול לחלק רשום מאד של המין האנושי. רק אז יוכל להתרפאות ממנו, כשיפלוט את מה שבלע מרגשי הדת המופשטים, שקרעם בחזקת היד מעץ החיים הכללי של תורת ישראל, המשולב דוקא עם נשמתו הלאומית, וממילא יוכל אח"כ לשוב לקבלם בצירוף כל האורה המקורית, שהיא מוכרחת להיות נשאבת דוקא מטבע האומה המתגלה באור תורתה, ושם השם, הנקרא על שם האצילות, האידיאליים הנשגבים ונחמדים מעולם עד העולם, יקרא דוקא אלהי ישראל. אז תהיה השפעה קולטורית אמיתית לישראל בעולם, שעם חשוב משפיע לא רק בפרט נפרד ממנו, כי-אם בכל עצמיותו. כל זמן שאין החפץ העז והטהור של האידיאליים האלהיים, והוצאתם אל הפועל במהלך היסטורי חי, קים ומתמיד, מתגלה באומה – השכינה היא בגלות, וכח החיים, המתגלה על פני הככר של עבודת ד', הוא כח חלש ורפה, הנערך כח החיים של רקב עצמות גיבור ענקי, מול כח חיים שלו החי ופועל. אין הכח יכול אז לחולל לא יראת-כבוד נשאה ומרוממת בהכרה עצמית פנימית, ולא אהבה חיה עזה ומלבבת המתגברת כפרץ מים רבים וכרשפי אש שלהבת יה".

ובאגרות הראי"ה ח"א עמ' ריד-רטו :

"רוח הדת הנלחץ והמרוצץ, אשר הושגר באירופה הנוצרית ובאסיה המוסלמית, אשר לא הטיבה הרבה מהראשונה, ולא יכלה להיטיב, לא היה יכול לדור בכפיפה אחת עם התחיה החברתית, המלאה אוניס וחפץ חיים מזהירים, שכדי

לשכללם יפה צריך דוקא אור אלהים אמת בתוך הנשמה הקיבוצית, וזה לא נמצא כ"א בישראל, כמו בראש ימות ההיסטוריה גם עכשיו. הפילוג של הדת והחברה נאה ויאה להם, מה שהוא מזיק לנו. אמנם אם לא נצא להאיר את האופל, להסביר את ההבדל שבין דת לדת, כלומר שבין הדת שאינה ראויה להקרא בשם עצם פרטי זה, מפני גבהה ומקוריותה, לבין דת מחוקה וסעיפית, שאין לה אלא כפי מה שיכלה לדלות מהמקור בדרך גניבה וחלחלה – מבלעדי פעולה רוחנית אדירה זאת, ישאר עומד העניין סמוי מן העין, והעבודות הפנימית תקום להתבוסש עם היהדות הפנימית, אחרי אשר חקתה שלא להתבוסש כמעט עם החיצונה. השפע הפסיכולוגי של כנסת ישראל הוא יותר מלא חיים ותעודה מההגיונים הכהים של המושכלות הספרותיות, האחרונות כלולות הן בקרב הראשון, ככללותם של פרטי פרטים בכללי כללים. בשלמותה תופיע, בשביל חיבורה של כנסת ישראל ורוחה באדמת ישראל, נשמה לעם עליה, וברקים ירצו גם לכל לב שוקק המצפה לראותה בזיוה וחמדתה. הספרות החיה החדשה שלנו תסביר רק את עזוזה של השפעה הגדולה הזאת, כי כח אלהי עולם בכחה טמור".

ובאדר היקר עמ' לז

"מעולם לא עלה על לב גדולי המחשבה שבמין האנושי, אפילו מהנמנים על הכופרים כאפיקור היוני בעצמו והדומים לו, לחשוב שהם יכולים לצאת בזיון מדעי על הכרת האלהות מצד עצמה, כי-אם על "דעת אלהים בארץ" דהיינו על ההשפעה המוסרית של המודים האלהיים משפיעים, שהייתה לדעתם לרעה למין האנושי ולמועקה להתפתחות המוסרית והטבעית שלו; וזה איננו רחוק מן האמת, ביחש לרוב האומות, שאין דעת אלהותם הכהה והרפה ראויה להיות יסוד הווייתם וקיומם ואיננה להם טבע קיים ונושא לאומי. אבל לא כאלה חלק יעקב. אם אנו מוצאים מגרעות, בחיינו, שנדמה לנו שבאו ע"י השפעת התורה, בדרך ישר או מסובב, אנו יכולים מיד להגיע לידיעה הברורה, שהדבר תלוי רק באיזו הבנה משובשת מצדנו בתורה, או בסיבה מקרית, שלפעמים הביא המצב להיכנס באיזה חסרון כדי להינצל מחסרון יותר גדול ומהרס, שהיה צפוי לבוא מבלעדי; שבשעה שלא נמצאת באומה ההתגבהות להריסה ולשלילה, המחרכת את כל יסוד קיומה החומרי והרוחני, נקל הדבר מאד לתקן שימעטו הכרחים כמו אלה, מדור לדור, והדברים מתישרים מאליהם במנוחה ובקדושה".

אגרות הראיה חלק ג' עמ' קנח

"השאלה על דבר מדיניות ודתיות, היא לגמרי צדדית. ערך ישראל בארץ ישראל יתברר שהוא עומד ממעל לכל תוכן של מדיניות ודתיות מורגלה. כשיתחזק רוח העם בקרבו ע"י שבתו אל ארצו וממלכתו, יתחילו סגולותיו העתיקות לצאת לאור עולם, ורוח הנבואה בהוד האלהי שלה יצא ממחבואו, ויתעלה מכל חופש של דיבור, מדומה וארעי, שהוא נוהג בארצות המנומסות לפי רוח זמנינו. ובמשך איזה תקופה הלא מוכרחת תהיה תנועה דתית מהפכנית לצאת מכחן של ישראל, לטהר ולצרף את כל סיגי האליליות, והחמרנות הגסה, המסובכים ברוחות העמים והדתות השונות, למען צרף את כל מערכי רוח האדם, באופן שיוכשר להתעלות למדת השלום והחופש המוחלט. "והסירותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו, ונשאר גם הוא לאלהינו", "ועתידין תיאטריות וקרקסאות שבחו"ל שילמדו שרי יהודה בהם תורה ברבים", בין תורה פוליטית מבושרת שלום וחירות, כדעת התוספות, שהם בתי החול של חברת העם, ובין תורה דתית, מוזהרת מזוהר האור של דעת האמת האלהית, ואהבת דרכי ד' בחיי היחיד והחברה כדעת רש"י במגילה שם, ואז נתעלה מעל לגבולה של השאלה הפרטית הזאת".

ומכל מקום, עם דבריו אלה באופן מעשי הוא מדריך :

באגרות ח"א עמ' רנב:

"כשם שאנו צריכים לארץ כך אנו צריכים לדת".

ושם בעמ' שטו:

"אולי יהיה ד' עמנו ונוכל לעשות דברים ממישים לטובת הדת בישוב החדש. כמובן כל חפצי הוא לקשר את הדת עם התקומה הישובית, ועינינו רואות שאי אפשר להישוב להפריח ולהתקיים כ"א בעזרת אמוץ הדת וכבודה, והדבר נאה מאד שהדרת הברון (רוטשילד), שכ"כ הרבה לעשות בשביל הישוב, ישים ג"כ לב לתחיית נשמת הישוב, שהיא ההתעודדות הדתית בתוכו".

ד. ההשלכות על זהות ישראל בימינו

השפעת התרבות הכללית על האינטואיציה ההמונית

למהלך הרוח התרבותי-ההיסטורי ששרטטנו עד כה משמעות כבדה לבית-יעקב. העם, שבתואם מופלא לחזון קדומים פלאי, הולך ושב לתחייתו בארץ אבותיו ונושא נפשו לשחזור קומתו הלאומית במלוא גדולת רוחה. עם שחר תקומת מדינתו מוצא הוא את עצמו נאבק עם הרוח-הנורא הזה את מאבק חייו על דמות רוחו העצמית. אמנם לא יוכל לו הרוח-הדמוני, כי "נצח ישראל לא ישקר", אך במאבקם, נגע בו הדמון נגע השוחף את תרבותו-העצמית, מקעקע-יסוד.⁵⁸ והולך הוא ישראל וצולע עם נטייה אובדנית עזה, הרסנית ומכבידה, בת מגע הקטב⁵⁹, המקננת בתרבותו.

נקודת-התורפה שנמצאה נגישה לקראת סוף מאבק-הלילה הארוך למגע הרוח בגופו של ישראל הייתה אותה אומללות רוחנית יהודית תולדת אותו לחץ נפשי-רוחני של טראומות אלפי שנות הגלות ומוראותיהם⁶⁰. אותו לחץ שיצר חברה מותשת נפשית מייחלת נואשות לאיזו אהדה, הכרה וכבוד, מאותה יד קלגסית שדיכאה אותה, חבטה בה, אנסה ורצחה אותה לאורך דורות. משועבדת נפשית-רוחנית בחולשת מחלתה זו מסרכת החברה-היהודית-ישראלית דרכיה בתוואי מסלול התרבות הכללית. בפתטיות-טרגית מתאמצת אובססיבית להראות כהגונה, כנאותה, כעומדת בקנה המידה של ערכי התרבות המערביים.

תרבות שעניינה כיום הוא המרידה בסמכות, ניכוס הערכים אל האגו הפרטי הגס, וריכוז המשאבים הנפשיים והרוחניים לשלילת הדמויות והמערכות האוטוריטטיות, שהן אלה שעמוק בזיכרון הקולקטיבי של התרבות-הנוצרית-מערבית צרוב שבהזיות הדתיות שלהן נשאו את רוח השקר לאורך אלף ויותר שנות דיכוי רוח האדם. הן שהבטיחו הרבה ולא עשו גם לא מעט; שהבטיחו עולם-הבא, ואפילו עולם-הזה לא היה. תרבות זו המאמינה שאין להאמין יותר באידיאולוגיות, באמונות, בהבטחות, בעקרונות כלליים, במגמות, כי ברור לה שאחרי כל המילים המנופחות אין-כלום, רק הזיות וסבל לפרטים, היא היוצרת את האדם ההמוני המודרני.

הוא אינו כופר, אתיאיסט, הוא אינו מתנשל מאלוהים, הוא רק "האדון על הפרשנויות". הוא זה ש"קורא את הטקסט" כפי שלימד אותו רבו הגדול – מרטין לותר. ובשלב מאוחר יותר הוא קובע גם איזה טקסט לקרוא ובאיזה אופן להתייחס אליו. "אלוהים", הולך ומושם

58 רמב"ן בראשית לב כו: "וירא כי לא יכל לוי". וכו' המלאך להזיקו, וכו', רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו. ואמרו בבראשית רבה (עז ג) נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו, זה דורו של שמד. והענין, כי המאורע כולו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב, יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע ביצתו, וכו'. והכל סבלנו ועבר עלינו, כמו שרמז: "ויבא יעקב שלם".

59 ע' מלבי"ם תהילים צא ו.

60 ע' רש"י מלכים ב יד כו.

באיזה מקום שלא יפריע לו יותר מידי לאדמוני⁶¹ הקטן, הוא אף מוסיף לו פיקנטריה בחיים. זקוק הוא לו, ל"אלוהים", לכמה גחמות דתיות מהעבר. אבל עם זאת, ניסיון-חיים הולך ומחוויר לו להמון ש"אין אמת". כי ה"אמת" היא של התפיסות הכלליות, האמוניות, האידיאולוגיות, והן – "תמיד מכזיבות", אינן נותנות כלום! ואלה המנפנים בהן, הם פעמים רבות "אנשים רעים". "אז סימן שאין דבר כזה, והן אינן אלא שקר"! זו אוריינטציה המונית הנבנית כמושכל-אינטואיטיבי, מתוך ניסיון החיים. ואוריינטציית היסוד ההמונית מניחה שעל ניסיון-החיים יש לסמוך יותר מאשר על השכל – (מסקנה מסוכנת המובילה לאנרכיזם, ולניהיליזם, ולמרידה בכל מסגרת).

ובמקביל לכך, אט אט הולך ומתמסמס היחש המסורתי אל "אלוהים" שהיה מסובב תמיד ברגשי-אשם, מיסוד תודעת "החטא הקדום" שהשרישה הקתוליות בלב האדם. מושג ה"חטא" הולך וממיר עצמו במושג "פשע". כלומר, הולכת ומתקבעת התודעה ש"אין דבר כזה "חטא". כי חטא זה ביחס לאלוהים, אך "מה שאתה החלטת לעשות – "זה טוב", כי הקריטריון ל"טוב" הוא מה שאתה מרגיש שהוא כזה, אז מה זאת אומרת "חטא"? ואלוהים, – שלא יגידו לנו מה אלוהים אומר, בטח לא אלה שטוענים שהם יודעים, כי אף אחד לא יודע"!... זו "המטרייה-האווירית" שבחסותה חי ההמון. ומכל מקום, ישנם אנשים בלתי הגונים – הם "הפושעים". כי את מקום מושג ה"אלוהים" של העבר, ששכן באזור המוחלטות והאמיתות, תופס בלב ההמון – ה"מוסר". מוסר הומניסטי רפה, שדוף ומרפרף. מושגי המוסר הם מידיים-חושניים⁶², פרגמטיים, חברתיים. "האדם ההגון" מתנהג באופן מוסרי-חברתי כלומר עושה "מה שטוב לאנשים". ומי שהוא רע לאנשים – הוא "הפושע", הדמות השלילית, הרוע.

אמנם מסקנות השתלשלות העניינים ההיסטוריים שהוטמעו ברוח האדם יוצאות לפועל בשלבים המאוחרים של התהליך, באבדן אמון כללי, לא רק בדת במערכותיה ובתכניה, כי אם גם במוסר, ולבסוף גם בשכל ובמדע.

כש"אין "מוחלט" או "נכון", כשהנחיית החיים היא עפ"י אינטואיציות, וכשהקו ההתנהגותי מבוסס על ההנחה ש"לא טוב להיות יותר מידי שיטתי, אידיאולוגי, בקווים עקרוניים, אלא "בערך", "איך שאתה מרגיש ומבין" – אין גבולות למסקנות אלה. בזאת נפרצת הדרך לניהיליזם – מה שקובע "זה מה שאני מרגיש". ומכאן עוד צעד קטן ל"מה שאני רוצה". זו תרבות האספסוף המתבטאת במה שנקרא כיום דה-קונסטרוקציה. הפירוק של כל עמדה, כל שיטה, ריסוק מודע ומוצהר של כל ערך והנחה, לשם הנאת ההרס. והמתנסח ומתבטא אצל הוגים וסופרים הוא, כידוע, מה שכבר קיים והולך ומתפתח באינטואיציות ההמונים הרחבה בתרבות הכללית זמן רב.

ב"מרד ההמונים" זה, כיוון שאין אמיתות, אין אידיאולוגיות ואין מוחלטות – כולם שווים: המלומד והלא-מלומד, היודע ושאינו-יודע, "כולם שווים, אז מדוע להיות מלומד?" אלו

61 אדמוני - האדם ההמוני. (פגוע רוח-התרבות-הדמוני, של ה"אדמוני בצל צלמו").

62 כלומר: הקריטריון למעשה המוסרי היא התחושה המידית – אד-הוק.

מסקנות האקטואליה כיום. ל"חכם" אין ערך יותר מאשר לאחד ש"עושה כסף". ובזאת "חוגגת" הנבערות באופן מוחלט. הצדדים שבונים את השכל השיטתי, המדעי, יכולת ההכללות, הם "כבר לא מעניינים", והציבור הרחב איננו יודע כלום, אפילו אינפורמטיבית. מה שמעניין זה מה ש"מרגש". בתקשורת באומנות, בחברה ובפוליטיקה, מה שלגיטימי זה הריגוש. "הריגוש שלך אינו מחייב אותי, ולכן הוא "מעניין"; אבל אם אתה "בעל דעה" – אזי אתה "אויב העם". כי כנראה שאתה טוען שיש "צודק", "נכון" וממילא – "נעלה" ו"לא נעלה"; והנורא מכל – "מחייב". אלו מסקנות המבססות את "תרבות הפלורליזם", שאינה אלא לוט⁶³ מחסה-הכזב⁶⁴ של הטקטיקה האקדמית הפסבדו-מוסרית הבאה לחפות על העסוק האובססיבי בהטמעת עמדות רלטיביסטיות בהמון.

בניגוד למה שאפשר לחשוב, ש"הפלורליזם" צומח מתוך שיטה והגות, מתוך הצבעה "פילוסופית" על "אי-האפשרות לאחיזה באמת המוחלטת", ועל כן "לכל אחד יש את האמת שלו" – כמו שמנסים, "מחנכים" ו"אנשי תרבות", לעצב את פני הדברים – לאמתו של דבר, אין כאן מחנכים ולא אנשי-תרבות, כי אם אספסוף מחשבתי הגוזר את מסקנותיו הגסות מניסיון החיים. הוא לא מעצב את הדברים על פי אידיאולוגיה. האידיאולוגיה מהונדסת אד-הוק. מעולם לא היה הוגה-דעות "פלורליסטי" – כי כל שהגה, ולו לרגע, יבוז למסקנות האבסורדיות האלה⁶⁵ – אך הבחינה השטחית מוצאת את הדברים כנכונים, כמוצקים, כשיטתיים. קמים מכונים ל"דמוקרטיה", ל"פלורליזם" וכיוצא בזה, בהילה של רצינות אקדמית, אך המניע הפנימי אינו אלא פסיכיקה סטיכית – כאיתן-טבע עצום שהוא פועל-יוצא של התנועה התרבותית-ההיסטורית שעסקנו כאן לשרטט את אחד הקווים היסודיים היוצרים את פרצופה.

מציאות זו היא אמנם אוניברסאלית, איננה מיוחדת למתרחש בארץ-ישראל ובעם-ישראל, אך היא באה לידי מיצוי חריף מאד באובססיה של המסכנות היהודית העסוקה במחזור זהותה האבודה באמצעות ניכוס הזרמים האקטואליים אותם היא "תופסת מהאוויר" המזוהם של "הרחוב-התרבותי" הכללי. ומנכסת היא אותם לעצמה כעיקרון חיים עליון, וחיוב מוחלט של אמונה-דתית.

63 ע' ישעיה כה ז.

64 ע' ישעיה כח יז.

65 למעשה, לפני כ-2400 שנה כבר נוסחו ותוארו התופעות המציינות כאן (על יסודותיהם הרעיוניים דן בהרחבה הספר "הקריטריון לאמת הקריטריון למוסר, פנטיזם פלורליזם וכלליות") כנכסי-צאן-ברזל של ההגות האנושית באופן בהיר וחד, בדיאלוגים "תאיטוס" ו"סופיסטן" של אפלטון, שם הוא חושף את איולתם הפלורליסטית-רלטיביסטית של אבות הסופיסטים בעלי "הידיעה היא התחושה", הקורלטיבית עם "הכל זורם" של הירוקליטוס ו"האדם הוא מדת כל הדברים" של פרוטגורס. אמנם במחסה "חגיגת הנבערות", "כאן בארץ חמדת אבות" ה"פוסט מודרנית", אין מי שיבחין וידע ש"זהו סיפור ישן נושן" ויפגע מלעג הקדומים של גדולי החשיבה האנושית – "אין שוטה נפגע" וכו' "אין בשר המת מרגיש באיזמל"... כאשר "הכל זורם" ברוח "האדם הוא מדת כל הדברים" הפוסט מודרני, אזי כל אשר עליך לעשות הוא לוודא שלא תדע ולא תשמע, חלילה, על סוקרטס, – ולא תעלב מדבריו... – ובזאת נפתרה הבעיה!..

מחול השדים. "מדעי הרוח" בפסיכיקה הציבורית האקטואלית

תנועה זו שחולל התהליך המתואר לעיל (של אומללות ניסיונות החזרה ליהדות של אותם יהודים "חסרי זהות", שמצאו עצמם לכודים בין רצונם "לברוח החוצה" מ"גטו ההיסטוריה היהודית" – שעל מזבח מטרה זו הקריבו גם את יהדותם – לבין היותם דחויים פנימית, מהותית, ע"י החברה האירופית) עברה "גלגול" נוסף, והפעם – "גלגול מחילות"⁶⁶. צאצאיה הרוחניים של הרוח שיצרה את הרפורמה ואת "חכמת ישראל", יסדו על הר הצופים בירושלים בראשית התקמות חזון "מדינת היהודים" את "אגם האוניברסיטאות" בישראל. למרבית המבוכה, היה הרוח שעל כנפיו נישא חזון היסוד של האקדמיה-העברית לא אחר מאשר רוח "מדעי הרוח" ו"חכמת-ישראל" בהסבת שם ל"חוג למדעי היהדות", או "החוג למחשבת-ישראל". את המוכר מן התרבות הכללית, שוב פוגשים אנו כאן בחריפות יהודית אופיינית. כשהיא מעורטלת מכל סממני המהות המדעית: הביקורת, התוצאות בשטח, הדין-וחשבון לתועלת הממשית, יונקת מלשד הרוח המדעי, האמפירי, הרציני, בהעמדת-פנים-מדעית אותה "ברייה משונה" טפילית, ומנפיקה את דעותיה וערכיה השרירותיים כ"אמיתות" וערכים כלליים. ושוב גם "כאן בארץ חמדת אבות" "מעל פסגת הר הצופים", אותם חוגים הזויים של "מדעי הרוח וחברה" שמבחינה פונקציונאלית אינם אלא דבלולי ספחים מוזרים לעניין המדעי, מחוללים ונותנים מבחינה פסיכית את יסודות הערך והדחף לעיסוק המדעי. זה יכול להיות ההסבר לתופעה המוזרה, שיש ונשמעת בהזדמנויות שונות בהתבטאויותיהם של אנשי הממסד האקדמי, שדווקא מדעי הרוח, ובעיקר החוג למדעי היהדות, הם "היותר יקרים" ואף "קדושים" להם. כמובן שלא מבחינת ההישגים הממשיים – כי בזאת הם אינם מקדמים את האדם לשום מקום – אלא מבחינת הלחץ הנפשי התובע להשתחרר מן הדת.

שיטת הפעולה הכללית של מדעי-היהדות הנחלקת לטקטיקות שונות⁶⁷ היא העיקרון המוכר מהעולם הפסיכולוגי הפרוידיאני: הִצָּף את המימדים האירציונאליים העמומים שבנפש אל הרובד המודע, הרציונאלי, בזאת נחלשת עוצמתם – וזה כל "הטיפול!"⁶⁸ כי כל דבר שאתה מודע לו יוצא מהאזור החשוך, הטבעי, העצמתי, וממילא נעשה מעוקר, חסר יכולת להתרבות ולהמשיך את פעולתו. ההכרה החיצונית של השכל מגדירה את הדברים ובזאת "מקפא" אותם. גם כאן, במין אינסטינקט סטיכי, בלא שום כוונה או ידיעה, משמשת המתודה הפסיכולוגית הידועה הזאת במישור התרבותי הכללי. זהו כל ערכם ועניינם של

66 ע' ילקו"ש ישעיה כו, רמז תלא. כתובות קיא.

67 מפרט חלקי מגלרית הטקטיקות מוצג ב"מיני-מחקר" של שחר פלד בסוף ספרו "מגרסת הזהויות", לדוגמאות חשובות נוספות ע' בנספח א לפרק זה.

68 למען האמת, זהו רעיונו של שפינוזה אותו קלט מן היהדות המסורתית העתיקה. באתיקה ח"ה משפט ג: "ההפעלות היא מצב-תודעה מעורבב; משאנו יוצרים לעצמנו מושכל ברור של ההפעלות, נוטל המושכל מן ההפעלות את אופייה האפל ועל-ידי כך חדלה היא להיות הפעלות. מכאן: יותר שהפעלה ידועה לנו, יותר היא ברשותנו ופחות הנפש נפעלת על ידה".

"מדעי-הרוח". דָּבַר על התהליכים, נסה לחשוב עליהם, זה כלל לא חשוב אם מה שאתה חושב נכון או לא נכון, העמדה הנפשית המנסה לחפש את הממד הרציונאלי, החיצוני, הניתוח ה"חוקר", התופס את הדברים בצורה לא אינסטינקטיבית – זו המגמה העצמית, עיקור כח החיים. סיסמת הדגל שהיא נשמת אפה של האקדמיה היא *Fiat veritas peread* vita "תחי האמת יאבדו החיים!"⁶⁹ זו הנקודה הנותנת את הערך, אולי המרכזי ביותר, לכל היצירה המדעית. מבחינה פסיכית חשוב לה לרוח האקדמיה "אובדן החיים" אולי אף יותר מהקדמה הטכנולוגית. "דכא את החיים, את הרגשות, את הנהיות, דכא את המימדים העמומים!"

כמידאס, המלך השוטה של המיתולוגיה היוונית, שניתנה לו מתת-אלים שתתמלא לו משאלה אחת, וביקש שכל שיגע בו יהפוך זהב. כמובן, מתבטאת תמצית העניין היווני במיתולוגיה זו. גע בכל דבר והפוך אותו לזהב. לחם – הפוך לזהב; מים – הפוך לזהב; כל דבר שהוא מקור-חיים הופך לזהב וממילא – אתה מת...

מיוֹנֵה לַיִנָּה⁷⁰, ומַיִנָּה ל"אוויר ההרים הצלול כיון". רוח הגרמניות היוונית היא הנושבת "מעל פסגת הר הצופים" ומזהמת את אויר "ארץ-ציון-ירושלים"...

וב"דיכוי החיים – מפני ה"אמת" הזה, עומדים אנו שוב בפני תעתועי חזיון סוריאליזם-היסטורי⁷¹ של רוחות-התרבות הסובבות במחול-שדים סביב מעגל עצמם. כי את תפקיד דיכוי החיים מפני ה"רוח", תפקידה הקלאסי של הכנסייה בעבר, ממלאת, אם-כן, כיום לא אחרת מאשר האקדמיה, ועוד בחסות ההכרזה ש"הדת מדכאת את החיים"... ועושה היא זאת, בהגות האקדמית של מדעי-הרוח, כשהיא אחוזת-הדיבוק הפרוטסטנטי,⁷² בפנאטיות אנטי-דתית, באותו להט של הדת מן העבר.

69 סיסמה רומית ידועה. (אין להתבלבל, אין שום קשר בין המושג "אמת" שלנו ובין ה"אמת" כפי שהיא נישאת ע"י הסיסמה הלטינית הזאת).

70 יוֹנָה – איננה העתיקה. אזור ביוון העתיקה (דרום מערב אסיה הקטנה השייך כיום לתורכיה). מקום הולדתו ופעולתו של הומרוס המשורר המיתי הגדול של יוון. וכן מקומם של תלס, ראשון הפילוסופים היווניים, ושל רבים מהפילוסופים והפיזיקאים של יוון אחריו. עם הופעת האימפריה הרומית, הפכה יוניה לאחד מהמרכזים הגדולים של התרבות הרומאית.

יִינָה – עיר בגרמניה שנתפרסמה בזכות האוניברסיטה הידועה שלה, ממרכזי הבילדונג הגרמני.

71 הממד הסוריאליסטי החוזר שוב ושוב כדומיננטי בהיסטוריה המתוארת כאן, הוא הרקע וההסבר להופעת זרם זה באומנות בספרות ובהגות בעת החדשה. חשה אינטואיצית אנשי-הרוח בעלי הנטיה הזו, ומביאה לידי מבע, את מרכז הכובד האי-רציונלי בלא-מודע-הקולקטיבי של התרבות המעצב את אופייה.

72 כזכור מסוף פרק ב מסעיף "הפורמליזם – ה"סולה סקריפטורה" הפרוטסטנטית של מדעי הרוח". ומפרק ג סעיף "מבט פסיכולוגי על הנאמר בסעיף הקודם" ע"ש הערה 54.

אגב: האם הקשר מיסטי ומקסם שוא היא התחושה של מציאות כמה רמות של אי-מקרויות בעובדת שכנות האוניברסיטאות המורמונית והעברית על הר הצופים?... והאם כספי האיחוד האירופי ויסודותיו הנוצריים, המזרימים את דם עורקי מערכות האקדמיה, התרבות והחברה כאן בישראל, לא מגלמים את הממד המיסטי הזה בממשות הראלית?...?

כי על אף שהושתתו מדעי הרוח על יסוד הקריאה והצורך הנפשי להשתחרר מהדת – למען החיים, מכל מקום לדתיות יסודות עמוקים בתביעה אינסטינקטיבית של החיים עצמם, תביעה המצויה באדם באשר הוא⁷³. לדכא את התביעה הזו הוא עניינם של מדעי-הרוח כי "יאבדו החיים תחי האמת!"...

ושוב משמש מיתוס אינהרנטי למסגרת העניין – פולקלוריסטי גרמני, כקו האידיאי הפנימי למהלך-התרבות הזה: הזאב הטורף את הסוס המושך בדהירה את מזחלת השלג של הברון מנכאהוזן, הנרתם תוך כדי טריפתו זאת למשיכת המזחלת; רוח-המדע הרודף ונושך את רוח-הדת עד מות, הנלכד ברתמת הפונקציה שלה בעצמו.

השלכות אקטואליות

כבר נזכר לעיל ש"ממעלות" ימים אלו היא הנבערות. במסגרתה אפשר לומר ואף לעשות כל דבר. בחסותה לא מודעת החברה בישראל שחיים אנו כאן במין דה-ז'יה-ו-ו-תרבותי, מְחֻזָּר של חוויות וגישות של החברה היהודית לפני כמאה-וחמישים עד מאתיים שנה בגרמניה. שכחו את זה. על כן צצים חדשים לבקרים רעיונות "מקוריים". לדוגמה: "תגליות ארכיאולוגיות חדשות", "מסעירות" – שעל פיהן מתברר שמוצא מקורות התנ"ך במנהגים אכדיים, שומריים ובבליים. כאשר מלפני כמאה וחמישים שנה כבר יצא בגרמניה הבילדונגית, ספר פרובוקטיבי, "בְּבַל וּבִיבְל" (בבל והתנ"ך (Bible)), שאלה היו טיעונו. ומאז, במשך שנים ארוכות, נהיו רעיונות אלה למרמס דיוני וטיעוני בעד ונגד. דוגמה נוספת: "אל מול ארון הספרים היהודיים".

73 אמנם ניסו מודלי כפירה ידועים להציב תאוריה המסבירה שהדתות הן מניפולציות של "אנשי כהונה" – אנשי הדת. לטענתם, "הנדסו" אבות הדתות, בשאיפת ההשתלטות שלהם על ההמון, רעיונות ואמונות שבאמצעותם החדירו רגשות אשם בהמונים. ואז, בניצול תחושות הדיכוי העצמי הפנימי, כתוצאה מרגש החטא והאשם, באמצעות שלטון נציגי הדת על גלרית דרכי ההתנקות, ה"הטהרות", מרגשות אלו, מיצו את מגמתם לשלוט בשלטון הרוח על נפש ההמונים. ככה נוצרו הדתות. תיאוריה זו, גם אם נמצא בה ניצוץ של אמת (ויש שם ניצוץ של אמת, כשם שבכל שקר יש ניצוץ של אמת), למעשה היא עצמה מניפולציה על אותה תחושת דיכוי שעשתה הדת לרוח-האדם. ולעומת תאוריה זו תורה האמת המבוססת יותר דרכה, באי-התעלמות מנכונות טענתו הידועה של אנרי ברגסון ש"חברה אנושית ללא אמונה לא היתה ואיננה", המובילה, עם זכירת הכלל ש"המקרה לא יתמיד", למסקנה שהדת והתביעות שמעבר לתחושות המיידיות ולהגות המיידית, מעוגנות בתביעות הנגזרות מטבע נשמת האדם ותכונת נפשו. אם לא היו אלה רק תוצרים של מקריות היסטורית של מניפולציות השכבה הכהנית ונטיות שתלטנותה, כי אז, לא היתה זו תופעה כה גורפת החוזרת על עצמה בכל החברות האנושיות, עד שגם הנטיה הכפרנית אפילו היא, כפי שנטען כאן בדברינו בסקירות על "מדעי-הרוח", אינה יכולה שלא ללבוש צורה דתית. אם כן, ישנו מימד מאד עמוק בטבע החיים האנושיים שממנו נובע הצורך הדתי. אמנם בהופעותיה הממשיות בתוצריה ההיסטוריים לובשת תכונה זו צורות שונות ומתעוותות בהתאם לתכונה הפנימית של כל תרבות ותרבות, חברה וחברה, אדם ואדם.

קמו בדורנו, ואף קמים כיום, כל מיני "בתי-מדרש-חילוניים"⁷⁴, שהסיסמאות המכוננות המניעות אותם הן "הדתיים אינם פטרונים על הדת"! ו"החוויה הלימודית היהודית היא המהות – עליה אין לוותר". רעיון נדוש שמוצה כבר לפני למעלה ממאה וחמישים שנה. זו הייתה האידיאה, זו הייתה העמדה הנפשית, כתוצאה מאותה תחושת שיממון מול דרך ללא-מוצא, של מחוקי-הזהות, חסרי-הכיוון, המטרה, וממילא ריקי-התוכן והמשמעות שם במערב-אירופה. וגם אז כהיום, את ה"מתים-הרוחניים" האלה היה אמור להחיות רוח-הרפאים, הדמון, שהתגלם בדמות "היהדות האקדמית הבילדונגית", שנותרה שדופה כשלב אחר שרוקנה מכל אופי ממשי חי.

ובכלל, "כאן בארץ חמדת אבות" כתוצרי "האוניברסיטה העברית" מתאבכות רוחות היהדות והאקדמיה כביילדונגיות היהודית של ברלין. יהדות משכלת, והשכלה יהודית, האמורות ליצר את הזהות העברית ל"עברי החדש" ה"נאור".

את עובדת היותך "יהודי" תוכל למצוא בעצם חווית הלימוד – הלימוד האקדמי, הוא ימלא לך את הצורך העמוק בזהות! אמנם, מולאה פונקציה זו בעבר ע"י הדת, אבל עכשיו – אין דת, נשארה רק "דת-רוחנית", כלומר אינטלקטואלית.

ושוב גם כאן, פועלת התנועה הרוחנית הזו בתואם מלא למתרחש בתרבות-הכללית. כי בעומק הלא-מודע-הקולקטיבי של התרבות הכללית, הלא גם היא כזאת, אלא ששם ממלא המדע הסתמי את הפונקציה של הדת.⁷⁵

מגרסת הזהויות

אם יש את נפשך לדעת את המעין
ממנו שאבו אחיך המומתים (רוחנית)
את הגות התרבות החילונית,

אם יש את נפשך לדעת את המעוז
ממנו שאבו אחיך המדוכאים
רוח ציני לעיסוק א-ערכי בתכנים ערכיים,

הוי, אח נענה! אם לא תדע לך כל אלה –
אל האקדמיה סור, לפקולטה למדעי הרוח והחברה.

74 סמינר אורנים, "אלול", וכל מיני "בתי מדרש" מעין אלה הצצים כפטריות אחרי הגשם.

75 ברור שאין כוונה בדברים אלה לשלול את המדע הניסיוני, הביקורתי, הטכנולוגי – הוא הכרחי ורצוי. מכוונים הדברים רק כנגד הצד המתוסבך בפסיכיות-סטיכית, שבמדעי החברה והרוח. וגם כנגד מציאת הפורקן לאנרגיות המתח הנפשי הנצבר בחברה, בכללה ובפרטיה, כתוצאה מהתנזרותם והתכחשותם לעומק הצורך, הקיים בנפש האדם, לאמונה ודת, בעיסוק המתמכר במדע (ואפילו האמיתי, הנסיוני, הממשי, הניתן לביקורת), שכפי שהסביר ק. יונג, מהווה נזק וסכנה לאדם ולתרבות (עי' בציטוט דבריו לעיל בנספח ב לפרק א, בסופו).

שם הוא משכן הכהונה-הגדולה של הדתיות-החילונית.

שם – במקום התועדות הרוחות, מחולות-השדים,⁷⁶ ואחיזת-הדבוקים – שם הוא בית-היוצר לזהות-היהודית-החדשה לישראל.

טירוף-מערכות של מערכת-טירוף⁷⁷ מתרחש פה. "החי על המת"⁷⁸. רוח תחיית עמ-ישראל הקם מקברו ממוקד בשאיפת זהות שעניינה תנועת-תרבות של "יאבדו החיים תחי האמת". זהו רוח-הרפאים-הדמונית של התרבות-המערבית, הממחזרת את חי-היהדות באופן שימית אותם.

במסגרת רוח "הקבר-הקדוש" הזה, תהיה ההתעניינות רבה מאד בארכיאולוגיה, במוזיאונים – כל דבר שאתה יכול להכניס אותו לפורמלין. זה "נאור", זה "טוב", זה "מעניין". אמנם זה "מעניין" רק במה שהארכיאולוגיה תסתור את התני"ך, או תצביע על ריבוי התרבויות שעומד ביסוד תרבות החברה היהודית העתיקה, אך אם יבוא מישהו וינסה להראות שהתני"ך דווקא אותנטי עפ"י הארכיאולוגיה – "אחת דתו..."⁷⁹

המניעה הפנימית והיוצרת את הזהות הישראלית כיום, היא מערכת גורסת זהויות, "מגֶרֶסֶת הזהויות". זו המהות, זו האידיאה, זו הרוח, זו האומללות שבה נמצאת החברה הישראלית. שאיפה להכחדת הרוח, להכחדת היסוד התנכ"י, היא המחוללת את הפסיכוזה ההמונית הזאת. סטיכיה ארסית-חרישית יוצרת תודעה שבתנ"ך ובנאמניו החיים-ברוחו, חיה רוח-של-אמת, רוח "נצח ישראל", כישות מאיימת... כי הזהות העצמית, אצל צאצאי רוח-היהדות-נפגעת-התקיפה-האירופית, אמורה להיות אנטי-רוח-זו. על כן, ישנם כיום, העסוקים אף ביצירת "נרטיב ציוני חדש", שבאמצעותו תנוכס הציונות ההיסטורית להיותה כחלק מעניינם זה של צאצאיה הרוחניים של האקדמיה העברית, כך שלא רק בזהותה התרבותית כי אם גם בממשותה הפוליטית וההיסטורית תמחק "מדינת-ישראל", תהיה ל"מדינת כל אזרחיה", ב"יום הגאולה" בו אזרחיה אלה כולם, יהיו מנוכרים להיסטוריה

76 ע' בחסד לאברהם בהקדמה הצעת המחבר אבן שתיה: "השדים הם חכמים בחכמה החיצונית מפני שהם חיצונים ובטבעם הם קרובים אליה מאד יותר ויותר מטבע בני אדם הכשרים בחכמה הפנימית". וע' מילון הראיה, מהדורת תשע"ג, מדור מלאכים ושדים, בערך "מזיקים", ההגדרה מפנקסי הראיה א סג: "רוחות דלית להון גופין. המתחכמים בעיונים, ולא ישכילו להתנהג ע"פ עמקי הרחבת העיון בכל צדדי המעשים החומריים, הם באים למאסה של תורה ומחריבי עולם הם". ובהערה שם: ע' מורה נבוכים ח"א ז: "כל מי שלא הגיע לכך שתהיה לו הצורה הזאת, אשר בארנו ענינה, הוא אינו בן-אדם, אלא בהמה, שתבניתה ומתארה תבנית בן-דם ומתארו, אלא שיש לו יכולת - שאין לשאר בעלי-חיים - לגרום מיני פגעים ולעשות מעשים רעים. כי השכל והמחשבה שהיו מוכנים להגעת השלמות שלא הושגה, ישתמש בהם במיני תחבולות המביאות למעשים רעים ומולידות פגעים. וכי. וכן היו ילדי אדם הקודמים לשת. ואמרו במדרש, "כל אותן מאה ושלושים שנה שהיה אדם נוף בהן היה מוליד רוחות" - והכוונה, "שדים". ע"ע ס' חסידים תתשע: "רוחות של רשעים במיתתן הם מזיקין". ובמנורת המאור את קמג: "וכשחטאו ישראל בעגל, הסריחו גופם וטנפו שכלם ונהפכו גופם ושכלם ונעשו מלאכי חבלה, כי כמו שהשכל המישר נעשה מלאך שרת, כן הדעת המחבלת נעשה מלאך חבלה, כי כל הפועל שום דבר אפלו כפי טבעו נקרא מלאך, כדכתיב: 'עשה מלאכיו רוחות' וגו'. ולזה רמזו, באמרו: שני מלאכים המלוין לו לאדם, אחד טוב ואחד רע. כלומר, הנפש והגוף, כי כפי טבעם הראשון זה טוב וזה רע".

ובחסד לאברהם, מעין שביעי, נהר ט: "יצה"ר גורם שתהיה הנפש שד, והיינו הרשעים הם הם המזיקים כנודע". ובאג' א קמג "נשמותיהם של רשעים הן מזיקי עלמא".

77 האם גם לכך התכוונה התורה ב"והיית משוגע ממראה עיניך"?... דברים כח לד.

78 שם ספרו של אהרון מגד.

79 ע' בנספח ב בסוף הפרק לדוגמה לתגובה פסיכופתית על המגע בסקוטומה-הפסיכולוגית של התרבות בתחום זה.

ולערכיה, ונאמנים ליומם ולכספם ולעולם, כיון שאבדו את רוחם, את דעת עצמם, בתהליך שרוחו הפנימי הוא אבוד, באופן לאומי, את עצמם לדעת.

את החותם המשפטי-חוקתי לכל זה מעניקה מערכת המשפט הטירנית המבוססת על חונטה מניפולטיבית הפועלת בשיטותיה האנטי-דמוקרטיות להשליט את ערכיה שיסודם באוריינטציה נוצרית⁸⁰ על מדינת העם העברי כאלטרנטיבה אולטימטיבית לאלפי שנות קונטינוואום הרוח-היהודי.

ב"עולם הערכים" הזה נסחפת החברה החילונית והיא הולכת ונאכלת על ידו. אחד המנועים הגדולים של המערכת הזו הוא המל"ג – המועצה להשכלה גבוהה, שעל פיה מתוקצבים גם ישיבות, מדרשות ומכוני ההוראה (כי איך תדע ואיך תוכל להבין משהו בתורה אם ח"ו לא תעמוד בקריטריונים של המל"ג?...). ובמל"ג, ה"דויטשלנד" שולטת במוצהר ובמודע. עסוקים הם שם בהנדוס התרבות העברית עפ"י הערכים האלה לא רק כתוצאה מהיסחפות לא מודעת, האנשים שם פיקחים ויודעים מה הם רוצים – הם "רוצים את גרמניה". כך מעצבת האקדמיה את רוח כל בעלי הפונקציות במדינת-ישראל המתפקדת כיום במשטר-פקידים. ומתוך כך, תקציבים, ותפקידים... על פיהם יישק כל דבר לחיים ולמות. זו המגמה, זה מה שמעצב את "הנכון", זה מה שמעצב את המדיניות במדינת-ישראל. יתירה מכך, כיום שולחת היא את זרועותיה הפתלתלות והארוכות אל תוך מערכות צה"ל באמצעות האקדמיזציה של הפיקוד הגבוה וההדרכה למערכות הצבא בתוכניות הלימודים שלהם.⁸¹ ההנחה היא שמפיקוד זה תיווצר ההנהגה המדינית. וכך היא פועלת להבטחת השפעתה ושליטתה בעיצוב עולם הערכים של מנהיגי-המדינה.⁸²

80 על תובנה זו, המהווה חלק חשוב בתמונת הפאזל ההולכת ומורכבת כאן, אני חייב תודה למשפטן האמריקאי-יהודי ריצ'רד פוזנר שראיון עמו פורסם בטבת תשס"ח ב"הארץ" תחת כותרת המשנה: מי שחושב שדניאל פרידמן הוא מתנגדו הגדול של אהרן ברק צריך לשמוע מה השופט האמריקאי ריצ'רד פוזנר חושב עליו:

השופט פוזנר: "ברק תומך בגישת המשפט הטבעי, הוא מאמין שיש קריטריונים אוניברסאליים ששופט צריך לאכוף, גם אם הם לא נקבעו בחוק. זו תפיסה נוצרית בעיקרה, שאומרת שהמשפט הטבעי, שאלוהים נתן לנו, גובר על החוק שהאדם יצר. ברק הוא דובר של המסורת הזאת."

81 תוצאות הרוח-האקדמית הזו הם הם שורש צורת תפקוד הפיקוד-הגבוה במלחמת לבנון השנייה. (על בסיס דברי המקובלים, שבקול דממה דקה מדווחים לנו: "שלעתיד לבא, ע"י עליית העולמות, תהיה מדרגת החי כבחינת המדבר דעכשיו", אפשר לנסח את מסקנתי זו כך: הרי "חזון אחרית הימים" של הנביאים והמקובלים לפנינו: כאשר חמורים תופסים קתדראות – אריות "אוכלים קש"...) .

אמנם כבסרט היצוקי שבו הנושא באחריות הראשית לפשע שהוביל לאסון הוא המקבל את המינוי בתור שופט-חוקר למצוא את האשם... ועדת-החקירה לכשלי ניהול המלחמה תאויש באנשי-אקדמיה או תוצרי-רוחה. הועדה ודאי גם תגיע למסקנה ש"הש.ג. התורן" הוא האחראי למחדל... (על אף שאני סבור שאמנם ראוי שיתנו את הדין על תפקודם במלחמה גם ראש-הממשלה, שר-הבטחון, וראשי-הצבא, אך ביחס לאחריות הראשית לענין דגן – גם הם אינם אלא בבחינת ש.ג.).

82 מגיעים הדברים עד ההתנהגות ה"מאד רציונלית" ו"מוסרית", "ציונית", "ביטחוניית", "כלכלית", שלא לדבר על "דמוקרטית" שנקראת "התנתקות". מן העולה ומשורטט פה נמתחים קווים עד ל"עגל הזה". לכן פגועי המערכת הזו מסוגלים להישיר מבט ולומר: זו הדמוקרטיה, זו הציונות, זו המהות הלאומית, ואלה הם מטרות צה"ל והמשטרה. מהות כל זה, ורוח כל זה הוא האנטי של כל מה שקשור עם הדת. ברציונליות – אין שום צורך. אתה יכול להיות חתום מבע ושטוף-מח ולגייס את כל המערכות היותר נאורות, היותר מסודרות – ולבצע. כי מה נכון? – אין נכון! הנכון הוא

הניאו-אורתודוכסיה

ל"חגיגה" הכללית מצטרפת שלא-מדעת קהילה אומללה נוספת – הניאו-אורתודוכסיה. גם היא – יסודה הנבערות. חוסר המודעות לכך ש"בסרט הזה כבר היינו, כמה פעמים". הלא זו הייתה הרפורמה ההיסטורית וככה היא קמה; וכמו כן התנועה הקונסרבטיבית – סיסמתה המכוננת היא "צריכים להיות נאורים ומיושרים אל המציאות המתקדמת, ולהתאים לכך את היהדות ואת אופי החיים הדתיים".

הארס מחלחל ומרקיב מערכות. בישיבות מסוימות למשל, מלמדים את ביקורת-המקרא, ומסבירים שהם לומדים זאת כי "צריך לדעת מה להשיב לאפיקורס". אך פה ושם תוכל לשמוע אפילו ש"צריך ללמוד את ההרמינוויטיקה הנוצרית" (לא פחות!), כי "הלא כך לימדנו הרמב"ם: "שמע את האמת ממי שאמרה"..."

ותוהו הלב: האם אי-פעם נהייה מישהו חילוני כתוצאה מקריאת ביקורת-המקרא? או האם יש מישהו מקרב חניכי הישיבות הללו שכתוצאה מזה שהוא 'מכיר את כל הכלים של ביקורת המקרא', אח"כ, כשהוא "יוצא לחיים", "לרחוב" – הוא "מחזיר את כולם בתשובה"?

ובכלל "האיש משתאה" ומהרהר: וכי יש עדיין מישהו על פני הגלובוס שמתעסק היום בביקורת המקרא? – הבדיקה מעלה שאפילו באוניברסיטאות אחוז המתעניינים בזה מקרב החילוניים הוא זניח (כי לאף אחד כבר אין כח לשטויות האלה), אך הנה מתברר ש"המרעננים את השורות" הבאים בכל זאת ללמוד את זה, אלו בעיקר ה"דתיים", בוגרי ישיבות-ההסדר, או בנות, בוגרות מדרשות-דתיות. ובכלל גודשים ה"דתיים" את הפקולטות של לימודי המקרא, התלמוד והקבלה. גם הפרופסורים, הדוקטורים, כמו התלמידים – הם בעיקר "דתיים".

מפליא לחוש את האנכרוניזם המוזר, כשאותן תופעות פרוורטיות המוכרות מתקופת ההשכלה אצל ראשוני המשכילים היהודיים ביחסם אל התרבות הכללית, מופיעות כאן (באיחור של קרוב למאתיים שנה) ביחס החברה הדתית הזו, אל התרבות החילונית. גם כאן המניע הוא דימוי עצמי נמוך, ביחס לתרבות שבחוץ. ועל כן נסרך מחנה זה אחרי החילוניות ומחפש למצוא שם את "הרוח והאור", את הערכים והנורמות⁸³. אך הערכים, בהרבה מן

"מה שעושים". ואם אתה "עושה" אז "זה בסדר". להמון לא איכפת, כי ההמון חי, כזכור, ב"אין נכון", בחומר, בתחושות. תמו האידאולוגיות, אין כיוונים. ומריע ושר נציג המשטר: "נטשנו את כל ה"קייטבגים", אין לנו צורך יותר ב"קייטבגים" לא של ז'בוטינסקי, ולא של כצנלסון! קדימה! אנחנו שועטים קדימה!"...

83 בהרבה פעמים זה יעשה כמובן תוך כדי 'התעטפות-בטלית של יראת-שמים' בהכבדת מילים והסברים על כך שהתורה ומקורות-חז"ל, ראשונים ואחרונים, הם הם שעומדים בראש מעינם, והם הם שהיו אלה שיצרו וחינכו בעיקר לערכים האלה. ולפעמים, תשמש נוסחת "מעלי ניצוצות" כאצטלת החסות, בתוספת ציטוטים דילטנטיים מהרב קוק או ספרות החסידות וכדומה.

המקרים, הם כבר אינם הערכים, והנורמות, על פי רוב, הן כבר אינן הנורמות של החילוניות עצמה...

ובאוניברסיטה הדתית, היחידה בישראל, לא יקשה לבעל טביעת-עין לחוש שרגש-הנחיתות הזה, המקנן במחנה הדתי בכללו, הוא הנקודה המרכזית והמיוחדת הרודה בכל אופי הרוח. אין שום תודעה עצמית. כל הזהות של התרבות הדתית היא האקדמית, על פי הנורמות שהחילוניות היותר גסה ופרוורטית אימצה לה. הצורך להתנשל ממחויבות לרוח מסורתית הוא העניין הכמעט בלעדי שבו מושקע מאמץ ושכלפיו מורגשת אחריות בכל עסקי-הרוח שם.

באופן מוצהר, פועלים שם חוגים העוסקים בדה-קונסטרוקציה, ובניאו-אורתודוקסיה, ובעצות, תאגידיים והתארגנויות שמטרתם היא נטרול האימפקט הגדול שיש לרבנים, ואנשי אמונה ותורה על הנוער בפרט והחברה בכלל. תחת כותרות שעניינם – 'להחזיר את הכל אל ה"שפיות, והאיזון המדעי"', יושמעו כל הכיוונים האנטי-אמוניים, ואנטי-תורניים, אנטי-מסורתיים, ואנטי-דתיים, וכל זה במסגרת – "הדת" של "האוניברסיטה הדתית"... והנבערות הבסיסית הנזכרת מאפשרת שלא להבחין ולא לדעת עד כמה כבר הרחיקו מגבול היהדות, בהזדהותם הפנימית לא רק עם ערכים חילוניים כי אם עם עצם הנצרות, שההכרזות על "האמונה והדתיות-העמוקה" שעל אף ובניגוד למסקנה האפיקורסית הגמורה העולה מן ה"מחקר הטהור", מחזיק בהם המרצה "בכל תוקף", הן אינן אלא באוריינטציה שלה.⁸⁴

אבל כיום, כאמור, לא צריך ללכת אל האקדמיות כדי לחזות בתופעה, אפשר ללכת לבתי-מדרש וישיבות, וגם שם – לפעמים פועל אותו עיקרון. מצויים מקומות ששם אופי ומגמת החינוך ו"הנקודה" של השיעורים מתמקדים במאמץ להראות את הבעיה בלא הפתרון של הסתירה, או "חוסר ההיגיון", שיש בקביעה של התנא, האמורא, או במסקנה ההלכתית – שנושא השיעור הוא להראות שהיא "פשוט לא נכונה". זו ה"פיקנטריה". העניין המניע אותם

84 אין הכוונה שרק באוריינטציה הדתית והאמונית חלחלה בחברה האקדמית-דתית הנצרות, כי ודאי שהפוסט-מודרנה והדה-קונסטרוקציה שלה הם בה במדה אינהרנטיים לקו הנוצרי. כעולה ממה שהוסבר עד כה, שהם אינם אלא המשכו הטבעי למדרון המוביל לריסוק כל הערכים. הפוסט-מודרנה היא המשך מהלך הפרטת הרוח, והוצאתו מידי השלטון הכנסייתי בעל הידע על האמת, המוחלט, הנשגב, הנערץ והראוי, ונתינתו ביד האינדיבידואל, של מרטין לותר. על ידה הועלה ערך הפרט האגואיסטי לכדי הערך המוחלט האולטימטיבי. "האדם האל" של הנצרות הקלסית מקבל באמצעותה של הדה-קונסטרוקציה פרשנות מחדשת ויישום אקסיסטנציאליסטי מודרני, פוסט-מודרני. (גם כאן, מעניקות כנפי הנבערות הכללית את המחסה. כי רעיונות "חדשים" "מקוריים" אלו אינם אלא הקו הרעיוני והישומי של האנרכיסטים והניהיליסטים מלפני מלחמת העולם הראשונה).

בהמשך מדרון קו זה, המקבל את כל אומצו מהיאוש מהמוחלט, מהדת, מהאידיאליים, מהערכים, מובלת החברה לקריסתה למדמנת תרבות-האפס. במצב זה אין כבר שום צורך להעמיק בשום טקסט, גם לא זה שהמליץ עליו מרטין לותר, כי הטקסט לא נותן שום דבר, כל שנותר הוא – לחוש, "להרגיש את עצמך" האגואיסטי באופן נרקיסטי. שוב, אין הטענה שכל המתרחש באקדמיה אינו אלא מכח רוח הנצרות. היו באקדמיה, ואולי עדין ישנם, כמה תלמידי חכמים עם יראת-שמים אמיתית. וודאי שישנם זרמים נוספים, מגמות שונות, כוונות אחרות, ודוגמאות הפוכות, אך אין הדברים דנים כאן באנשים, כי-אם על הרוח-הכללית. והרוח הכללית היא כזאת, גם כאשר היא מופיעה בחסות כיפה, ולפעמים גם זקן וציציות בחוץ.

הוא "להשתלב בשיח התרבותי", אל הרוח הזו ואל הקו הזה מתיישרים. בפרצוף מלא הגות, וברוח "נאור" ו"מתקדם". תופעה המעוררת השתאות אצל כל מתבונן במבט רציני הניצב אל מול הנאיביות האנכרוניסטית של הבועה הבדויה הזו ה"מתמודדת" עם התרבות החילונית בפורמט שאולי היה רלוונטי לפני כמאה שנה.

אין כוונתי לומר שהדמויות הפועלות במחזה הזה הם "אנשים רעים", אך חיים הם במציאות פתטית אומללה. רואים הם את עצמם כ"מתקדמים", כ"גיבורים", כ"מושיעים", כ"פותרי-בעיה" כ"מתמודדים", אך "כל הסיפור" הוא שהם נדבקו ב"שפעת העופות הרוחנית" הזאת, של הדמון הנוצרי.

ובענן האבק המתערבל ברוח זו נישאות שוב מילותיו של ביאליק: "כולם נשא הרוח כולם סחף האור, ואני... תחת כנפי השכינה". לבדי לבדי...

שתי דוגמאות לטקטיקה האקדמית במדעי-היהדות:

א. הסולה סקריפטורה המדעניסטית:

כבמתודה הלותרית גם במדעי-היהדות מצוי מאד שהקריטריון ל"מדעי המדויק" הוא המילה הכתובה. ה"אחראיות" וה"רצינות המחקרית" מחייבת את תפיסת הדברים במבט מנוכר ומרוחק, כמיצג מוזיאוני. במתודה זו שהיא המתודה האקדמית הקלאסית, בת רוח המדעניים המודרני, יש ואוחזים גם אנשים המכריזים על עצמם, ולפעמים גם חזותם מוכיחה על כך, שהם "יראי-שמים".

על כן תפסל קטגורית כל גישה שתוצאה לאמץ ידע, תובנות או אף הבנות, המצויות בתרבות היהודית החיה ובאוריינטציות המסורתיות שלה. הפרשנויות המסורתיות שאינן עולות בקנה אחד עם רוחו של המרצה/ה"חוקר" אינן 'מדעיות' כלומר: "לא רלוונטיות". הכלל הוא: "אין להאמין לאדם, יש להאמין לממצאים!", כלומר: "למלה הכתובה ולה בלבד!" (זאת מתוך הסכמה, "מובנת מאליה", להתעלמות מן העובדה הפשוטה שמשמעות "המילה הכתובה" איננה אלא פרשנות אד-הוק של המרצה/החוקר, ובהתעלמות מן הטענה (שכנראה היא "בלתי קבילה") ש"החוקר" אחר-הכל הוא "אדם", ושזאת יאלץ השומע "להאמין לאדם". את עובדה זו יש להסוות ולהסוות. "אין זה מכובד", וגם לא "אקדמי" להזכיר זאת, ו"זה אינו רלוונטי לעניין"... כל גישה שונה מן הגישה ה"מדעית" הזו תוגדר כבעלות "מגמות ידועות, שברור להיכן הן חותרות", ובזאת יהיה ברור מאיליו של "חוקר" אין "מגמות ידועות", והוא "איננו חותר לשום-מקום").

במסגרת זו יזהר האקדמאי הרציני מלתת פרשנויות רחבות למושאי חקירתו, ויסתפק בדיוק בכתוב. אמנם סגנון זה מכוסה פעמים רבות ב"יראת שמים פשוטה" והרבה כוונות טובות. נאיביות ממש. על גבי מהלך זה מגיעה הפרשנות הסובייקטיבית באצטלה מדעית עד לכדי בדיית "מחקרים" ופרשנויות קיקיוניות מגוחכות ושפלות, המקבלים תוקפם דווקא מהאנשים התמימים הטובים, בעלי הפרשנות המינימאליסטית אשר עיקר פשעם הוא הכשל המהותי בהבנת עניין עולם הרוח, והניסיון המגוחך ללמידתו במדידתו ב"סרגל ושעון".

ב. טקטיקת חיסול כל אידיאל וערך:

ההגמוניה המדעית בשירות מגמת החיסול של כל ערך, אידיאל, אופטימיות או תם:

הדרך היא להציג כל דמות אישית או ציבורית כבעלת אינטרסים. ילך ויתברר לנכנס לעומק ה"מחקר", כי אנשי הערכים ודמויות המופת המסורתיות, כמו הממסדים האמוניים, התורניים והדתיים, כולם הם באמת פרימיטיביים, מושחתים פרוורטיים, וכו'. זה יעשה ביחס לכל דורות האומה. ביחס ל"גדולי ישראל" ול"המון העם" כאחד. הכל יוסק "באופן מדעי". דבר לא יאמר במפורש, הכל יצא ב'מקרה' תוך כדי המחקר המדעי התמים. כפי שמציין בורדיה⁸⁵: "הרמז לחשדות אפלים, ההתייחסות המעורפלת, הקריצה הצינית, והביקורת המוסווית – כולם נהלים יקרים במיוחד ללב הרטוריקה האקדמית". קורסים שלמים מתעסקים אך ורק בזה. מתנפפים ברוח הפוסטמודרנית שהשתלטה על ה'מדעניים'. מכאן והלאה אפשר להתמכר להפקרות דתית ולגסות מוסרית. "סיפור הכיסוי" ה"מדעי", "משחרר" מכל סבל יסורי-המצפון על ה"חפיניקיות הדתית" ועל אי-הרצינות המוסרית.

טקטיקה זו היא מרשם בטוח למוטט את ה"חברה הדתיים" הבאים בשערי האוניברסיטאות. דבר זה 'מוחק' אותם פנימית יותר מכל הטקטיקות האחרות, שאינן אלא משלימות את העניין. כאשר יצאו ה"דתיים" משם, הם לא יהיו נאיביים ונלהבי-אידיאליים דתיים ולאומיים שהיו דחוסים במוחותיהם לפני היותם "אקדמאים".

דוגמה לתגובה פסיכופתית על המגע בסקוטומה-הפסיכולוגית של התרבות: פרשית ויליקובסקי ויהושע עציון.

פרופ' ויליקובסקי, גאון רב צדדי, שיצר תיאוריה קוסמולוגית והיסטורית, שאמנם יש בה צדדים בעייתיים, צדדים הדומים לתאוריות המופרכות של אריך-פון-דניקן ב"מרכבות האלים", אך בניגוד לפון-דניקן, הוא ביסס את דבריו על ידע עובדתי עצום של מוח עצום. הוא פרסם את תוצאות מחקריו והשערותיו באמריקה לפני כחמישים שנה.

תגובת המערכת המדעית הייתה מדהימה. היא התיצבה כולה כאחד, בהתחרות כל חבריה זה בזה בהעלאת טענותיו של פרופ' ויליקובסקי בצורה מזויפת. ובהתפארות בהכרזות על כך "שהוא לא קרא, ולא יקרא, ולא יתן שיקראו, את דברי ההבל האלה של הפרופ' הזה!". בשלב הראשון, הוטל על ויליקובסקי חרם בארה"ב: איימו על הוצאת הספרים שהוציאה את ספריו, שלא יקנו עוד את ספרי הלימוד ממנה. ומאו ועד היום, עדיין לא פורסמה התמודדות מדעית מסודרת לפריכה שיטתית אמיתית של הטענות שלו.

(אינני סבור שהתאוריה של ויליקובסקי היא אמנם כולה נכונה [גם הוא אינו טוען לודאות בכל טענותיו, הוא רק קורא לבדוק אותן] אך היא מפרה מאד, וראויה לבדיקה להתייחסות מדעית ולפריכה מסודרת ומקצועית. כיון שבחלק ממחקריו הוא מעלה טענות חזקות וחמורות כנגד התאוריות הנוכחיות. ועל בסיס התאוריה שלו הוא מנבא עובדות שחלקם התבררו ככונות).

לא הבין ויליקובסקי (על אף שהיה פסיכולוג – את הדוקטורט שלו עשה בפסיכולוגיה), שהוא נגע במה שקראנו ה"סקוטומה הפסיכולוגית של התרבות", ב"טאבו" ב"המובן מאליו" שמהווה את הקואורדינאטות שבהם התרבות מתפקדת. המתודה שלו נתנה סכרון מציאותי לתנ"ך מתחומים רבים בהיסטוריה ובארכיאולוגיה (בבדיקה יסודית שעשה למחקרים בהיסטוריה ובארכיאולוגיה, הוא מברר שההיסטוריה המקובלת מסונכרנת לא נכון, ועל כן היא "לא מוצאת את התנ"ך" בארכיאולוגיה. הוא לא הוכיח זאת רק מהארכיאולוגיה וההיסטוריה של ארץ-ישראל, אלא גם מן ההיסטוריה והארכיאולוגיה המצרית, ו"מתקופת התוהו" הארכיאולוגית ביוון, ובשומר. בכל המקומות האלה "בעיות בלא פתרון" של הארכיאולוגים, מצאו פתרון פשוט להפליא עפ"י הסברתו). גם בגיאולוגיה, אסטרונומיה, אבולוציה, פולקלור ותרבויות-עמים, פלנטולוגיה ועוד, היה ויליקובסקי בעל אוצר-ידיעות פנומנלי. אמנם הוא לא הציג את הטענה על דבר אמיתות ההיסטוריה של התנ"ך כמסקנה מרכזית של עבודתו, כיוון זה לא היה ראש מעיניו מחקרו. התנ"ך היה רק אחד מהמסמכים שאישרו את התיאוריה הקוסמולוגית שלו. אך דומני שזו הייתה הנקודה המרכזית והעיקרית בגללה קמה עליו הקהילה המדעית בתופעות הפסיכיות המדהימות.

הדברים נכונים, כפי שיצא לי לראות, עד עצם היום הזה. בקרב אנשי המדע פה בארץ – פגשתי בשתי תופעות: או שהמדען הנשאל היה פשוט נבער וחסר מושג מן המתרחש מחוץ לחוליה הקטנה שאותה חקר ובה התמקצע. או, והיה ובמקרה שמע על הנושא, הניסיון לברר ממנו מה הם בדיוק טענותיו של ויליקובסקי ומה התשובות עליהם, הראה שהוא חסר יכולת התמודדות, ושידיעותיו בנושא אינן מדויקות.

זו לא הייתה תופעה יחידה. גם כנגד יהושע עציון, ארכיאולוג אוטודידקטי, שהתמקד בארכיאולוגיה של ארץ-ישראל, אחר שתפס את הרעיון היסודי של ויליקובסקי והחל לבדוק את הדברים פה בארץ, וגילה דברים דומים. צצו אותן תגובות. הוא ערך מעקב אחרי כל הספרות בעניין, בנה תיאוריה ורצה לפרסם אותה בספר. והנה כבמקרה עם ויליקובסקי באמריקה, חזרה תופעת ההחרמה גם פה בארץ – איימו על הוצאת הספרים לבל תעז להוציא לאור את המחקר הזה. עציון המשיך לעבוד בחשאי והצליח לבסוף עם איזו הוצאת-ספרים אחרת להוציא את ספרו "התנ"ך האבוד" לאור.

תגובות אלה הן אמנם נושא למחקר פסיכולוגי מעניין, אך לא לטעות: המהלך המוצג בכל דיונינו כאן אינו מבוסס עליהן במאומה. אנו מביאים אותם כאן רק כדוגמה קטנה מעניינת למי שמכיר את הפרשיה הזאת.

ה. אפילוג

"ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר".

לפותים הם יעקב – התרבות הישראלית-היהודית, וה"איש" – התרבות המערבית-נוצרית, במאבקם הלילי הנורא,⁸⁶ בהתגוששות איתנים המעלה ענן אבק עד כסא-הכבוד.⁸⁷ אך עם עלות השחר, תצטרך לבוא ההפרדות. יעקב ירפה את לפיתתו האיתנה באידיאה המכוננת את תרבות אָדום, כדי ללכת לדרכו,⁸⁸ לרכז את תעצומת רוחו בעצמו, לכוון את אידיאת חייו העצמית ושלל סגולותיה בארץ מורשתו, אך לא לפני ש"שרו של עשו" יברך אותו – "לא אשלחך כי אם ברכתני". אמנם צולע הוא על ירכו ממגע ה"איש", "לבו חשוך על נפקי ירכיה דישתעבדון תחותוהי דעשו",⁸⁹ אך רק אז, עם בוא הדיפרנציאציה האמיתית של הבגרות, תזרח לו ליעקב שמש ההכרה העצמית בתוכן משמעות חייו "לרפאות את צליעתו".⁹⁰ ולא יקרא עוד שמו יעקב "כי אם ישראל".

כבוד כמוס מונח במעמקי נשמתו של עשו⁹¹ לאורן של ישראל, מצפה הוא להכרתו של יעקב את שמו העצמי "שם-ישראל".⁹² בכית המלאך הולכת מתחננת⁹³ מברכת וקוראת ליעקב לרומם לשורש האידיאל הישראלי, שהוא הוא נשמת האנושות כולה, את התרבות האנושית העִשְׁוִיִּית, "בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו", להעבירה ממצבה הקטטוני הנוכחי למצב של הכרת אלהים חיים שבדבר ד' שיצא מבית אלהי יעקב.⁹⁴ ב"יום הגדול שבו כל שלשלת דברי ימינו וקורותיו של העם החסון הזה, המופיעה בגודל אישיו ופעליו, במדה שכל שאר העמים הגדולים הדוגלים בתרבות האנושית, פעוטי הכח ומעוטי הנסיון, אינם יכולים להגיע אליה, תגלה בנקמת ברכתו של ישראל גם לכל אלה העמים, ביום בו אלהי ישראל עתיק היומין ישמח ביצירת עולמו ובעמו, וכולנו כולנו הלא נגילה ונשמחה אתו".⁹⁵

86 בראשית, לב כד-כח.

87 חולין צא.

88 בראשית לב ב.

89 זוה"ח מדה"נ בראשית מאמר יהי מאורות. וע' לעיל הערה 55.

90 רש"י בראשית, לב לב.

91 ע' פדר"א פל"ח. יערות דבש ח"א דרוש ז. הגר"א ליקוטים בסוף סי' סערת אליהו. וע' אגרות הראיה ח"א עמ' קמב "ראשו גנוז בהדי אבהן דעלמא". ע"ע אורות עמ' צא.

92 ע' תהילים פג ה. במילון הראיה ערך שם-ישראל – ההדרכה של ישראל ומדותיהם ואמונתם שתתפשט בכל העמים כשיזרח אור-ד' ויתוקנו הכל במלכותו □ ית'. השם והדעת והתלמוד של ישראל שעתיד להאיר על כל העולם כולו בגאון-ד'.

93 הושע יב ד-ה: "בַּבֶּטֶן יַעֲקֹב אֶת אֶחָיו וּבְאוּנו שָׁרָה אֶת אֱלֹהִים. וַיֵּשֶׁר אֶל מְלֶאכֶד וַיִּכְלַ בְּכָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ בֵּית אֵל מִצְאָנוּ וְשֵׁם יִדְבָר עֲמֹנוּ".

94 ישעיה ב ג.

95 ניטשה, דמדומי שחר, אפוריזם 205.

ו. נספח כללי:

שו"ת

שאלות ותשובות על הדברים:

שאלה א: להבנתי התזה המרכזית שלך כאן היא: שהחילונית בת ימינו על כוהני-האקדמיה שלה, היא עמדה עם אגינדה מאד מסוימת, בעייתית, נתונה לביקורת, לבחינה פסיכולוגית-אנתרופולוגית. למרות שאני מסכים לעיקר העניין, יש לטעמי הרבה מידי תוקפנות וגינוי עם מעט מידי עובדות בשביל שהדברים יתקבלו בציבור הרחב.

תשובה: א. בדברים אלה באתי לעורר. ב. מי שחושב שלדברי אין בסיס – שיבוסס לו. ג. ציינתי בהקדמת דברי שממדים של פרוט עובדות ומחקר-מקיף החסרים במסתי זו יוכל המתעניין למצוא בספר – מגרסת הזהויות של שחר פלד (הוצאת פרדס) שהוא מקור ההשראה לרוב דברי. ד. כבר אמר וויליאם ג'ימס: "רעיונות חדשים בתחילה מוכרזים כאבסורדיים, מאוחר יותר טוענים שאפשר שהם נכונים, ולבסוף כולם סבורים שהם המציאו אותם".

שאלה ב: מה אומרת החברה האקדמית על העובדות שהעלית כאן, וכיצד היא מתמודדת אתם?
תשובה: אני יודע, לא שאלתי אותם. אך אני מעריך שזו הסקוטומה שלהם. על כן צפויות כאן תגובות בלתי רציונליות. (עי' פרק ב. מושכלות היסוד של תרבות – הסקוטומה שלה). הלא, כל הנאמר כאן עוסק בדמון השרוי בלא מודע הקולקטיבי של החברה האקדמית ומניע אותה. ו"אחוזי-הדיבוק" האלה סביר שאינם מסוגלים להבחין בו. עובדות שאיננו יכולים לעכל אותם אנו נוטים לא לקלוט כלל. איך ניטשה אומר? "אין אדם שומע אלא את השאלות שיש בכוחו למצוא להן תשובות". ועל כן סביר מאד שלא רק שלא יהיו מסוגלים להבין את הטיעונים, אלא אף לא יצליחו לחזור עליהם בצורה מדויקת. סביר שיעוותו את הנאמר, ובזאת ידחו אותו. או שפשוט ידאגו לא לדעת או אף לא לשמוע את הסוגיה. ואם בכל זאת יצליחו ב'משימה הבלתי אפשרית' הזו לגביהם, מאחר שהם אינם יכולים להתמודד אתה נפשית, סביר שיתמקדו בגינוי הסגנון או הכותב ויפסלו את העניין הכללי באמצעותו או באמצעות גינויו של פרט שולי אחר. בכל מקרה הם יתעלמו מעיקר הנושא והטענות. או שאפילו תנועת ביטול לא יעשו, פשוט לא יתייחסו, וימשיכו הלאה... בכל מקרה, מאד מעניין יהיה לעקוב אחר צורת התגובה שלהם, היא וודאי תהיה "חומר-טוב למחקר".

שאלה ג: מה שאתה עושה פה זו התקפה על מדעי-הרוח והאנטי-דתיות האקדמית בכלים שלהם. הגישה הפסיכולוגיסטית שלך, לשפוט כל דבר באופן פסיכולוגי המצביע על מניע פסיכי, היא עצמה לקוחה מרוח מערב-אירופה של המאה האחרונה, זו גישה שיש בה ציניות שמעניין לחקור גם אותה, את מניעיה, מבחינה פסיכית. ומבחינה היסטורית ואנתרופולוגית, אתה נוגע "בעובדות" "במגע הזהב של מידאס", בלשונך, במבט של ביקורת ומחקר-מדעי... כשמושא המחקר שלך הוא הביקורת והמחקר המדעי עצמו. ואם הבנתי נכונה מדבריך, לדעתך מיסודות החטא הראשי של המדעניזם הוא הדיבור על דברים מתוך עמדה אינדפרנטית, מה שיוצר רוח-מות של ניכור לערכים, ועמדות שוללניות ותו לא. אם כן, גם אתה חוטא בחטא שאתה מתריע מפניו.

תשובה: נכון. אך אצלי כל זה אינו חטא, כי עניין דברי הוא שלילת השלילה. וכך ראוי. כדאי מאד שהמערכת התרבותית הזו תחוש פעם את השיניים של עצמה שננעצות בה, כפי שכותב הרב קוק באגרות-הראיה (ח"ג

תתלח) "ראוי לתברא חילא דסט"א בלישנא דידהו". זה מתאים לשיטת מלחמת-התרבות בטקטיקה, אותה מזכיר הרב במאמרו "הדור", של בניהו בן יהוידע, שהכה את הנוצרי⁹⁶ בחנית שגזל מידו.

שאלה ד: איך מתיישבת המסכת שפרשת כאן עם רוחו של הרב קוק, שמחנך להיות עם עין-טובה על המציאות, וכל כולו מלא אופטימיות, בעוד שמדברך, המצביעים על האומללות הנלעגת של התרבות והחברה כאן בארץ – השבויים בדמוניות רוח-הנצרות, נוצרת תחושה של עין-רעה ואוירה קשה ופסימית?
תשובה: ראיית הרב קוק כאדם "אופטימי" שאינו מצביע, מאחר שאינו יודע להבחין או שאינו רוצה להבחין, בשום רע ושלילה, זו חוסר הבנה בעניינו של הרב, כמו גם סילוף העובדות הפשוטות. הרב כמו ענקיות הנשמטית השכלית והנפשית, כך גם הביקורתיות שלו – היא עצומה. הדבר הנפלא הוא האיזון והמינון של הדברים. שעם עינו הנוקבת ומבחנת (מן הסתם עוד הרבה יותר ממה שפרסתי אני כאן) בכל ה"שדים והרוחות" האלה, מ"מ מבטיו התהומיים חודרים לעומק האמת היסודית, ומתוך כך "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל", והאוירה הכללית העולה מכל כתביו ורוחו היא של אהבה, אור, תום, אמונה וקדושה, מלאי שמחה וודאות בטוב המקיף כל.

אך לימוד רציני בכתבי הרב יגלה שישנה שם ביקורת נוקבת על הרבה עניינים. ושוב, הדבר הנפלא הוא הפרופורציה של הדברים, שהסך-הכל העולה ממבטיו הוא חיובי ואוהב, מעודד ומאמין.
 דבריו אינם רק "אופטימיות", של תקוות טובות של "גוֹטְלֵ'ה-נְשׁוּמְלֵ'ה", אלא ברור מוחלט של אדם בעל שיטה שכלית, מדעית, אמונית אלהית מקפת, הוודאי בטוב הכללי. ומתוך מבט שכלי ביקורתי נוקב, הוא חורף את דין המציאות הישראלית, העולמית הכללית, ואף הפרטית של כל אדם – לכף-זכות.
 לדוגמה, כותב הרב באורות (זרעונים, מעשי יצירה): "ובתוך החיים הגלויים הנעשים לעינינו, המוצאים את מקומם בצורה של סוכה דלה, מלאה מסכנות חמרית ורוחנית, בארץ ישראל, השבה לתחיה על ידי כחות פעוטים, הנדחפים על ידי רעיונות עמומים, הרהורי לב מלאים מחשכים וקצפי יאוש, ומודלחים בדלח של כפירה ונטית רשע, בתוך תוכם מסתתרת שכינת אל חי. "מה גדלו מעשיך ד', מאד עמקו מחשבותיך!".
 דברי כאן הם הרחבה גדולה של שורות קטנות של דבריו בכמה מקומות, למשל: באורות (אורות התחיה, פסקה נד) על הנגעים של עקבתא דמשיחא, ש"קטני נפש חושבים לחקות את הכפירה המתרחבת אצל הגויים, ומדמים אותה לתרבות אנושית כללית, במקום שאינה כ"א תרבות זרה ונכרית שישראל עומדים כבר למעלה למעלה ממנה". "החיקוי הרוחני מצד חלושי חיים מישראל גדל, עד שהאנרכיה המחשבתית מהרסת את כל קושט וקודש".

ובמאמרו "נחמת ישראל", מאמרי הראיה עמ' רפח-ט: "ההתנגדות אל החוקיות בכלל מצאה את הד קולה בכנסיה כזאת... שקמה ותכבוש עולם מלא, היא כללות הנצרות... הארס של מאיסת החוקים, לעומת ישראל המקודשים דווקא בחוק ומשפט כתוב, נשאר ונקבע. הרעל החודר והולך מצא לו מדי עברו לפעמים נכשלים יחידים מעמנו, ולפעמים ג"כ המון רב. בדורנו הגיע עד מרום פסגתו. הוא פגע במרביתו של הדור הצעיר, שהוא בעצמו עוד איננו יודע את תוכן קצפו והתרגזותו. אבל העין הצופייה יפה הבוחנת כראוי, היא מוצאת שפגעה בו המחלה הישנה, שבימים מקדם פגעה רק ביחידים. מעטים או רבים, מחלת מאיסת החוקיות. שתוצאתה היא שנאת ישראל בהחלט".

ובאגרות-הראיה ח"ב עמ' סג: "מלחמה כבדה אנו חייבים להלחם עם הלאומיים היבשים, בעלי "יהודים בלא יהדות", אשר התרכזו ביחוד ע"י הגימנסיה שלנו פה". "שהניחה ביסודה את הלאומיות משוללת מכל השפעה של דת וקודש בצורה בולטת". "עבודה זרה חדשה הם בודים להם על פי המודה האירופית של הזמן האחרון". "בידם... דגלה של יון העתיקה". "וסדר לימוד של תנ"ך... על פי הגהותיהם של המנסחים היותר

96 ע' בפנקס יג סי' מג שם כותב הרב קוק: "מצרי, המ"ם צורתו לפעמים היא כ"ו ולפעמים נו"ן וי"ו. וכיון שהתוך של האמת שהוא המ"ם, והוא נגד וי"ו דיעקב, תתן אמת ליעקב, נתקצר על ידי הקלקול, ממילא המ"ם הוא נו"ן וי"ו, והוא הדין איש נו"צרי במקום מצרי".

נוהגים קלות-ראש בקדושת ספר הספרים, ודווקא הגויים ושונאי ישראל שבהם... אלה... הם די והותר, עד כדי להבין את הסכנה, המגיעה עד לכדי מיתת חניקה של רוח ישראל, שיש כאן".

ושם בעמ' עב: "אני ככל שלמי אמוני ישראל, הננו מוצאים בגימנסיה, ע"פ תכניתה היום, סכנה לדתנו הקדושה, וממילא גם לאומתנו בכללה, דומה לסכנה של המיסיון"... "במה שמריקים מהלב של חניכים כל לשד של קודש, ע"י הסדר המעשי והתכונה התיאורית שהיא מתייחסת בקלות-ראש נוראה לכל קדשי קדשנו, כבר מכשירים אותם להיות מוכנים לפול במגפת השמד". "היחש השלילי, או הקר, לכל קודש ד', שהיה נהוג עד כה בגימנסיה, הוא שגיאה יסודית, אפילו מצד הערך הלאומי". "מחיתי בקהל רב ב"ה נגד המיסיון וגם נגד הגימנסיה, ושיטת החינוך השלילית בכלל, שמצאה לה בגימנסיה את מבטאה המיוחד".

ובאוצרות הראי"ה ח"ב עמ' 419: "הנני מוכרח לקרוא בקול גדול נגד הגימנסיה ביחד עם הקריאה נגד המיסיון, כי הלא כאחרונה כן הראשונה מכלה היא את רוח חניכה. האחרונה במינות חיובית, והראשונה במינות שלילית. ומי זה יוכל להכריע איזה רקב הוא יותר גדול לבית ישראל?".

ע"ע בנאום הרב בפתחת האוניברסיטה העברית בירושלים, במאמרי הראיה עמ' 306.

ובאיגרת מג' בטבת תרפ"ו שנכתבה לר"א טייטלבוים: "כלל אחד אני רוצה להגיד לכתר"ה, ולכל עדיני הנפש הרוצים להכנס עמנו בעבודת הקודש הזאת של יסוד הישיבה המרכזית העולמית לישראל בירושלים, שאנחנו הננו עומדים כעת רק בצעדים הראשונים של היצירה הגדולה הזאת. האידיאל העליון שלנו בתכונתה של הישיבה היא לרומם את הדרת הקודש בתחיית האומה על אדמתה במובן הרוחני, (ו)לא יישאר הרושם אצל כלל היהדות שתפארת הגדולה של תחיית רוח ישראל תבוא ע"י מקורים חילוניים... אנכי איני עוסק במלחמה שלילית, כי אם במלחמה חיובית. ולעומת המכון למדע היהדות, שגם אם צביונו היה נשמר בלא נסיגה רבה מדרך היהדות לא היה נותן לנו את הרכוש הרוחני השלם - קדושת התורה ותום האמונה בקדושתה וטהרתה, קל וחומר שאין שום תקוה על השמירה שלו ממדחפות גדולות אל תוך הקלחת של כל המחלקה הזרה הארסית השולטת בעולם החילוני... אבל כדי שהמגמה הקדושה שלנו תצא אל הפועל מוכרחים אנחנו להיעזר מאת אלה שיודעים כמה רבה היא הסכנה...".

נכון, צריך ללמוד את הדברים כאן רק כפרק קטן במסכת מקיפה בעלת פרקים רבים אותם יש ללמוד ממקומות אחרים בכתבי הרב. בכל מקרה לא יעלה על הדעת שארצה לחלוק על רוח דברי הרב. אך אין להתייחס לדבריו בפרספקטיבה צרה ושטוחה ולצייר את שיטתו כמוניסטית, יש בה בחינות רבות, שאת כולם צריך ללמוד, כדי להעמיק לדעת ולהבין את המארג הכולל השלם.

רצוי להתייחס לדברי כאן כרקע תרבותי היסטורי לדיון בספר "הקריטריון לאמת הקריטריון למוסר", ושניהם כמבוא ה"מנקה את השטח" בפני התכנים הנפרשים בספר "כארי יתנשא". אמליץ לקרוא את סדרת הספרים הזו כמסכת אחת. זה יציל מן הפסימיות שעלולים להיפגע בה מקריאת הסוגיה דן בלבד. ואח"כ, כאשר לומדים את ספר "הוד הקרח הנורא", אפשר לעלות למבט אמוני חסון, בהבחנה במהלך האדיר של ההשגחה האלהית המשתמשת ב"שרו של עשו", במרטין לותר, ובמהפכות הרוחניות ההיסטוריות של התרבות, בתנועות הפוסט-מודרניות, עד לרקב-הרוח של האקדמיה העברית המקנת ומחלחלת בחולשות הנפש של היהודים בכלל, ודמדומי רוחם של הדתיים אנשי בר-אילן וגרורותיהם במכוני-ההוראה וכדומה, כיום, למטרותיה, לטיהור וחיפוש רוח-האמונה באמצעות רוח-הכפירה. ומבחינים בזאת בנפלאות דרכי-ד' הארוכות והמפותלות, בהם הגורמים ההיסטוריים יכולים לשמש בו זמנית למהלכים סותרים רבים. "מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ד'". "עד אבוא על מקדשי אל אבינה לאחריתם. אך בחלקות תשית למו הפלתם למשואות, איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות". כי מתכנסים כל המשברים והזרמים למסקנה אמונית אחת, של "מזמור שיר ליום השבת" בו "טוב להודות לד' ולומר לשמך עליון, להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות". "מה גדלו מעשיך ד' מאד עמקו מחשבותיך. איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד. ואתה מרום לעולם ד'". "להגיד כי ישר ד' צורי ולא עולתה בו". ע' בס' "אור לנתיבת", נתיב אוצר הכללות קלוז.

שאלה ה: מה האלטרנטיבה, מה התוכן החיובי, שאתה מציע לאקדמיה לאחוז בו?

תשובה: אני מציע לאמץ כקו מנחה את דבריו של הרב קוק באורות התשובה טו ב:

"הישירות הטהורה אומרת, שכל עמל המדע צריך שיהיה מכוון אל היסוד האידיאלי לתן לרצון האנושי את הפנים היותר טהורים הראויים לו, לעדן את הרצון, לאמצו, לקדשו, לטהרו, להרגילו בחינוכים שונים שתהיה שאיפתו תמיד רוממה ושגיבה. יתעסקו המדעים איך להוציא מן הכח אל הפועל את כל הפרטים, שהרצונות הטובים והישירים השולטים בעולם שואפים אליהם, והם הם כל צרכי החיים ההגונים החמריים והרוחניים, אבל מרום פסגת מטרתם הכללית צריך להיות עדינותו של הרצון עצמו, בהירותו השכלית של הרצון והתאדליות עצמיותו. ואוי לה לאנושיות כולה כשהיא סרה מדרך הישרה, ותחת ליסד את המרכז של כל ההשלמות על הבסיס של עלוי הרצון תניח את הרצון עצמו בגסותו, בלא עבוד ועלוי. וכל עמלה יהיה רק למלא את התאוות הרצוניות. שהן זורמות כנחל גפרית וכל מיני גיהנם שולטין בהן. אז נופלת היא אנושיות בכללותה ברשתה הנורא והמכוער של זוהמת עבודה זרה, אשר דם ירדפנה. וממעמקים תקרא אל אלהי אמת, לשוב אל התכונה הקדושה של יסוד ההשתדלות הכללית לעלוי הרצון, ואז תקרא וד' יענה תשוע ויאמר הנני", כי "קרוב ד' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת". וזהו כל יסוד התשובה: התעלות הרצון והשתנותו לטובה, לצאת מחושך לאור ומעמק עכור לפתח תקוה. "ועמי תלואים למשובתי", "שובה משובה ישראל", "שובה ישראל עד ד' אלהיך".

שאלה ו: על אף הדברים הנכונים האלה שלך, כל המערכה הזו היא אנכרוניזם, כיון שבמחלת-הרוח הזו כבר עברנו את הנקודה הקריטית, והחברה בישראל בעומק מעמדה הנפשי, כבר בשלה להבחין במופרעות הרוחנית שלה, ומצפה כבר לתוכן פנימי אחר שיבוא וימלא אותה. והמערכה הזו אינה מועילה לה אלא מדשדשת אותה במקום, ואולי אף מעצימה בתודעתה את מחלת העבר וממשיכה אותה בזאת להווה. ע"כ חבל על כל העבודה הזו...

תשובה: יש צדק בדבריך. אך מ"מ אני סבור שיש בעבודה זו גיבוש של מבט היסטורי חשוב, לסיכום המהלך המקיף הזה בניסוח שכלי מדעי. ובזאת עזר לסיום הכרעת מאבק-הרוח בתחיית ישראל בארצו. זה אינו מעצים את המחלה כי אם עוזר לחישול החיסון ממנה. (וע' זוהר חדש כי תבוא, ס. הדורש את הפסוקים הקשים בסוף הקללה "כהבטחות ונחמות דזמין קב"ה למעבד לישראל בסוף יומיא": "והתמכרתם שם וגו"). "ונמכרתם לא כתיב אלא "והתמכרתם" – בלבבכון תחשבון דאתון זבינין, ולא הכי! דהא "אין קונה" כתיב. ולית מאן דיכיל לשלטאה עליהו. וכל דא לסוף יומיא". ומ"מ הוא ממשיך ומסיים את העניין שם: "ותלייא כולא בתיובתא, וכלא סתים. כמא דכתיב: "למען תשכילו את כל אשר תעשון". מאן דאית ליה ליבא יסתכל וידע לאתבא למאריה").

שאלה ז: אתה טוען שתיעוב הדת בא על רקע האוריינטציה הנוצרית של הדת. ודיכוי החיים מפני הרוח הוא תוצאה של הקתוליות אולם ביהדות אין זה כך. האמנם? יש לי רשימה ארוכה של עובדות וטענות שאינן מתיישבות עם דבריך אלה.

תשובה: בוודאי שניתן למצוא יסודות "מדכאים" גם ביהדות, למשל "המוסר הכובש" אותו נמצא בתחילת מסילת הישרים. אך ברור שהיסודות "המדכאים" ביהדות הם אינם לכתחיליים, ואינם המצב האידיאלי על פי היהדות. האידיאל לעולם הוא "מוסר הישר", האוטונומי, אמנם ההגעה אליו אינה אפשרית אלא לאחר שלבים של "מוסר כובש", הטרונומי. "המוסר הכובש" קיים כהדרת-מעבר ולא כאידיאל שאיפתו. אכן, דוכאו החיים רבות בשל הדת, גם זו היהודית. אך צריך להבין שזה התרחש בשל התנוונות היהדות. כתוצאה מהגלות הלך עם-ישראל והתנוון, הלכה היהדות והתנוונה, הלכה התורה והתנוונה, והלכו הקונספציות הבסיסיות של האמונה והמסורת והתנוונו והתעוותו. במשך אלפיים שנה הלכה היהדות הצטמקה והתפוררה. במסגרת זו הדברים מגיעים לכך שאנו "כמו חֲלָלִים שְׂכָבֵי קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא זָכְרָתֶם עוֹד

וְהָמָּה מְיָדָד נִגְזְרוּ⁹⁷, ואז אין פלא שקבלה היהדות צורה של שלד, ונהייתה דומה לנצרות. אך האם הממד הזה הוא היהדות באמת? וכי זה הפרצוף האוטנטי שלה? וכי בגלל זה צריך למרוד ולבעוט בה? והאם זה נכון ומוסרי לתת הגדרה אבסולוטית ליהדות המזהה אותה עם כל מיני הפרורסיות של חברות יהודיות גלותיות, ולהתעלם מן הממדים והפרצופים האחרים שלה? האם דוד, שלמה, משה, שמואל וישעיה, רבי עקיבא, רבנו הקדוש, הרמב"ם, האר"י, הגר"א והרב קוק הם אינם היהדות? אין את רוח התנ"ך? ואפילו אחרי החורבן, בר-כוכבא, שפעל בחסותו הרוחנית של רבי עקיבא, לא היה דמות "מדוכאת". ותלמידי רבי עקיבא, הלא היו מחייליו של בר-כוכבא – גיבורים, עוקרי-ארזים. זו ודאי חלק מן האטמוספירה של היהדות. ואם כך אחר החורבן, הנוכל לתאר לעצמנו מה היה לפני החורבן? האם עם ישראל לדורותיו לא חי ומחנך את ילדיו על האטמוספירה הזאת? אפילו ילדים, הגדלים בחינוך הדתי הנורמטיבי כיום, יודעים את זה.

להתנכר ולהתעלם מכל זה ולצייר את היהדות כאילו היא של "הרבנים", ואת "הרבנים" בעבר לצייר בדמות הכמרים, ולחפש בדמויותיהם של הרבנים כיום את המשכס של אלה בעבר, ולשמוח כאשר מזהים בשוליים שלהם אופי פרימיטיבי, אנכרוניסטי, שתלטן, או משלהב ואלים, ולצבוע בצבעם ולצייר בדמותם את כל דמותה של הרבנות, ובזאת לקבל אישור לנטיות ולמגמות העסוקות ביישור קו עם "הנאורות" של אירופה, הזו היא התנהגות מוסרית, הגיונית, שפויה? זוהי הנכות והמסכנות שאני מכנה אותה כ"הזדהות עם התוקפן".

המדיניות הקלסית של הנצרות לאורך מאות שנים ויותר עסקה להכפיש אותנו, להשפיל אותנו, להסביר את כל הרשעות והאטימות שיש בכל עינינו, ועכשיו, כבן לאומה היהודית ישראלית הקמה לתחייה בארץ אתה נותן יד למדיניות הזו, ובא להצדיק את זה?...

"אחרי הדברים והאמת האלה"... לימוד בעיון את הספר "הוד הקרח הנורא", יועיל מאד להשלמת היקף ועומק התמונה, ואת התייחסותי המדויקת לעניין.

אך מכל מקום, לא נכון לתאר את ענינה של היהדות כ"דיכוי רוח האדם". הניסיון להראות שהכל רקוב במהות, ולא לנסות לחזור ולשחזר את המהות הבריאה שלנו, זו היא קללת "ואכלה אתכם ארץ אויביכם..." רק האדמה הארורה של גרמניה יכלה להצמיח דבר כזה. ומאדמת הקללה הגרמנית נושבת פה רוח הר-הצופים.

שאלה ח: האם רק הקתוליות הכניסה את מושג "החטא הקדום", הלא גם הדתיות היהודית מאמינה בחטא אדם הראשון?

תשובה: זה לא אותו הדבר. כותב על זה הרב קוק בשמונה קבצים קובץ ז פו, עיין שם.

שאלה ט: אני מבין מדברך שהבעיה העיקרית של מדעי-הרוח איננה רק באובייקטיביות-לכאורה שלהם כי אם, יותר מכך, בטינה שלהם כלפי מושאי מחקרם.

תשובה: הטינה אינה "כלפי מושאי מחקרם". הטינה הפנימית שלהם היא כלפי הדת. אמנם מושאי מחקרם גם הם סובלים. זהו סיפור של המעוצבן על ה"בוס" בעבודה, החובט, עם שובו הביתה בערב, באשתו ובילדים. כש"הדת" היא "הבוס", כאשר דמותה-העליונה של הדת היא "הנצרות" (שאותה הם מזהים, כתוצאה מעצבים מגורים, בכל מה שהם מדמים לראות בדל דמיון לה), ו"מושאי מחקרם" הם בבחינת "האשה והילדים". מידי פעם היחס אליהם הוא עדין וטוב, אך לפתע, עלולה לבוא סטייה שמגמתה הסמויה או אף הגלויה היא כנגד "הדת" ותעוות אף את "המחקר" במושאו שלכאורה איננו נוגע לעניין. רק משום שלחץ הלוצינטורי נתן איזה פולס במוחו של החוקר.

ומדעי הרוח בארץ "מתיישרים" עם האגינדה האירופאית המטורפת הזו, ומוסיפים לה טירוף יהודי אותנטי: זיהוי ה"יהדות" עם ה"דת", וזיהוי ה"דת", עם היהודים-הדתיים היותר פרוורטיים, ואת היהדות-והיהודים

האלה ביחד עם הרוח הנוצרית, שכנגדה משוסית זה מכבר תרבות-מערב-אירופה העסוקה תוך כדי חרחורים ופרפורים תחת ידיה החנקניות של הנצרות בהפעלת כל צורות האלימות כנגדה. צורות מכוערות שנעשו ל"לגיטימיות" במאמץ הנואש של המאבק הנורא להימלט ממנה. בבחינת נשיכות ובעיטות רפלקסיביות, וקצף טירוף מוות, של הנחנק, הם חכמת-ישראל ומדעי-היהדות, המבדים בעלי האופי האנטישמי כנגד הדתיים, הדה-הומניזציה האישית כלפיהם, המאבקים הפוליטיים, ושנאת התהום המפעפעת בשוליים של החברה השמאלנית כלפי כל מה שמזכיר אופי דתי, ועוד יותר כלפי האופי הדתי-לאומי.

שאלה י: איך מזהים את המגמות הנוצריות בתוך בית המדרש?

תשובה: ישנם מספר דברים שקל מאד לזהות אותם, אולם הנקודה הבעייתית באמת היא זו שקשה להצביע עליה כיוון שהיא נמצאת באטמוספירה. זה כמו אזור פגוע בחל"כ. איך אתה מזהה מה פגוע? כשאזור פגוע, צא מתוך נקודת הנחה שהכל פגוע. מדובר פה על אטמוספירה תרבותית עוטפת. גם כאשר לא מתכוונים לזה, זה פשוט נמצא. ואלו המתכוונים לזה – זו כבר "לא בעיה", כי זה פשוט לזיהוי וממילא פחות מסוכן. זו נטייה נפשית שנמצאת אצל כולם, מי יותר ומי פחות. אמנם, אתן דוגמה קטנה קונקרטי, אבל יש לשים לב שכל דוגמה אינה "הנקודה" באמת. אלה הן "בעיות קטנות". הבעיה הגדולה היא שאינך יודע מאיפה זה יצוץ. מן הסתם עוד יצוצו תופעות בהמשך שלא ניתן עכשיו להעלות אותן על הדעת. להתמודד עם הרוח – זו הנקודה העיקרית. ולזהות את הרוח באופן קונקרטי זה מאד לא פשוט.

דוגמה קונקרטי: פעמים רבות אפשר לשמוע דיון בין שני לומדים, הראשון יעלה טיעון מסוים, והשני יגיב באופן הבא: "טוב, אבל זה לא הפשט". תגובה כזאת יכולה להישמע במקומותינו בכל יום. אולם מה פירוש הטיעון: "זה לא פשט",⁹⁸ מי אמר שצריך להיות פשט? מה העדיפות שיש לפשט על פני הדרש, הרמז, או הסוד? מה פתאום צריך לענות על הקואורדינטות של הפשט? ואם תגיד "אין מקרא יוצא מיד פשוט" אז האם חז"ל התכוונו שאסור להגיד שום דבר אם לא קודם כל אומרים פשט? מה פתאום! איפה נשמע כדבר הזה? לאחד מגדולי הפשטנים, שאדרבה, אלו בעלי האוריינטציה של "זה לא פשט" מאד אוהבים לצטט – הרשב"ם, יש דברים מאד מפורסמים בתחילת פרשת וישב. בהקדמתו שם הוא מסביר את המתודה שלו, ואומר שהוא מתכוון ללמד את הפשט והוא יהיה פשטן רדיקלי (הרשב"ם יצא לכאורה אפילו כנגד חז"ל, למשל בפירוש "ועבדו לעולם" אין הכוונה שיוצא ביובל, אלא עולם – עולמית ממש). אבל הוא כותב שם שהוא בא ללמד את הפשט אע"פ שהדרכים האחרות של הדרשות ההגדות ההלכות והדינין חשובות יותר, "שהן עיקר". רק שאת זה – לא נוהגים לצטט. בוודאי שיכול לבוא ענק שבענקים, אחד מבעלי התוספות כרשב"ם, ולהחליט שהוא בא "לפשוטו של מקרא", וזה לגיטימי לחלוטין. אולם כשאתה בא מתוך בית המדרש האותנטי, אינך מעלה על דעתך שיש חשיבות לפרשנות הפשטית יותר מכל הדרכים האחרות, שברור שהן חשובות ועיקר. אבל בתרבות שלנו, וגם בתוך בית המדרש, כשהיא נדבקת ל"פשט" – צריך בירור מאיפה זה מתחיל... מי המציא את האוריינטציה הזאת? כי לפעמים התשובה המפתיעה היא: מרטין לותר! הוא ולא אחר. משם זה נוצר...

שאלה יא: הגישה של לותר אל הטקסט איננה עצם הבעיה. כי מה שלותר רצה הוא רק לאפשר למאמין להגיע לאמת מתוך הטקסט ללא מתווכים.

תשובה: לא נזכר בשום טיעון בדברינו למעלה שלותר הוא עצם הבעיה. המציאות ההיסטורית היא הבעיה. והמציאות ההיסטורית היא שלוטת נצרות, ומפרפרת למוות תחת ידיה החונקניות, לפרפורים עזים אלה תוצאות שונות ומשונות, ובין היתר מהם נוצרו כמה מוטציות אנושיות ותרבותיות כגון: לותר, שפינוזה,

98 אמנם פעמים רבות הכונה של הביטוי הזה היא תקינה כי ענינה לומר שאין בדברי הכתוב משמעות כזו כמו שמיחסיס לו. וזה ודאי לגיטימי. אך לפעמים הכונה היא באופן כזה שהדברים כאן למעלה נכונים לגביה.

חכמת-ישראל ומדעי-היהדות, המדעניסם, האקסיסטנציאליזם, והפוסט מודרנה. אלה הם כולם תוצרים של עיוות הרוח האנושית כתוצאה מן הסטרס הנוצרי.

שאלה יב: אפשר לתאר שלושה סוגים של מדעי רוח:

לימודי אמונה ומוסר – אשר מניחים אמפתיה והזדהות עם הנלמד. ומפעילים חוש ביקורת ישר "ועת ומשפט ידע לב חכם".

לימודי פילוסופיה ואסתטיקה – אשר ניגשים אל הרוח מנקודה אובייקטיבית-לכאורה, ואולי גם ספקנית, כמו ביוון העתיקה.

לימודי מדעי הרוח בימינו – אשר נגועים בשנאה הכבושה אל הדת אשר רק מתחזים להיות מהסוג השני.

תשובה: מסכים. אני ודאי תוקף את השלישי. אמנם קבוצה נכבדה של אנשי רוח (גיתה, ניטשה, קורצווייל ועוד), תקפה את השני. ואני אוהד של קבוצה זו. אמנם בתור בידור והתאווררות רוחנית, ובודאי לתרבות שאיננה אמורה להיות סובלת ממה שבני-תורה סובלים: תחושת אשמה מ"ביטול תורה" – אין רע בעיסוקה במדעי רוח שכאלה. ובאמת, (ביושרה אינטלקטואלית ומוסרית) אפשר להפיק תועלת רבה גם מהם, כמו מן המדעים בכלל (אפילו לאלה שיכולים לעסוק בדברים חשובים יותר כגון: במדעים, ולא כל שכן – בתורה). ואהבת השכל ואהבת המדע ואהבת התורה של היהדות ודאי שכוללת גם אותם.

תקציר המסה:

המהלך הפרוטסטנטי ותוצאותיו

1. לותר – בזמנו ועל ידו התגבשה ריאקציה נגד הכנסייה הקתולית, טען שהיחס לאל נעוץ במאמין שלא זקוק לתיווך בינו לבין "כתבי הקדש".
2. המהלך הפרוטסטנטי שנתן לגיטימציה לחשיבה עצמאית, נתן אומץ דתי לרנסנס המחשבתי ולהתפתחות המדע. מהלך זה היה מגורמי "מהפכת החצר הרוחנית" והמרד המדעי בדת.
3. שפינוזה, דמות מרכזית שהמהלך הכללי מתנקז ומתרכז בה, הוא המעלה את הקריאה להפרדת הדת מן המדע כלומר לחופש מן הדת בכלל.
4. המהלך הביא ל"מרד ההמונים", ולשחרור חית-האדם מכלאה, מה שאפשר את השואה. והוביל גם לפוסט מודרניזם.
5. הצורך הנפשי רוחני להשתחרר מן הלחץ הכנסייתי הוביל להתפתחות ה"מדעניזם" של מדעי הרוח.
6. ביקורת המקרא היא הביטוי לרצון להפרע מהדת על הדיכוי שנלווה לה בעבר הוא ביטוי "ראשיתי" ל"מדעניזם".
7. אופי המחקר ה"מדעניסטי" הוא אינו אלא "גלגול" של יחס הרוח הלוותרני אל הטקסט, לפרצופו החילוני.

תנועת ההשכלה והיהודים

8. האמנציפציה אפשרה לראשונה מזה זמן רב שחרור חלקי של היהודים מהגטו.
9. תחושת הדיכוי של היהדות הייתה בעיקר ממקור חיזוני (ולא פנימי כמו בנצרות) מ"מ תחושת הדיכוי הייתה קיימת, והיותה יסוד בלבול הזהויות בין היהדות והנצרות, בין התוקף למותקף.
10. במשך השנים של הדיכוי הנוצרי נוצרה אצל היהודים "הזדהות עם התוקפן" ורצו להוכיח לאירופה שהם ראויים לאמון בהתאמצות לעמוד בקריטריונים להערכה הקימים אצל האירופים, ע"כ, התאמצו להשתלב הן בהשכלה, והן באנטי-דתיות (בין היתר באמצעות דימוי-עצמי לכלל זיהוי בין אופי הדתיות היהודית לאופי הדתיות הנוצרית) ובהתנצרות.
11. כאשר הוברר ליהודים שגם כך לא יקבלום קמו תנועות שניסו לעצור את הסחף ולהראות שגם ביהדות יש את מה שיש בחוץ – מהלך זה הוליד את הרפורמה, ואת "חכמת ישראל" האקדמית כדרך לזהות יהודית מחודשת המזדהה עם הקריטריונים האירופיים לתרבות ולכבוד שיסודם באוריינטציה הנוצרית.

מצבה של הזהות היהודית במדינת ישראל

12. במדינת ישראל של היום - מהות התרבות היא המרידה בסמכות, אנרכיזם פלורליסטי וחוסר אמון באידיאולוגיות
13. המרידה היא גם בדת ומאוחר יותר גם בשכל – התוצאה ניהיליזם דמוקרטי בהילה של רצינות אקדמית
14. מדעי הרוח הם הנקודה הפנימית של התרבות המדעית
15. המבט המנוכר ה"אובייקטיבי" על החיים מעקר אותם, כאשר מרכז הכובד הערכי מועבר מן החיים אל ההתבוננות בהם, הם מוקפאים – אין הברכה שורה אלא על הסמוי מן העין, באופן זה נלחמים מדעי הרוח – הדת החילונית בדת, ברגשות ובשאיפות האידיאליות.
16. המדעניסטיות האקדמית המופנה ליצירת החוגים למחשבת ישראל כהמשך למגמות "חכמת ישראל" הגרמנית היא מגרסת הזהות היהודית. בנסיון להפיכתה למפלצת שבאופן העיסוק האקדמי בה תהפך למפוחלצת – מוזיאונית קפואה ומאובנת
17. הניאו אורתודוכסיה – דה ז'ה וו של ההיסטוריה החילונית מלפני מאה וחמישים שנה.

לנגה שלו

עמ"נ להבהיר שהובנתי כראוי, אציין שבשום מקום במאמר שלי, אינני יוצא כנגד המדע. אני רק יוצא כנגד הפסבדו-מדע, המתיימר במדעיות כאשר אין לו קריטריון, לא מעשי ולא עקרוני. (לדעתי, יכול להיות קריטריון עקרוני גם ב"מדעי הרוח", אך הקליקות העוסקות בכך עושות רושם שאינן מתעניינות בקריטריון כזה, מאחר שהן מאמינות באי-קיומו, מחד, ומאידך, הן מסתדרות מצוין – כנראה מכוח מניעהן הפסיכולוגיים – בלעדיו).

ומכאן למוקד טיעון המאמר, המצביע על מניעים פסיכולוגיים הנותנים את ההצדקה למפעל באופן הזה של "מדעי הרוח". אמנם כאן, אני עולה מדרגה, וטוען שרוח-התרבות אינו אלא "שד", שהוא הוא הרוח-הפרוטסטנטית, שורש החילוניות האוניברסאלית, ואולי אף יותר מזה הוא שורש החילוניות הארץ ישראלית. ואם כך, מתברר שמרכיב ביסודות החילוניות היא נכות נפשית קולקטיבית של עם מסכן, היוצא מקבר הגלות שלו כשבתוכו מקננות "להקות של שדים ורוחות", שקשה מאד להתמודד אתן. ומ"מ ממטרות המאמר הזה הוא העמדת הסוגיה באור יום (הסבת תשומת הלב למימד הזה) שכידוע, מגרש שדים, השרויים תמיד במחשך...

אלה הם טיעונים נון-קונפורמיסטיים פרובוקטיביים (אינני מתכוון לומר בזאת שהם אינם נכונים, ומ"מ לא נוהגים לחשוב בכיוונים כאלה, ולכן אני חושב שחשוב להצביע עליהם). אני לכשעצמי מעריץ את השכל. אני לא חושב שיש שום בעיה עם השכל כאשר הוא מתעסק במה שהוא יכול להתעסק. אני חוזר: הבעיה היא כאשר מכנים "שכל", או "מדע", דברים שהם אינם כאלה, אלא גחמות פסיכיות ותו לא. אזי מתדרדרים למסקנות פסבדו-שכליות כגון: "פיסיקה ואומנות זה אותו הדבר".

לפיסיקה ישנו קריטריון חד משמעי. לאומנות – לא. (על כל פנים לי – הוא לא ידוע).

לכל דבר מדעי מוכרח להיות קריטריון – ולא, הוא איננו מדע, ואיננו שכל.

"מדעי הרוח, והחברה" הם נושאים חלשים מאד מבחינה מדעית. והכבוד העצמי שהם רוכשים לעצמם הוא בעייתי מאד, במיוחד כאשר הם מכוננים ערכים. ונגזרים מתוך ערכים (מוסוויים). ומתיימרים ל"אובייקטיביות המדעית" שאמנם יש למדעים המדויקים.

הניסיון, שאת מזכירה, להודות בחוסר האובייקטיביות במדעי-הרוח והחברה וההשתדלות להיות סובייקטיבי בהם, לדעתי, הוא פתטי. כי הוא עדיין אינו מבין את הבעיה כפי שאני מציג אותה על אף שהיא פשוטה בתכלית הפְּשֵׁט (כנראה בגלל ניטשה ואימרתו: "אנו שומעים את השאלות שיש בכוחנו לענות עליהם") הבעיה היא חסר קריטריון לנכון ולא נכון וממילא לערכי ומשמעותי או לא. וכל עוד לא תשאל השאלה בצורה התובעת תשובה חד משמעית: מה הקריטריון לנכון ולא נכון בתחומים אלה, הם יישארו באזור האפל של ה"אמת" שלהם, "אמת" גחמתית אומנותית. ובמקום שהיא מתיימרת, בגלוי או בסתר, לבסס או לכוון לערכים, או לשלול ערכים (ואין, למי שלא רוצה לשקר את עצמו או את

אחרים, אפשרות לחוות דעה, או קביעה, מציאותית או לא מציאותית, שאינה באה מתוך אוריינטציה ערכית. כי גם כאשר החווי הוא אינדיפרנטי, או שולל ערכים מסוימים – הוא לעולם קובע את ה"נכון", וממילא מונחת ההנחה שיש לו קריטריון לכך. ואם כן, שיצהיר מהו. ואם הוא אינו יודע מהו או שטוען שאין לו, כי אז הוא משקר או משלה את עצמו. כל אלה דברים טריוויאליים לכל מי שקמץ מחשבה במוחו. וזאת גם אם הוא לא קרא, שום ספרות [לא את "הפלורליזם, פנטיזם וכלליות" שלי, ואף לא את הדיאלוגים של אפלטון (תאיטיטוס וסופיסטיקן) שהקדימו את כתיבתי בתחום הזה ובטיעונים האלה בכ-2350 שנה]] זוהי ארסיות, שבמאמר אני מצביע על כך שבפועל, גם היא מקבלת הנעה מכוח הדמוניות הנוצרית, וחוגגת במחול השדים.

שוב, לא השכל ולא המדע הוא מפלצתי, כי אם חוסר השכל המתיימר להראות כשכל וכמדע. וכשמוותרים על השכל (גם כאשר עושים זאת בטיעונים "שכליים") זו נורת אזהרה בדוקה לחשש רציני מאד של השפעת השדים.

הכנסתי את המילה דמונים, חוץ מן הרעיונות שהזכרת שאינני שולל אותם, מתוך כוונה לגחך קצת לתרבות החברתית החושבת את עצמה לנאורה ומשכילה, ומתקדמת (ועוד כמה תארים כאלה) הגאה על זלזולה בחברות ה"פרימיטיביות" המאמינות בשדים, דבוקים, ושאר מיני מזיקין ומרעין בישין, שהיא כופרת באופן מוחלט, "עם קבלות שכליות ומדעיות", במציאותם – ולהראות שהתרבות הזו כולה היא "שד אחד גדול". ומרכז הכפירה בדבוקים וברוחות – האקדמיה, היא היא החורבה הגדולה ששם רוקדים כל השדים והרוחות שבעולם ומשם הם יוצאים...

בכלל במאמר אני משתדל לטלטל את אשיות הרוח החילונית (האקדמית) כאן בארץ. אני עושה זאת באלמנטים ספרותיים והגותיים, דתיים וחילוניים, גלויים וסמויים לצורך זה. (למשל במה שאני משתמש ברוח מטבעות לשון בשיריו של ביאליק; במה שאני מטיח בפרצופה של החילוניות שהיא איננה אלא דתיות. ולא סתם דתיות אלא הדתיות הגרועה מכל – נצרות; ועוד...).

בתשובה לשאלות:

1. לתפיסתי על מקומו של השכל והמדע, זו שאלה לא קשה. את העניין מסביר הרב בכל כתביו (וקצת מזה הסברתי ב"כארי יתנשא"): כנסת ישראל, כלומר, נשמת האומה, התעוררה לתחייה, בגלל מליון ואחת סיבות, וזה מה שמחולל את תביעת הופעת החיים הגדולים. אחד מן המרכיבים של החיים הגדולים היא תביעת החיים השכליים והמדעיים. ועל כן, אין פלא שהתביעות להשכלה ולחיים לאומיים מתעוררים ביחד. (אמנם ישנן עוד המון תביעות מעמקים שבשלב זה עדיין אינן מספיק ברורות אך הן כבר עושות את פעולתן ונותנות את רישומן חוץ מן התביעות האלה. כגון: שחזור הגודל התרבותי והרוחני שהיה לנו בימי הנביאים ובימי דוד ושלמה. אצילות הנפש של מוסר הנביאים ועוד).

אמנם התמונה שאני פורס במאמר עושה את הדברים הרבה יותר מורכבים. כמו שבחיים אמנם הדברים מתנהלים. כי יוצא, שלא רק שבו זמנית זרמים נפשיים הרסניים באים עם זרמים נפשיים בונים. אלא שאף במרכיבים הרקובים עצמם, הנוצרים ממניעים סוטים

ואומללים של נכויות נפשיות גלותיות, של השפעות נוצריות-חילוניות, משתמשת ההנהגה האלהית של נצח ישראל וממחזרת אותם כמרכיבים חיוביים לצורך תקומת האומה. ובסוף המאבק של יעקב עם המלאך הוא יוצא מן המאבק הזה אמנם צולע – אך מבורך על ידי מלאך-המות הנוצרי הזה עצמו. זו המגמה המשיחית שבזוהר כתוב שבכניסה להיכלו של מלכא משיחא ישנה הודעה: מי שלא ידע להפוך מר למתוק חושך לאור אל יכנס הנה. זו היא ארץ ישראל שהיא היא ארץ כנען – כשמו של העבד הארור. שעם הכניסה אליה קללת בלעם שבאה לבלוע-עם מתהפכת לברכה. וכן יהיה בסופו של מאבק תרבותי נורא זה שאנו מכוסים לגמרי באבק שלו עד שאנו לא רואים ולא מבינים כלום. ילך ויתברר כי נחלתו של יעקב היא אמנם נחלת האמת של נצח ישראל שאמנם לא ישקר.

2. כן כן. ודאי אנו קרובים לכך יותר מתמיד. אך משפט זה הוא נכון תמיד על ציר הזמן, בהנחת-העבודה הישראלית האמיתית – שבסופו של דבר "יהיה טוב". מ"מ אני לכשעצמי מאוד דרוך לקראת הבאות. כמו שאומרים: אין ספק שזה סרט מעולה עם בימוי מדהים, אבל, תנו כבר לראות את הסוף... אך זה נכון, כאשר הכל מתמוטט סימן שמהו אלטרנטיבי כבר דוחק בעצמה מלמטה (או מלמעלה או מאיזה כיוון שהוא...) ומשהו הולך ומתרחש. הבעיה היא רק איך אנו מכינים את עצמנו לקראתו, והאם אנו מעצבים את הבאות באופן הנאות... על זה אנו אמורים לעשות חשבון נפש כל יום. ובמיוחד בימי הרחמים והסליחות הבאים לקראתנו, ובמיוחד במיוחד ביום הכיפורים.

3. כאמור המדע הוא כלי נפלא. והשכל – אעתיק לך כמה פסקאות מן הרב:

"לפעמים מוצאים את אור התורה דוקא במקום רחוק. כשאירע הדבר שהמחשבות נתכווצו ונצטמצמו, הצמצום הולך ומתגבר עד שחלקים רבים ויסודיים מן התורה הם מוצאים ממנה, והננו צריכים לדרוש אותם במקום רחוק. בדרך כלל אין המחיצה בין התורה והחכמה גדורה כראוי. הרינו צריכים לדעת כמעט את כל המדעים כדי לברר יפה את התורה. ומתי הוצאו אלה מן התורה, אין לנו בירור. עסק הרפואה כלול הוא בתורה, שהרי באגדות הש"ס הכניסו אותו. והעסק בחיי דברייתא היה העיקר שהזקיק את רב הונא שיצוה לבריה למיזל לקמיה דרב חיסדא עוד יותר מהטעם של חידוד שמעתי. במשלי הננו מוצאים את השבח של החכמה בדרך כלל. יוכל היות שקלקולים מוסריים של חכמים אחדים גרמו להגדלת הרעיון של ההבדל שבין התורה והחכמה. בכלל מביאים כל המדעים להכרה האלהית ולאהבת אלהים, א"כ הם כלולים בציווי של שמע ואהבת, שע"ז סובב "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך". אם יש צורך לדעת את המעשה אשר יעשה, מה שאין החכמה מספקת על זה, מספיק הבדל זה גם ליתר המקצעות שבתורה שאינם מעשיים. ופשוט הוא שחובה היא הקדמת ידיעת המעשה, וגם הרגילות

ברוח התורה, שבא ע"י כל מה שעוסקים בה, היא מעלה את האדם לידי שלמות מעשית, וסגולה זו יש ג"כ בכל חכמה בפנים ידועים. וכל חכמה באמת אור ד' היא וההגדה הברורה המבדלת בין התורה להחכמה הכללית היא שאלה גדולה".

"המוסר האנושי הולך הוא וטוב, בפנימיותו, ולעומתו הולכת היא ההתפתחות המדעית ומופיעה בצורות חדשות, המקילות את עול החיים. אם היו ההתגלויות הללו באות לעולם בעת שהמוסר היה פחות מאותה המדרגה שאנו עומדים בו עכשיו, היה מקלקל את סדר החיים, עוצם העושר ומיעוט העמל. אמנם גם כעת, ביסוס המוסר הוא מונח רק בתוכיותו בסתר המדריגה, על כן רבות הן המניעות שאינן נותנות לאדם בכללו ליהנות מעולמו, וממילא אינו נהנה הנאה מרובה ואמיתית, גם מההמצאות הרבות, שמחדש אותן רוחו המעשי ההולך ומתרחב. ורצויה היא עבודת הקודש של החכמים הרוחניים, מורי הדת, האמת והיושר העליון, מאורי האור האלהי בעולם, שהם מסגלים את האדם לחיים כאלה שיהיה ראוי על ידם לקבל את כל הברכות הצפונות לו מהעושר הגדול של המדע המעשי שאין גדלו ועשרו נערך כראוי כ"א כשיחובר לו עושר עקרי של ברכת הרוח שמקורה היא ברכת יוצר העולמים כולם שהדת אורו".

"כשאנו נתבעים למעט את השלטון של השכל האנושי על רוח האדם, כדי ליתן מקום להשליטה העליונה של האורה האלהית עליו, אנו צריכים לדקדק שמיעוט הצביון של השכל האנושי, לא יפגום את הצד האלהי העליון שבו. שאם תהיה חסירה לנו זהירות זו, הרי אנו פוגמים את האורה האלהית עצמה, שמצידה אנו באים בתביעתנו. כל כוונתנו אינה כי אם על הצד הסיגי של השכל האנושי, שזוהמת הבהמיות שולטת עליו בארסה, אבל נקודת הטוהר שלו הרי היא אור ד' ממש, ניצוץ של גילוי שכינה".

את דברי המשנה האומרת במסכת חגיגה: **"כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו כאילו לא בא לעולם"** פירש הרמב"ם: כוונת הדברים "כל שלא חס על כבוד קונו", היא: "מי שלא יחוס ויחמול על שכלו, כי השכל הוא כבוד השם, ומי שאינו יודע להעריך את הדבר הזה שניתן לו נשתלח עם תאוותו ונמשל כבהמות".

שלא לדבר על המדע המדויק אלא גם למדעי החברה והרוח, אחרי שינוסחו גם להם הקווים והעקרונות (שאני טוען שאפשר למצוא. את העיקרון הלוגי הכללי של העניין ניסחתי, בס' הקריטריון לאמת הקריטריון למוסר) על פיהם יתברר הקריטריון לנכון וללא נכון בהם, יש תפקיד חשוב מאד בעולם העתיד לא רק לקידום האדם ורווחת חיו, כי אם בעיקר בגישה העתידית לתורת ישראל ואמונותיו.

סה

אני חושש שמרוב אריכות דברים אגרום לעוד כמה עיגולים שחורים ועיניים טרוטות למי שאמורה להיות אם אנרגטית לחמישה (כהתחלה יפה)... אז נעצור כאן כדי שתעסקי בעיקר: תמשיכו לגדל ילדים מקסימים טובים חכמים גדולים ונפלאים לעם ישראל.

לשנה טובה תכתבו ותחתמו עם כל העם המדהים הזה שלנו

יוסף